

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT BİLİM DALI

TÜRKİYE'DE KAMU KESİMİ FAALİYETLERİNİN
FİNANSAL SEKTÖR ÜZERİNE ETKİLERİ

Melikşah AYDIN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
Prof. Dr. Zeynep KARAÇOR

Konya-2021

Türkiye’de Kamu Kesimi
Melikşah AYDIN Faaliyetlerinin Finansal Sektör Yüksek Lisans Tezi 2021
Üzerine Etkileri

İÇİNDEKİLER

Sayfa No

Önsöz/Teşekkür.....	vi
Özet.....	vii
Abstract.....	ix
Kısaltmalar ve Simgeler Sayfası.....	xi
Şekiller Listesi.....	xiii
Tablolar Listesi.....	xiv
Grafikler Listesi.....	xv
Giriş.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM – Kamu Kesimi Kavramsal Bir Yaklaşım	3
1.1.Devlet Kavramı ve Tanımı	4
1.2.İktisadi Ekollerde Devlet Anlayışı	4
1.2.1.Merkantilizm.....	5
1.2.2.Fizyokrasi.....	5
1.2.3.Klasik İktisadi Düşünce.....	6
1.2.4.Keynesyen İktisadi Düşünce.....	7
1.2.5.Neo-Klasik İktisadi Düşünce.....	8
1.2.6.Monetarizm.....	10
1.2.7.Arz Yanlı İktisadi Düşünce.....	11
1.2.8.Kamusal Tercih Yaklaşımı.....	11
1.3.Devletin Ekonomi İçerisindeki Yeri.....	12
1.3.1.Kamu Harcamaları.....	12
1.3.1.1.Kamu Harcamalarında Artışı Açıklayan Teoriler.....	15
1.3.1.1.1.Wagner Kanunu.....	15
1.3.1.1.2.Peacock-Wiseman Yaklaşımı.....	16

1.3.1.1.3.Bürokrat Üretim Yaklaşımı.....	16
1.3.1.1.4.Musgrave'ın Kamu Harcamalarına Yaklaşımı.....	16
1.3.1.1.5.Maksimizasyon Yaklaşımı.....	17
1.3.1.1.6.Baumol Yaklaşımı.....	17
1.3.1.1.7.Sosyal Refah Yaklaşımı.....	17
1.3.1.1.8.Henry Carte Adams Yaklaşımı.....	17
1.3.1.1.9.Francesco Nitti Yaklaşımı.....	17
1.3.1.1.10.Buchanan Yaklaşımı.....	18
1.3.1.1.11.Solomon Fabricant Yaklaşımı.....	18
1.3.1.1.12.Mancur Olson Yaklaşımı.....	18
1.3.1.1.13.Direktör Hipotezi.....	18
1.3.1.2.Kamu Kesimi Harcamalarında Artış Nedenleri.....	18
1.3.1.2.1.Görünüşte Artış Nedenleri.....	19
1.3.1.2.2.Gerçekte Artış Nedenleri.....	19
1.3.2. Kamu Gelirleri.....	19
1.3.2.1.Vergi Gelirleri.....	20
1.3.2.2.Resim Gelirleri.....	21
1.3.2.3.Harç Gelirleri.....	21
1.3.2.4.Şerefiye Gelirleri.....	21
1.3.2.5.Parafiskal Gelirler.....	22
1.3.2.6.Mülk, Teşebbüs ve Özelleştirme Gelirleri.....	22
1.3.2.7.Borçlanma Gelirleri.....	22
1.3.2.8.Seniyoraj Gelirleri.....	23
1.3.2.9.Fon Gelirleri.....	23
1.3.2.10.Para ve Vergi Cezası Gelirleri.....	23

1.3.2.11.Diğer Gelirler.....	24
1.3.3.Bütçe Açıkları, Finansman Yöntemleri ve Dışlama Etkisi.....	24
1.3.3.1.Bütçe Açıklarının Tanımı ve Nedenleri.....	24
1.3.3.2.Bütçe Açıklarının Finansman Yöntemleri.....	25
1.3.3.2.1.Bütçe Açıklarının Vergiler ile Finansmanı.....	26
1.3.3.2.2.Bütçe Açıklarının Merkez Bankası Kaynakları ile Finansmanı.....	26
1.3.3.2.3.Bütçe Açıklarının Dış Borç ile Finansmanı.....	27
1.3.3.2.4.Bütçe Açıklarının İç Borç ile Finansmanı.....	27
1.3.3.3.Bütçe Açıkları ve Dışlama Etkisi.....	28
1.3.3.3.1.Dışlama Etkisinin Teorik Çerçevesi.....	28
İKİNCİ BÖLÜM – Türkiye’de Kamu Kesimi ve Özel Sektör ile İlişkisi...	31
2.1.Türkiye’de Kamu Kesimini Oluşturan Birimler	31
2.2.Türkiye’de Genel Devlet Dengesi ve Bütçe Açıkları.....	34
2.2.1.Türkiye’de Genel Devlet Dengesi.....	34
2.2.2.Türkiye’de Bütçe Açıkları.....	35
2.2.2.1.Türkiye’de Bütçe Açıklarının Finansmanı.....	37
2.2.2.2.Kamu İç Borçlanması ile Bankacılık Sektörü İlişkisi.....	39
2.2.2.3.Kamu İç Borçlanması ile Özel Sektör İlişkisi.....	42
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM – Finansal Sistemin İşleyişi ve Önemi.....	45
3.1.Finansal Kurumlar.....	47
3.1.1.Mevduat Bankaları.....	47
3.1.2.Katılım Bankaları.....	47
3.1.3.Kalkınma ve Yatırım Bankaları.....	48
3.1.4.Faktöring ve Fortfaiting Şirketleri.....	48

3.1.5.Leasing Şirketleri.....	49
3.1.6.Sigorta Şirketleri.....	49
3.1.7.Sosyal Güvenlik Kurumları.....	49
3.1.8.Menkul Kıymetler Borsası.....	49
3.2.Finansal Araçlar.....	51
3.2.1.Para Piyasası ve Araçları.....	52
3.2.2.Sermaye Piyasası ve Araçları.....	53
3.2.3.Türev Ürünler Piyasası ve Araçları.....	54
3.3.Finansal Sitemde Faiz Oranları.....	55
3.3.1.Klasik Faiz Teorisi.....	56
3.3.2.Ödünç Verilebilir Fon Teorisi Açısında Faiz Oranları.....	57
3.3.3.Keynes Likidite Tercih Teorisi Açısından Faiz Oranları.....	57
3.4.Türkiye’de Finansal Sistemin Gelişimi.....	59
3.4.1.1980 Öncesi Türkiye’de Finansal Sistem.....	60
3.4.2.1980 Sonrası Türkiye’de Finansal Sistem.....	63
3.5.Türkiye’de Bankacılık Sektörü.....	65
3.5.1.Türkiye’de Bankacılık Sektörünün Ekonomideki Önemi.....	69
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM – Türkiye Ekonomisi Üzerine Ampirik Uygulama.....	71
4.1.İlgili Literatür.....	71
4.2.Verit Seti ve Model.....	77
4.3.Çalışmada Kullanılan Ekonometrik Modeller.....	78
4.3.1.VAR Modeli.....	78
4.3.2.Granger Nedensellik Testi.....	79
4.3.3.Etki-Tepki Testi.....	81

4.4.Durağanlık Birim-Kök Testleri.....	81
4.4.1.Dickey-Fuller Birim Kök Testi.....	83
4.4.2.Philips-Perron Birim Kök Testi.....	86
4.4.3.KPSS Birim Kök Testi.....	87
4.5.Ampirik Analiz Sonuçları.....	88
4.5.1.Serilerin Birim Kök Analizi.....	88
4.5.2.VAR Granger Nedensellik Analizi.....	94
4.5.3.Etki-Tepki Analizi.....	96
Sonuç ve Değerlendirme.....	100
Kaynakça.....	104
Ekler.....	118

Teşekkür

Çalışmamda bana yardımcı olan ve beni yönlendiren danışmanım Prof. Dr. Zeynep KARAÇOR'a, değerli katkılarını esirgemeyen Sayın Prof. Dr. Ahmet AY'a ve Sayın Prof. Dr. Mehmet MUCUK'a ayrıca, Dr. Öğr. Üyesi Özkan HAYKIR'a ve çalışmam boyunca beni destekleyen Sayın Doç. Dr. Emin Hüseyin ÇETENAK'a ve aileme teşekkürlerimi sunarım.

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin	Adı Soyadı	Melikşah AYDIN
	Numarası	174226001012
	Ana Bilim / Bilim Dalı	İktisat Ana Bilim / İktisat Bilim Dalı
	Programı	Tezli Yüksek Lisans
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Zeynep KARAÇOR
	Tezin Adı	Türkiye’de Kamu Kesimi Faaliyetlerinin Finansal Sektör Üzerine Etkileri

ÖZET

Kamu kesimi iç borçlanmasının özel sektör kredileri üzerine etkisini inceleyen bu çalışmada kullanılan birinci model 2002 Ocak ayından 2019 Aralık ayına kadar olan süreyi kapsamakta ve kamu harcamaları, kamu iç borç stoku, özel sektör kredileri, ticari kredi faizleri değişkenlerinden oluşmaktadır. Ayrıca, kamu yatırım harcamaları ile özel sektör yatırım harcamaları arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla oluşturulan ikinci model 1998-2019 yıllarını içeren kamu yatırım harcamaları ile özel sektör yatırım harcamaları veri setinden oluşmaktadır. Her iki modeli oluşturan verilerin birim kök içermesi ve farklı seviyelerde durağan olması nedeniyle VAR analizi yardımıyla Granger Nedensellik Test’i incelenmiş, sonuçlar Etki-Tepki testi aracılığıyla açıklanmıştır. Elde edilen bulgulara göre birinci model için kamu iç borç stoku ticari kredi faizlerinin, ticari kredi faizleri ise özel sektör kredilerinin Granger nedenidir. Etki – Tepki Testi sonuçlarına göre ticari kredi faizleri, kamu iç borç stokuna verilecek şok karşısında artış göstererek, özel sektörün kredi kullanımına olumsuz etkide bulunmaktadır. Böylece kamu iç borç stokunda meydana gelen artış, faizler üzerinden özel sektörünün krediye ulaşımına olumsuz yönde yansımaktadır. İkinci model için elde edilen bulgulara göre ise kamu yatırım harcamaları özel sektör yatırım harcamalarının Granger nedenidir ve kamu yatırım harcamalarına verilen şok,

özel sektör yatırım harcamalarının azalmasına neden olmaktadır. Ayrıca, özel sektör yatırım harcamalarında meydana gelen olumsuzluk, Etki – Tepki analizine göre uzun süre boyunca etkisini devam ettirecektir.

Sonuç olarak, harcamaların finansmanında özel sektör tarafında da sıklıkla kullanılan iç kaynakların, kamu kesimi tarafından iç borçlanma yoluyla sağlanması, ticari kredi faizlerinin olumsuz etkilenmesine neden olmaktadır. Böylece, kaynaklarını kamu kesimine aktaran bankalar, tembel banka görünümü sergileyerek özel sektör açısından krediye ulaşımı faiz aracılığıyla olumsuz yönde etkileyecektir. Ayrıca, kamu yatırım harcamalarındaki artış, özel sektör yatırım harcamalarında azalışa neden olarak ülke gelişmişliğinin lokomotifini olan özel sektörün piyasadan dışlanması sorununu beraberinde getirecektir.

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin	Adı Soyadı	Melikşah AYDIN
	Numarası	174226001012
	Ana Bilim / Bilim Dalı	İktisat Ana Bilim / İktisat Bilim Dalı
	Programı	Tezli Yüksek Lisans
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Zeynep KARAÇOR
	Tezin İngilizce Adı	The Effect of Public Sector Activities on Financial Sector in Turkey

ABSTRACT

In this study the first model used for examining the effect of public sector domestic borrowing on private sector loans covers the period from January 2002 to December 2019 and consists of the variables of public expenditures, public domestic debt, private sector loans, commercial loan interest. In addition, the second model, which was created to examine the relationship between public investment expenditures and private sector investment expenditures, consists of the data set of public investment expenditures and private sector investment expenditures, including the years 1998 - 2019. Since the data forming both models contain unit root and are stationary at different levels, the Granger Causality Test was examined with the help of VAR analysis, and the results were explained through the Impact-Response Test. According to the findings, for the first model, public domestic debt is the Granger cause of commercial loan rates, and commercial loan rates is Granger cause of private sector loans. According to the results of the Impulse – Response Test, commercial loan rates increase in the face of the shock to the public domestic debt and have a negative impact on the credit utilization of the private sector. Thus, the increase in the public domestic debt stock has a negative impact on the private sector's access to credit over interest rates. According to the findings obtained for second model, public investment

expenditures are the Granger cause of private sector investment expenditures and the shock to public investment expenditures causes a decrease in private sector investment expenditures. In addition, the negative impact in private sector investment expenditures will continue to have an impact for a long time, according to the Impulse – Response analysis.

As a result, the utilization of domestic resources, which are frequently used by the private sector in financing expenditures, by the public sector through domestic borrowing, causes the commercial loan interests to be adversely affected. Thus, banks that transfer their resources to the public sector will display the appearance of lazy bank and will adversely affect the private sector's access to credit through interest rate. In addition, the increase in public investment expenditures will cause a decrease in private sector investment expenditures and will bring the problem of exclusion of the private sector, which is the prominent of the country's development, from the market.

Kısaltmalar Listesi

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ADF	: Augmented Dickey Fuller
DF	: Dickey Fuller
AIC	: Akaike Bilgi Kriteri
BDDK	: Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu
BSMV	: Banka Sigorta Muamele Vergisi
BPP	: Bankalararası Para Piyasası
DİBS	: Devlet İç Borçlanma Senedi
EVDS	: Elektronik Veri Dağıtım Sistemi
FAİZ	: Ticari Kredi Faiz Oranı
FPE	: Son Tahmin Hatası
GSYH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
HQ	: Hannan Quinn Bilgi Kriteri
KAMU	: Kamu Sektörü Yatırım Harcamaları
KDV	: Katma Değer Vergisi
KHK	: Kanun Hükmünde Kararname
KİBS	: Kamu İç Borç Stoku
KİT	: Kamu İktisadi Teşebbüsü
KKBG	: Kamu Kesimi Borçlanma Gereği
KMYKK	: Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu
KPSS	: Kwiatkowski-Phillips-Schmidt-Shin
MB	: Merkez Bankası

ÖTV	: Özel Tüketim Vergisi
OZEL	: Özel Sektör Yatırım Harcamaları
OZKRD	: Özel Sektörün Bankalardan Kullandığı Krediler
SIC	: Schwartz Bilgi Kriteri
SGK	: Sosyal Güvenlik Kurumu
TBB	: Türkiye Bankalar Birliği
TC	: Türkiye Cumhuriyeti
TCMB	: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
TMSF	: Türkiye Mevduat Sigorta Fonu
VAR	: Vektör Otoregresyon

Şekiller Listesi

Şekil 1:	Kamu Harcamalarında Artışın Etkileri.....	29
Şekil 2:	Türkiye’de Kamu Kesimi.....	32
Şekil 3:	Genel Finansal Sistem.....	43
Şekil 4:	Türkiye’de Bankacılık Sektörü.....	66

Tablolar Listesi

Tablo 1	Kamu Harcamalarının Ekonomik Sınıflandırması.....	14
Tablo 2:	Türkiye’de Bankacılık Sektörü Göstergeleri.....	69
Tablo 3:	İlgili Literatür.....	71
Tablo 4:	Analizde Kullanılan Değişkenler.....	77
Tablo 5:	Değişkenlerin Düzeyde ADF Birim Kök Testi Sonuçları.....	89
Tablo 6:	Değişkenlerin Düzeyde PP Birim Kök Testi Sonuçları.....	90
Tablo 7:	Değişkenlerin Düzeyde KPSS Birim Kök Testi Sonuçları.....	90
Tablo 8:	Değişkenlerin Birinci Farkta ADF Birim Kök Testi Sonuçları....	92
Tablo 9:	Değişkenlerin Birinci Farkta PP Birim Kök Testi Sonuçları.....	93
Tablo 10:	Değişkenlerin Birinci Farkta KPSS Birim Kök Testi Sonuçları...	93
Tablo 11:	1.Model İçin Granger Nedensellik Analizi Sonuçları.....	95
Tablo 12:	2.Model İçin Granger Nedensellik Analizi Sonuçları.....	95

Grafikler Listesi

Grafik 1:	Genel Devlet Dengesi/GSYH (2000-2019, %)	34
Grafik 2:	KKBG/GSYH (2000-2019, %)	36
Grafik 3:	Türkiye’de Kamu İç Borç Stoku ile Kredi Hacmi ve Ticari Kredi Faizleri	39
Grafik 4:	Türkiye’de İç Borç Stokunu Elinde Bulunduranlara Göre Yüzde Dağılımı	40
Grafik 5:	Bankacılık Kesiminin İç Borç Stoku İçerisindeki Payı (2004-2019, %)	41
Grafik 6:	Kamu Sektörü ve Özel Sektör Yatırım Harcamaları Yıllık Değişim	43
Grafik 7:	Klasik Teori Denge Faiz Oranı	56
Grafik 8:	Ödünç Verilebilir Fonlar Teorisi Denge Faiz Oranı	57
Grafik 9:	Likidite Tuzağı	58
Grafik 10:	Likidite Tercihi Denge Faiz Oranı	59
Grafik 11:	KİBS Değişkeni Düzey Değeri	88
Grafik 12:	OZKRD Değişkeni Düzey Değeri	88
Grafik 13:	FAİZ Değişkeni Düzey Değeri	88
Grafik 14:	KAMU Değişkeni Düzey Değeri	88
Grafik 15:	OZEL Değişkeni Düzey Değeri	88
Grafik 16:	KİBS Değişkeni Birinci Fark Değeri	91

Grafik 17: OZKRD Değişkeni Birinci Fark Değeri.....	91
Grafik 18: FAİZ Değişkeni Birinci Fark Değeri.....	92
Grafik 19: OZEL Değişkeni Birinci Fark Değeri.....	92
Grafik 20: Kamu İç Borç Stoku ile Ticari Kredi Faiz Oranı Etki-Tepki Grafığı.....	97
Grafik 21: Ticari Kredi Faiz Oranı ile Özel Sektör Kredileri Etki-Tepki Grafığı.....	98
Grafik 22: Kamu Yatırımları ile Özel Yatırımlar Etki-Tepki Grafığı.....	98

Giriş

Kamu kesiminin kapsamı geçmişten günümüze değişiklik göstermiştir. Kimi toplumlar kamu kesiminin ekonomi içerisindeki rolünün sınırlı olması gerektiğini savunurken kimileri kamu kesiminin ülke yönetiminde en üst düzey karar alıcı birim olarak görmektedir. Günümüzde, kamu kesimi bu iki farklı görüşün birleşimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Ülkeler genel olarak kamu kesiminin ekonomide ağırlıklı olarak bulunmasını isterken piyasaların genel işleyişini, arz ve talep dengesine müdahalesini gereksiz görmektedirler.

Türkiye’de kamu kesiminin ekonomide etkin rol oynamasının yaygın görüş olarak kabul edilmesi, kamu kesimine birtakım sorumluluklar getirmektedir. Kamu kesimi ise sorumluluklarını yerine getirmek, halkın beklentilerini karşılamak gibi çeşitli amaçlar doğrultusunda faaliyetlerini sürdürmektedir. Kamu kesimi bu faaliyetlerini gerçekleştirirken diğer sektörler ile doğrudan veya dolaylı olarak etkileşimde bulunmaktadır. Ekonomideki büyüklüğü nedeniyle kamu kesiminin yapmış olduğu her faaliyet ekonominin yapısı ve işleyişi üzerinde önemli ölçüde etkide bulunmaktadır. Bu nedenle kamu kesimi faaliyetlerinin yakından incelenmesi, kamu politikalarının takip edilmesi ve bu faaliyetler sonucunda diğer sektörlerin ne ölçüde etki altında kalabileceğinin incelenmesi önem kazanmaktadır.

Belirtilen motivasyon çerçevesinde, bu çalışmada, kamu kesimini oluşturan birimlerin genel olarak, gerçekleştirdikleri faaliyetlerden doğan harcamalar ile bu harcamaların finansmanında finansal sektör üzerinden iç kaynak kullanımının, özel sektörde meydana getireceği olası finansal kaynağa ulaşım sorunu ele alınmıştır. Bu sorun, finansal sektörün işleyişinde önemli bir faktör olan ve özel sektörün kredi kullanımına etki eden faiz oranı ile çalışmada incelenmiştir. Ayrıca, ekonomik gelişmeye önemli katkılar sağlayan özel sektör yatırımlarının, kamu yatırım harcamalarından hangi ölçüde etkilendiği bu çalışmanın araştırma kapsamı içerisinde yer almaktadır.

Genel olarak dört bölümden oluşan çalışmanın birinci bölümünde, kamu kesimi birimlerinden oluşan devletin genel tanımı ve devlet hakkında oluşturulmuş iktisadi düşüncelerinden merkantilizm, fizyokrasi, klasik iktisat, neo-klasik iktisat,

monetarizm, arz yanlı iktisat ve kamusal tercih yaklaşımına yer verilmiştir. Ayrıca, devletin ekonomi içerisindeki yeri, kamu harcamaları, kamu gelirleri ve kamu başarısızlığı olarak nitelendirilen bütçe açıkları ve açıkların finansmanı başlıkları altında incelenmiştir. Kamu kesimi harcamalarının neden olduğu dışlama etkisi ve dışlama etkisinin teorik çerçevesine de bu bölümde yer verilmiştir.

İkinci bölümde, Türkiye’de faaliyet gösteren kamu kesimi birimleri ve bu birimlerin sorumluluk alanları açıklanmıştır. Türkiye’nin genel devlet dengesi altında, kamu kesimi bütçe açıkları, bütçe açıklarının finansman yöntemleri ve bütçe açıklarının banka kredileri aracılığıyla finanse edilmesi halinde meydana gelmesi düşünülen negatif dışlama etkisi özel sektör bağlamında değerlendirilmiştir.

Üçüncü bölüm, finansal sektörün 1980 öncesi ve 1980 sonrası yapısı ve gelişimi, finansal kuruluşlar ve işlevleri, finansal araçlar ele alınmakla birlikte ekonomi içinde finansal sektörün rolü ve önemine de yer verilmiştir. Ayrıca finansal sektör içerisindeki büyüklüğü nedeniyle bankacılık sektörünün ekonomideki yeri ve genel bankacılık sektörü göstergeleri bu bölüm içerisinde ele alınmıştır.

Dördüncü, son bölümde ise literatür araştırması olarak, kamu kesimi faaliyetlerinden doğan borçların, genel makroekonomik değişkenler üzerine etkilerini inceleyen çalışmaların yanında kamu borçlanmasının finansal kurumlar çerçevesinde, bankalar üzerine etkilerini inceleyen çalışmalara da yer verilmiştir. Ayrıca, kamu kesimi faaliyetleri sonucu doğan borçların bankacılık sektörü üzerinden finanse edilmesinin özel sektörün krediye ulaşmasını nasıl etkilediği, yaygın ismiyle dışlama etkisi, ampirik analiz ile açıklanmaktadır. Kamu kesimi ile finansal sektör arasındaki ilişki incelenirken kamu kesiminin faaliyetleri sonucu doğan harcamaların iç borç yöntemi ile finanse edilmesinin özel sektöre nasıl ve hangi yönde bir yansımalarının olacağı literatürde çokça kullanılan ve kabul gören Granger Nedensellik analizi ile incelenmiş sonuçlar Etki – Tepki Testi aracılığıyla yorumlanmıştır.

I. BÖLÜM

KAMU KESİMİ KAVRAMSAL BİR YAKLAŞIM

Geçmişten günümüze kadar devletin var olduğu dönemlerde, dolaylı ya da dolaysız olarak devletin ekonomi ve sosyal hayat üzerine müdahalesi sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. İlk olarak düzenleyici ve kural koyucu sıfatıyla rol üstlenen devlet, toplumun gelişmesine bağlı olarak meydana gelen toplumsal ihtiyaçlar doğrultusunda daha sonra ekonomik bir aktör olarak da faaliyet göstermiştir. Böylece, ekonomide istikrarın sağlanması, büyüme ve kalkınmanın gerçekleştirilmesi, bireylerin insan onuruna yakışır bir hayata ulaşması ve daha adil bir gelir dağılımının sağlanması gibi gerekçelerle devletin iktisadi etkinliği artmıştır (Tokatlıoğlu, 2005, s. 8) Dolayısıyla, kamu kesimi faaliyetlerinin amaçları ve bu faaliyetlerin ekonomik sonuçları ile ilgili çalışmalar gün geçtikçe önem kazanmıştır.

Devletin rolündeki değişim, kamu kesimine yeni birçok yetki ve sorumluluk kazandırılmasına neden olmuştur. Politik ve kolektif olarak karar alma modelinin uygulandığı çoğu kamu kurum ve kuruluşundan meydana gelen devlet, sahip olduğu sorumlulukları yerine getirmek için ekonomide de farklı faaliyetler gerçekleştirmeye başlamış, ekonomi içerisinde karar alıcı birim olarak varlığını göstermiştir. Birçok ekonomik birim gibi kamu kesimi de içerisinde bulunduğu pazar veya piyasadaki diğer birimler ile etkileşimde bulunmaya başlamıştır. Fakat diğer ekonomik birimlerden farklı olarak politik ve siyasi gücü de elinde bulunduran devlet, birçok alanda söz ve yetki sahibi olmuş, piyasayı yönlendiren bir güç haline gelmiştir. Kamu kesimi diğer ekonomik birimler gibi faaliyetlerini gerçekleştirirken fon ihtiyacını karşılamada finansal sektör ile etkileşim içerisinde, fakat kamu faaliyetleri sonucu meydana gelen değişimlerin piyasaya yansımaları çok büyük düzeylerde olmaktadır. Bu nedenle kamu kesimini oluşturan birimleri, bu birimlerin hangi amaçlar doğrultusunda faaliyet gösterdiklerini ve borçlanma gereksinimlerinin bilinmesi kamu – finans ilişkisinin açıklanması adına büyük önem taşımaktadır.

1.1.Devlet Kavramı ve Tanımı

Arapça “tedavül” anlamına gelen “devle” kelimesinden Türkçe’ye çevrilmiş olan devlet “tedavül eden, elden ele geçen” anlamına gelmektedir (Gözler, 2009, s. 6). Fakat, tüm kamu kesimi birimlerinden oluşan devletin tanımı, geçmişten günümüze kadar tartışılmış ve günümüzde dahi herkesin hem fikir olabileceği bir tanım oluşturulamamıştır.

Devlet kavramını tanımlamada en çok kullanılan yöntem olan üç unsur teorisine göre devlet, “insan, toprak ve egemenlik unsurlarının bir araya gelmesiyle oluşturulmuş varlık” olarak tanımlanmaktadır (Gözler, 2009, s. 4). Bu tanımlamada kullanılan birinci unsur olan insana “millet”, ikinci unsur toprağa “ülke” ve son unsur egemenliğe ise “iktidar” adı verilmektedir (Barlas, 2011, s. 70). Ortaya atılan devletin diğer tanımlarından Özay (2004: s.25) devleti, “belli bir toprak parçası üzerinde yaşayan bireyler topluluğunun oluşturduğu tüzel kişi” olarak tanımlamıştır. Özden (2008: s.3)’e göre devlet, “ülkeyi ve ulusu kapsayan bir insanlık ve hukuk kurumudur”. Poggi (2007: s.27) ise devlet kavramını “belli sınırları olan bir bölgede yaşayan bir nüfusu idare eden bir organizasyon, aynı toprak sınırları içinde faaliyet gösteren diğer organizasyonlardan farklılaşmış, özerk, merkezileşmiş ve bölümleri birbiriyle resmi bir koordinasyon içinde çalışıyorsa, devlet olmaktadır” şeklinde ifade etmiştir.

1.2.İktisadi Ekollerde Devlet Anlayışı

Geçmiş dönemlerde ekonomi içerisinde daha çok düzenleyici ve denetleyici görevler üstlenen devlet, ilerleyen dönemlerde ise piyasaya doğrudan müdahalelerde bulunan bir yer edinmiştir. Bu nedenle, düşünürler tarafından farklı dönemlerde devletin rolü de farklı şekillerde yorumlanmıştır. Devlet anlayışı birçok faktörün etkisiyle geçmişten günümüze değişiklik göstermiştir. Özellikle, 20. Yüzyılda meydana gelen 1929 Büyük Buhran’ı, I. ve II Dünya Savaşları devlet anlayışı ve sorumluluklarıyla birlikte kamunun genel ekonomi içerisindeki yerinin ne olması gerektiği düşüncesinde de değişiklikleri beraberinde getirmiştir.

1.2.1.Merkantilizm

16. yüzyıldan 18. Yüzyılın ortalarına kadar varlığını sürdüren, bir düşünce akımı olan merkantilizm, ticari kapitalizmin gelişmesine olanak tanıyarak sermaye birikimine önem vermiştir. Sömürgecilik faaliyetleri ile elde edilen ticari kâr ve zenginleşmenin sürdürülmesi için gerekli koşulların sağlanması olarak tanımlanan merkantilizm ayrıca sömürgeciliği devletin gücü ile meşrulaştırmaktadır (Gençoğlu, 2013, s. 81). Ayrıca, ilk defa devlet ile ekonomi arasındaki ilişkiye değinen düşünürler arasında merkantilistler, zenginliğin devletin gücü ile eşdeğer olduğu fikrini savunmuşlardır (Yasa, 2017, s. 284). Merkantilistlere göre devletin asıl amacı, hazinenin veya sermayenin büyümesi olmalıdır. Devlet yönetimine dayalı düşünce akımı olan merkantilizm, devlet ve ekonominin birlikte büyümesini öngörmektedir (Savaş, 2000, s. 138). Bu nedenle sahip olunan ulusal sermayenin artması devletin gücünün ve refahının artmasına neden olacağı kabul edilmiştir. Dolayısıyla, devletin sahip olduğu sermayenin artırılmasına yönelik teşvikler, azalmasına yönelik tedbirler alınması gerektiğini savunmuşlardır. Böylece, toplam uluslararası sermayenin sabit olduğu fikri altında, devletin yatırım ve ihracatı teşvik etmesi, ithalatı sınırlandırması ile dış ticaret fazlası verilmesi gerektiğini savunmuşlardır.

Kapitalizmin iktisadi gelişim temellerini temsil eden merkantilizm, sanayileşme ve üretim sürecinin ilk aşamalarını oluşturmaktadır (Yasa, 2017, s. 284). Sermaye birikim sürecini devletin en önemli sorumluluğu olarak gören merkantilizm, böylece devlet müdahalesinin temelini oluşturmuştur.

1.2.2.Fizyokrasi

18.yüzyıl ortalarında Merkantilizme tepki olarak ortaya çıkan Fizyokrasi akımının düşünürleri, doğal düzenin savunucularıdır. Fizyokratlara göre devlet müdahaleleri kişisel özgürlük ve mülkiyet haklarını içermeli ve sadece doğal düzenin korunması yönünde olmalıdır. Fizyokratların öncüsü olan François Quesnay, 1756 yılında yayımlanan Ekonomik Tablo adlı çalışmasında, toprağı servetin tek kaynağı olarak görmekte ve dış ticareti dışlamaktadır. Klasik iktisat akımına benzer şekilde Quesnay analizlerini toprak sahipleri, çiftçiler ve zanaatkarlar olarak toplumsal sınıflar üzerinden yapar. Dışa kapalı bir ekonomik model olarak karşımıza çıkan fizyokrasi,

kısaca, ülkenin zenginliği tarımsal üretim ve işgücünün verimliliğine dayandığını savunmaktadır (Eren, 2015, s. 16-18).

Fizyokrazi akımı, genel olarak 30-40 yıl varlığını sürdürmüş olsa da, klasik iktisat okuluna öncülük etmesi bakımından önemlidir. Özellikle “laissez faire, laissez passer” sloganıyla liberalizmin felsefi altyapısını oluşturan fizyokratlar, tarımsal üretimde kapitalist yöntemlerin uygulanması gerektiğinin savunulmasıyla, liberal ekonominin temellerini oluşturmaktadır.

1.2.3.Klasik İktisadi Düşünce

Fizyokratlar tarafından ortaya atılan, liberal düşüncenin devamı niteliğindeki klasik iktisadi yaklaşım, Adam Smith’in 1776 yılında yayımlanan “Ulusların Zenginliği” adlı eseri ile yaygın bir görüş haline gelmiştir. İlerleyen dönemlerde J.B. Say, D. Ricardo, T.R. Malthus ve J.Mill gibi iktisatçılar, klasik iktisat düşüncesinin savunmasına yönelik çalışmalar yürütmüşler, devletin ekonomiye müdahalesini hoş görmemişlerdir (Yasa, 2017, s. 285)

Liberal devlet düşünce şekli etrafında birleşen klasik yaklaşım, devletin ekonomiye en az müdahale edecek şekilde varlığını sürdürmesi gerektiğine inanmaktadır. Klasik iktisat döneminin ajandası olarak nitelendirilen “Milletlerin Zenginliğinin Doğası ve Nedenleri Üzerine Bir İnceleme” isimli A.Smith’in eserine göre “bırakınız yapsınlar bırakınız geçsinler” sloganına uygun şekilde devletin ekonomi içerisindeki rolü, adalet, güvenlik, bayındırlık ve eğitim olarak tasvir edilmiştir (O'Brien, 2003, s. 113). Böylece “jandarma devlet” fikrini ortaya atan Smith’ e göre devlet, piyasa mekanizmasının işleyişine müdahale etmemeli, merkantilist uygulamaları terk etmelidir. Zaten piyasanın doğal işleyişindeki aksaklıklar, Smith’in tasviriyle “görünmez el” mekanizması sayesinde eski düzenine gelecektir. Tam rekabet sistemine dayalı, bireylerin kendi refahları üzerine kurulu olan bu teori, böylece devletin sınırlarını da belirlemektedir (Erol, 1992, s. 146).

Ayrıca iktisat literatüründe bolca değinilen, klasik iktisadın gelişiminde önemli katkıları bulunan David Ricardo’ya göre üretim faktörlerinin verimli kullanılması ve her ülkenin uzman olduğu alanda üretim gerçekleştirmesi ile ulusların çıkarları

arasında bir uyum gerçekleşecektir. Ricardo “karşılaştırmalı üstünlükler teorisi” ile bu düşünceyi ortaya atarak, ulusal düzeyde maksimum faydayı sağlayarak, uluslararası düzeyde de tüm ülkelerin çıkarlarının gözetileceğini savunmuştur (Ricardo, 2001, s. 86-87).

Klasik iktisat teorisine göre faaliyet alanı sınırlandırılan devlet, bütçe rakamlarını mümkün olduğunca küçük tutmalı, gelir ve giderlerinin denk olması gerekmektedir. Böylece bütçe harcamalarından doğan bütçe açıklarının neden olacağı olumsuzluklar engellenmiş olacaktır. Aksi halde, bütçe açığı olması durumunda bu açıkların kapatılması için ek vergilere başvurulması, vergilerin saptırıcı etkilerinin meydana gelmesiyle yatırım, tasarruf ve emek arzı üzerinde olumsuz etkiler meydana getirecektir. Ek olarak, bütçe açıklarının borçlanma ile finanse edilmesi durumunda faiz kanalı üzerinden, özel sektörün piyasadan dışlanması sorunu ortaya çıkacak ve borcun finansmanı ise gelecek nesiller üzerinde kamu yükü oluşturacaktır.

1.2.4.Keynesyen İktisadi Düşünce

Klasik iktisat yaklaşımı, dünya genelinde yaygın görüş olarak kabul edilmesiyle, devletin ekonomi içerisindeki rolünün kısıtlı olması gerektiği, piyasa aksaklıklarının görünmez el mekanizması ile çözüme ulaşacağı düşüncesi uzunca bir süre devam etmiştir. Fakat dünyanın içinden geçtiği süreç, özellikle savaşların ve krizlerin etkisiyle klasik iktisadi yaklaşımın modern çağ gereksinimlerini karşılayamadığını ortaya çıkarmıştır. I. Dünya Savaşı’nda artan harcamalar, savaş harcamalarının finansmanı sorunu ve ardından gelen 1929 Büyük Buhran’ın yarattığı olumsuz ekonomik durum, klasik düşüncenin geçerliliğinin sorgulanmasına yol açmıştır. 20. Yüzyılın başlarında dünyanın içinden geçtiği ekonomik bunalım, özellikle ABD’nin yaşadığı kriz için çözüm önerileri John Maynard Keynes isimli iktisatçıdan gelmiştir.

İlk olarak J.M.Keynes 1926 yılında “The End of Laissez-Faire” adlı kitabını yayımlayarak, liberal düşünceyi eleştirmiş, devletin enflasyon, işsizlik ve durgunluk durumunda uygulaması gereken ekonomik politikalara yer vermiştir. Ardından 1936 yılında yayımlanan “İstihdamın, Paranın ve Faizin Genel Teorisi” adlı eseri ile klasik düşünceye karşı eleştirilerde bulunmuş, klasiklerin savunduğu tam istihdam düzeyinde denge ve ücretlerin aşağıya doğru esnekliği durumunu reddetmiş, ekonominin eksik

istihdamda da dengede olabileceğini ve ücretlerin aşağı doğru esnek olmadığını savunmuştur. Özellikle bütçe açığı üzerinde durulmuş, bütçenin resesyon dönemlerinde açık verebileceği, bütçenin konjonktür boyunca ortalama olarak denk olabileceği savunulmuştur (Keynes, *The General Theory of Employment, Interest and Money*, Macmillan and Company, 1936). Keynes'in yeni çözüm önerileri barındıran bu kitap ABD tarafından 20.yüzyılın yeni ekonomisinin yasası ve kehanetleri olarak kabul edilmiş, siyasal politikalar çoğunlukla bu eser üzerinden üretilmiştir. (Braudel, 2006, s. 530).

Klasik düşünceye karşı olarak, Keynes, devletin ekonomiye para ve maliye politikası araçlarıyla müdahalesini savunmuştur. Böylece, kaynak kullanımında etkinliğin sağlanması, istihdam politikalarının uygulanması, ekonomik istikrar ve büyümenin sürdürülmesi adına devletin faaliyet alanı genişletilmiş, devlet müdahaleciliğinin önü açılmıştır. Ayrıca Keynesyen düşünce, piyasada meydana gelen aksaklıkların piyasanın liberal işleyişinden kaynaklandığını savunmakta, bu aksaklıkların görünmez el mekanizması ile aşılamayacağı, bu durumda devlet müdahalesinin geçerli olduğunu ileri sürmektedirler (Yay, 1993, s. 20-21).

Uzun yıllar, Keynes düşünce ile tarafsız devlet anlayışı terk edilmeye başlanmış, ekonominin her alanında devlet müdahalesinin geçerliliği fikri yaygın bir görüş haline almıştır. Fakat, 1973 yılında meydana gelen Petrol Krizi ve dünyanın yeni tanışmaya başladığı stagflasyon olgusu, Keynes iktisat politikalarının da bir nevi yetersiz kalmasına neden olmuştur. Bu nedenle 1970'li yıllarda Keynesyen iktisadi yaklaşım yerini çağın ekonomik sorunlarına çözüm önerileri sunan Neo-Klasik İktisat politikalarına bırakmıştır.

1.2.5.Neo-Klasik İktisadi Düşünce

Gelişen dünya düzeni, ülkelerin genel ekonomik durumunda da bir takım değişiklikler meydana getirmiştir. Özellikle 1970'li yıllarda meydana gelen küresel petrol krizi, ulus-devlet kapsamında gelişen dünya ticareti ile birçok ülkede ekonomik sorunlara neden olmuştur. Bu dönemde stagflasyon kavramı ile tanışan dünya ülkeleri, enflasyon ile işsizliğin bir arada gelişmesi sorununa Keynesyen iktisat politikalarından gerekli çözümü bulamamışlardır. Bu noktada stagflasyon sorununa çözüm önerileri

sunan Neo-Klasik düşünürler, devletleri içinde buldukları durumdan çıkaracak iktisadi ve idari politika önerilerinde bulunmuşlardır (Aksoy, 1998, s. 4).

Neo-Klasik iktisat terimini ilk olarak “Preconceptions of Economic Science III (İktisat Biliminin Ön-Kabulleri III) (1900)” isimli makalesinde kullanan Thorstein Bunde Veblen, Marshall’ın iktisadını, klasik ekonomi politiğinin devamı olarak ele almak üzere kullandığı görülmektedir (Bilir, 2018, s. 659). Neo-Klasik iktisadı, Joseph Stiglitz “piyasaların kendi hatalarını düzelttiği, kaynakları etkin şekilde dağıttıkları ve genel çikara hizmet ettikleri şeklindeki her türlü fikri kapsayan kap” olarak tanımlamaktadır (Dardot & Laval, 2012, s. 4). Neo-Klasik iktisat yaklaşımı genel olarak, klasik iktisat yaklaşımının temellerine dayalı, klasik iktisada gelen eleştiriler doğrultusunda şekillenen bir düşünce akımı olarak nitelendirilebilir. İktisat literatüründe neo-klasik teriminin farklı düşünürleri, dönemleri ve özellikleri kapsayacak şekilde kullanılmasına karşın günümüz iktisat disiplinine hakim olan yaklaşım olduğu fikri ortak görüş niteliğindedir (Bilir, 2018, s. 659).

Neo-Klasik düşünce genel olarak devlet müdahaleciliğinin karşıtı olarak karşımıza çıkmaktadır (Dardot & Laval, 2012, s. 2-7). Piyasa ekonomisinin işleyişini temel alan bu düşünce yapısı, tam rekabet koşullarının sağlanması durumunun savunucularıdır. Ayrıca piyasada bulunan karar alma birimlerinin rasyonel davranışlar sergilediğini, bu durumda dönemseller olarak uygulanacak para politikalarının işlevsiz olacağını iddia etmektedirler (Arıcan, 2005, s. 82-83). Böylece, rasyonel düşünceye sahip bireylerin, alınacak para politikalarına karşı önceden tedbirli davranmaları, uygulanacak politikaların etkinliğini sınırlandırarak, hedeflenen amaçlarına ulaşmasının mümkün olmayacağını savunmaktadırlar. Devleti sadece sosyal refahın sağlayıcısı olarak gören neo-klasik yaklaşım, devlet bütçesinin kamu ve yatırım bütçesi olarak sınıflandırılması gerektiğini, yatırım bütçesinin mali dönem içerisinde açık vermesinin doğal olduğunu savunmaktadırlar. Ayrıca D.Ricardo tarafından öne sürülen literatürdeki ismiyle “Ricardocu Denklik Teoremi” ne göre kamu finansmanında kullanılan vergi ve borçlanmanın piyasa üzerinde aynı etkiye neden olacağını, devletin borçlanmaya gitmesinin kamu ile piyasa ekonomisi arasında rekabeti artıracığı fikri ileri sürülmektedir. Ekonomideki tasarrufların kamu kesimi

tarafından borçlanma veya vergiler yoluyla kamuya aktarılması, özel kesimin piyasadan dışlanmasına (crowding-out) neden olacağı iddia edilmektedir (Bernheim, 1989, s. 55). Böylece Keynesyen iktisadın ortaya attığı “müdahaleci devlet” anlayışı yerini, piyasa başarısızlıklarına müdahalede bulunmak yerine bu sorunları çözüme kavuşturması beklenen “hakem devlet” anlayışına bırakmıştır (Aktan C. C., Değişim Çağında Devlet, 2003, s. 126-127).

1.2.6.Monetarizm

Nobel İktisat Ödüllü Milton Friedman öncülüğünde gelişen monetarizm akımı, devletin ekonomi içerisindeki rolünün sınırlandırılması gerektiğini ve maliye politikalarının para politikalarına göre daha etkinsiz olduğu fikrini savunmaktadır. Friedman’a göre iktisat biliminde varılacak normatif yargılar ve bu yargılara göre uygulanacak politikalar, ampirik çalışmalarla elde edilen teorilerden türetilmelidir (Friedman F. , 1953, s. 6-8). Böylece, miktar teorisi ve doğal işsizlik teorileri geliştirilmiş, para arzının uzun dönemde reel faiz ve istihdam seviyelerinde etkili olamayacağını, sadece enflasyonu tetikleyeceği ve enflasyonun parasal bir olgu olduğu iddia edilmiştir (Friedman M. , 1975, s. 21). Bu nedenle, Friedman’a göre ekonomik istikrarsızlıklar, para arzından meydana gelen dalgalanmalar sonucu ortaya çıkmaktadır. Reel ekonominin mutlak istikrarlı olduğunu savunan monetaristlere göre, para politikası denemeleri, talep şokları etkisiyle meydana gelen istikrarsızlıkların kaynağıdır (Küçükaksoy & Ercan, 2015, s. 61). Genel olarak klasik görüşün temel ilkelerini aynen kabul eden monetarist iktisat, ekonominin her zaman tam istihdam düzeyinde dengede olmayacağını ve $MV=PT$ olarak gösterilen klasik miktar teorisindeki paranın dolaşım hızının (V) sabit olmadığı düşüncesiyle klasik iktisattan ayrılmaktadır (Aktan C. C., Monetarizm ve Rasyonel Beklentiler Teorisi, 2010, s. 170-171).

Monetarizm, devleti, hukuk ve düzeyini koruyan, mülkiyet haklarını savunan, aracılık fonksiyonu ile ekonomik faaliyetlerin kural çerçevesini belirleyen, rekabeti geliştiren ve meydana gelen anlaşmazlıklara hakemlik eden, ekonomide parasal düzen sağlayan bir organizasyon olarak tanımlanmaktadır (Yasa, 2017, s. 292). Devletin uygulayacağı politikalarla, iktisadi birimlerin kısa dönemde yanlış karar

alabileceklerine karşı uzun dönemde rasyonel davranacakları iddia edilmiş, uzun dönemde devletin yapacağı müdahalelerin reel değişimlere neden olamayacağını iddia ederek, devlet müdahalesine karşı çıkmışlardır (Palley, 2015, s. 17-19).

1.2.7.Arz Yanlı İktisadi Düşünce

Toplam talebe önem veren Keynesyen düşünceye tepki olarak 1980'lerde ortaya çıkan arz yanlı iktisat, devletin, özel sektör karşısında arka planda yer alması gerektiği temellerine dayalı fikirler sunmuştur. Özellikle vergi oranlarını politika aracı olarak gösteren arz yanlı iktisadın öne çıkan düşünürleri, Robert Mundell ve Arthur B. Laffer olmuştur.

Keynesyen düşünceye, arz yanlı iktisadi yaklaşımı savunan düşünürlerden gelen en yıkıcı eleştiri, iktisat politikalarının kısa dönemde istikrar sağlama amacıyla kullanılmaması gerektiği, bunun yerine daha uygulanabilir hedeflerin belirlenmesi olmuştur (Doğan, 2006, s. 255). Bu nedenle, devletin ekonomik hedefi, serbest piyasa mekanizmasının daha etkin çalışacağı önlemleri almak ve ekonomiyi potansiyel büyüme hızına ulaştırmak olmalıdır (Savaş, 2000, s. 255). Arz yanlı iktisat, Keynesyen makro ekonomik araçlara sahip olmasına karşın, sadece özel sektörün istikrarlı büyüme sağlayacağını savunmaktadır (Orhan, 1995, s. 196). Devletin, istikrarı sağlamaya, refahı yaygınlaştırmaya ve gelir dağılımında adaleti sağlamaya yönelik müdahaleleri verimlilik, etkinlik ve rekabetçi avantajların kaybına böylelikle piyasa sisteminin işleyişinde aksaklıklara neden olacağı savunulmaktadır. Ayrıca arz yanlı iktisadın savunucularından Nobel ödüllü A. Laffer'e göre vergi oranlarındaki artış, vergilerin yatırım, tasarruf ve emek arzı üzerindeki saptırıcı etkileri nedeniyle beklenen hasılatı sağlamaz. Bu düşünceye göre devlet, piyasada tam rekabet koşullarının sağlanması ve vergi indirimleri ile teknolojinin geliştirilmesine yönelik faaliyetler gerçekleştirerek, piyasada özel sektörün arkasında yer almalıdır.

1.2.8.Kamusal Tercih Yaklaşımı

Kamusal tercih teorisi, temelde kamunun uygulayacağı maliye politikalarının belli kurallar çerçevesinde olması gerektiğini, borçlanmanın sermaye birikimini engelleyerek gelecek nesiller üzerinde borç yükü oluşturacağından bahsetmektedir.

James M. Buchanan'ın "Public Principles of Public Debt" isimli eseri ile öncülüğünü yaptığı kamusal tercih yaklaşımı, maliyetlerin toplumsal seçimlerle bağlantılı olduğunu demokratikleşme ile borç-vergi oranları arasında da ilişki olduğunu savunmaktadır (Arıcan, 2005, s. 83).

Kamusal tercih yaklaşımının savunduğu, kamusal maliye politikalarının uygulanma aşamasında zorunlu olarak riayet ettikleri kuralların varlığı, "Anayasal İktisat"a geçişi kolaylaştırarak, yasa ile getirilen sınırlamalar çerçevesinde gelecek nesillere borç yükü aktarımının olmayacağı öngörülmüştür (Arıcan, 2005, s. 83)

1.3.Devletin Ekonomi İçerisindeki Yeri

Devletin ekonomi içerisinde sahip olduğu sorumluluklar ve faaliyet alanlarının ne olması gerektiği, politik iktisadın önemle üzerinde durduğu konuların başında gelmektedir. Bir tarafta Klasik İktisadi Düşünce'nin savunduğu minimal devlet anlayışı, diğer tarafta ise merkezi planlamacı devlet anlayışı ile piyasa ekonomisine karşı, üretim faktörlerinin devlete ait olduğu düşüncesi yer almıştır. 1990 yılında Doğu Bloku'nun tamamen yıkılmasıyla birlikte merkezi planlamacı devlet düşüncesinin ortadan kalkması artık, devletin ekonomi içerisindeki yerinin ne olması gerektiği hakkında tartışmaları gündeme getirmiştir.

Günümüzde ise, kamu ekonomisi ve piyasa ekonomisinin bir arada bulunduğu karma ekonomi, birçok devlet tarafından uygulanan yaygın bir sistem haline gelmiştir. Fakat karma ekonomi sisteminin uygulanmasında kamu kesiminin faaliyet alanları ve sorumluluklarının ne olması gerektiği günümüzde hâlâ tartışma konusudur. Bu nedenle, kamu kesimini oluşturan birimlerin sahip olduğu gelir kaynakları, temel kamu harcamaları ve kamu faaliyetleri sonucu oluşan bütçe açıklarının incelenmesi, devletin ekonomi içerisindeki yerinin ne olması gerektiğine dair tartışmaların daha anlaşılır olması amacıyla önem taşımaktadır.

1.3.1.Kamu Harcamaları

Kamu kesimi, sorumlu olduğu alanlarda faaliyet gösterirken birtakım harcamalar yapmak mecburiyetindedir. Kamu kesimini oluşturan birimler, kimi zaman

ticari ve sinai faaliyetler sonucu elde edilen gelirler ile harcamalarını gerçekleştirirken kimi zaman da ise toplumsal ve sosyal alanda gelişim sağlamak veya ihtiyaçları gidermek adına karşılıksız harcamalarda bulunmaktadır. Bu nedenle, kamu kesiminin toplumsal ihtiyaçların karşılanması ve sektörel faaliyetlerin gerektirdiği amaçların yerine getirilmesi adına yapmış olduğu tüm harcamalar, kamu kesimi harcamaları içerisinde yer almaktadır.

Devleti oluşturan birimler aracılığıyla yapılan kamu harcamaları, dar anlamda ve geniş anlamda kamu harcamaları kavramının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Dar anlamda kamu harcamaları, merkezi yönetim ile yerel yönetimlerin harcamalarından oluşurken, geniş anlamda kamu harcamaları ise dar anlamda kamu harcamalarına ek KİT, sosyal güvenlik ve diğer harcamalardan meydana gelmektedir (Tuncer & Yüksel, 2011, s. 215).

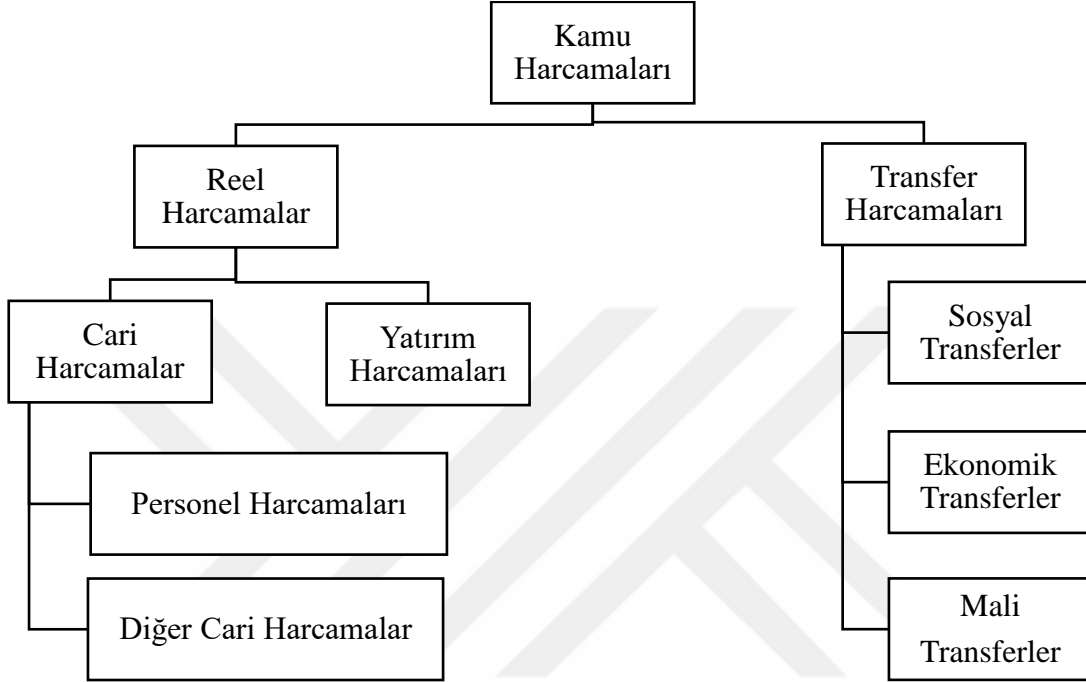
Kamu harcamaları kısaca, devletin sorumlu olduğu faaliyetleri sürdürmesi adına yaptığı harcamalar ile mal veya hizmet alımları amacıyla yapmış olduğu harcamalarının bütünüdür. Bunları maddeler halinde şu şekilde sıralayabiliriz (Işık, 2014, s. 99):

- Devlet ve mahalli idarelerin yaptıkları harcamalar
- İktisadi devlet teşekküllerinin harcamaları
- Sosyal sigorta kurumlarının harcamaları
- Toplum yararlı hizmet yapan kurumların harcamaları
- Vergi muafiyetleri ve indirimleri
- Hususi şahısların yaptıkları bağış ve yardımlar
- Devlet aktifinde meydana gelen azalmalar

Ayrıca kamu harcamaları, genel kabul gören idari, fonksiyonel ve ekonomik sınıflandırma yöntemleri ile gösterilmektedir. Harcamayı yapan kamu birimi dikkate alınarak oluşturulan idari sınıflandırma ile kamu sektörünü oluşturan organların her birinin ne kadar harcama yaptığı görülmektedir. Fonksiyonel sınıflandırma ise kamu harcamalarının (eğitim, sağlık, savunma vb.) hangi amaç doğrultusunda yapıldığını göstermektedir. Son olarak ekonomik sınıflandırma, kamu harcamalarının genel

ekonomik etkilerini görmek amacıyla aynı ekonomik etkilere sahip harcamaların sınıflandırılmasıdır (Tuncer & Yüksel, 2011, s. 216-217).

Tablo-1: Kamu Harcamalarının Ekonomik Sınıflandırması

Kaynak: Tuncer ve Yüksel, 2011: 220

Kamu harcamaları ekonomik sınıflandırma yönteminde bulunan iki temel harcama kalemi, reel harcamalar ve transfer harcamalarıdır. İlki olan reel harcamalar, devletin kamu hizmeti sağlaması amacıyla mal ve hizmet alımları karşılığı ödediği nakit değerdir. Reel harcamaların alt kalemi olan cari harcamalar ise, devletin genel idaresinin devamını sağlamak amacıyla yapılan ve süreklilik arz eden, memur maaşları, elektrik-su giderleri vb. harcamalardır. Ülkenin üretim kapasitesini genişleten ve faydası yıllara yayılan yatırım harcamaları ise, devletin sermaye birikimi amacıyla sermaye malları alımına yönelik yapmış olduğu harcamalardır (Tuncer & Yüksel, 2011, s. 218-219).

Kamu harcamalarının ekonomik sınıflandırma kalemlerinden bir diğeri olan transfer harcamaları, devletin kamu kaynaklarının karşılıksız olarak başka ekonomik aktörlere aktarımı olarak tanımlanabilir. Devletin sosyal fayda sağlamak amacıyla,

ihtiyaç sahiplerine verilen yardımlar, öğrenci bursları vb. yapılan harcamalar sosyal transfer harcamalarını oluştururken, belli bir sektörün gelişmesi amacıyla, tarımsal sübvansiyonlar, vergi indirimleri vb. yapılan harcamalar ise ekonomik transfer harcamalarını kapsamaktadır. Ayrıca mali transfer harcamaları, kamu kesiminin iç veya dış kaynaklardan borçlanması durumunda ortaya çıkan faiz ödemeleri gibi harcamaları kapsamaktadır (Tuncer & Yüksel, 2011, s. 219).

Toplumsal ihtiyaçların gün geçtikçe artması, ekonomik gelişim ve siyasi nedenler ile kamu kesimi harcamaları sürekli artış eğilimi göstermektedir. Bir takım farklı nedenlere bağlı meydana gelen kamu harcamalarındaki artış, bu bağlamda ortaya atılan teoriler ile gerçekte artış nedenleri ve görünürde artış nedenleri olarak farklı başlıklar altında incelenmesi uygun olacaktır.

1.3.1.1.Kamu Harcamalarında Artışı Açıklayan Teoriler

Zaman içerisinde gelişme gösteren kamu kesimi harcamalarının altında yatan birçok etken bulunmaktadır. Ülkeden ülkeye farklılık arz eden bu etkenler, genel olarak belli değişkenler üzerinde yoğunlaşmıştır. Kamu kesimi harcamalarında meydana gelen artış, literatürde sıklıkla karşılaşılan Wagner Kanunu, Peacock-Wiseman Yaklaşımı ve diğer yaklaşımlar üzerinden açıklanması, kamu kesimi harcamalarındaki gerçekte artış ve görünürde artış nedenlerinin daha sağlıklı biçimde ele alınmasını sağlayacaktır.

1.3.1.1.1.Wagner Kanunu

“Devlet Faaliyetlerinde Sürekli Artış Kanunu” olarak da adlandırılan Wagner Kanunu, Alman iktisatçı Adolph Wagner tarafından 1883 yılında ortaya atılmıştır. Wagner Kanunu’na göre devlet yapısı ne olursa olsun, kamu harcamalarının sürekli artış eğiliminde olduğu, bu artışın en azından belirli süre için milli gelirden daha yüksek olduğu iddia edilmektedir (Işık, 2014, s. 114). Devletin, ekonomik ve sosyal yapıda etkinliğinin artmasına bağlı olarak sanayileşme, teknolojik gelişme ve altyapı yatırımları gibi harcamalar, Wager Kanunu’na göre kamusal harcamalardaki artışın sebebini oluşturmaktadır (Işık, 2014, s. 115).

1.3.1.1.2.Peacock-Wiseman Yaklaşımı

Peacock-Wiseman Yaklaşımı'na göre kamu harcamalarındaki artışın sebebi, kamunun ekonomi içerisindeki büyüklüğünün zaman içerisinde gelişimine bağlı olarak artan kamu gelirleridir (Akdoğan, Kamu Maliyesi (4.Baskı), 1993, s. 74). Özellikle kamunun ekonomi içerisindeki faaliyetlerinin büyüklüğüne bağlı olarak artış gösteren vergi hasılatı, benzer şekilde kamu harcamalarında da artışı beraberinde getirmektedir. Genel olarak Peacock-Wiseman Yaklaşımı, kamu gelirlerindeki artışın kamu harcamaları üzerinde pozitif bir etkiye neden olacağını iddia etmektedir.

Ayrıca, Peacock ve Wiseman, savaşlar, ekonomik bunalımlar veya doğal afetler gibi etkenlerin kamu harcamalarında ani artışı tetikleyeceğine ve bu olumsuz durumun ortadan kalkmasına rağmen kamu harcamalarının eski düzeye inmeyeceğini iddia etmektedir. “Sıçrama Etkisi” (displacement effect) olarak da adlandırılan bu durum, kamusal harcamalarda ani artışa neden olan olumsuzluğun ortadan kalması halinde de eskisine kıyasla kamu harcamalarının daha yüksek seyredeceğini belirtmektedir (Bülbül, 2006, s. 22-23).

1.3.1.1.3.Bürokrat Üretim Yaklaşımı

William A. Niskanen tarafından ortaya atılan kamu harcamalarına yönelik görüş, başında bulunduğu örgütü büyütme amacıyla hareket eden bürokratin hizmetleri aşırı gelişme eğiliminde olduğunu iddia etmektedir. Böylece, devlet dairelerinin büyümesi, birim hizmet maliyetlerini artıracak ve söz konusu hizmete aşırı kaynak tahsisi meydana gelecektir (Oztürk, Kamu Maliyesi, 2013, s. 114-115).

1.3.1.1.4.Musgrave'ın Kamu Harcamalarına Yaklaşımı

1890-1948 yılları arası Musgrave ABD ekonomisi için kamu harcamalarının gelişimini incelemiş, savaş ve savaş sonrası kamu harcamalarının ayrı tutulması halinde, ABD'de kamu harcamalarının önemli bir artış göstermediğini ortaya koymuştur. Ayrıca Musgrave' ye göre kamu harcamalarının milli gelire göre artan, azalan veya sabit bir seyri yoktur, savaşla ilgili harcamaların ayrı tutulması halinde kamu harcamaları milli gelire oranla istikrarlı bir seyir izlemektedir (Edizdoğan, Çetinkaya, & Gümüş, 2012, s. 61).

1.3.1.1.5.Maksimizasyon Yaklaşımı

Anthony Downs modelinde iktidarın oy maksimizasyonu amacıyla kamu harcamaları üzerindeki etkisi ortaya konulmaktadır. Buna göre, iktidar partisi kamu harcamalarını, oy kazandırıcı marjinal doların oy kaybettirici marjinal dolara (vergi gelirleri) eşit olduğu duruma kadar devam ettirmektedir (Oztürk, Kamu Maliyesi, 2013, s. 116).

1.3.1.1.6.Baumol Yaklaşımı

Baumol yaklaşımına göre kamu kesimi büyük oranda emek yoğun üretim yapmaktadır. Sanayi sektörüne kıyasla emek yoğun üretimde bulunan kamu sektörü veriminin hızlı artmaması, kamu hizmetleri birim maliyetlerine olumsuz etkide bulunarak kamu harcamalarında reel bir artışa neden olacaktır (Edizdoğan, Çetinkaya, & Gümüş, 2012, s. 62).

1.3.1.1.7.Sosyal Refah Yaklaşımı

Pigou ve Dalton'un kamu harcamaları görüşüne göre vergilerden elde edilen marjinal gelirin harcanmasının neden olacağı sosyal fayda ile mükellefe olan maliyeti eşitlenerek, kamu harcamaları sosyal refahı maksimize etmek adına devam ettirilmelidir (Akdoğan, 2011, s. 73-74).

1.3.1.1.8.Henry Carter Adams Yaklaşımı

Adams, yaptığı araştırmada 1830-1890 yılları arası birçok dünya ülkesinin kamu harcamalarında bir artış meydana geldiğini öne sürerek, Wagner yasasını doğrular nitelikte sonuçlar elde etmiştir. Fakat Adams'a göre, kamu harcamalarındaki artışın sürekli olma durumu kabul edilmesine karşı, kamu harcamalarında meydana gelen artış sebepleri her ülke için aynı olmamaktadır (Nadaroğlu, 1998, s. 144).

1.3.1.1.9.Francesco Nitti Yaklaşımı

Francesco Nitti'ye göre kamu harcamalarındaki artışın sebebini savaş ve benzeri diğer olumsuzluklar oluşturmaktadır (Nadaroğlu, 1998, s. 144)

1.3.1.1.10.Buchanan Yaklaşımı

Buchanan'a göre kamu harcamalarını, politikacıların politik gelir elde etmek için çıkarlarını maksimize etme eğilimleri ve mali aldanma (dolaylı vergi ya da kaynağa kesinti yolu ile tahsil edilen dolaysız vergiler karşısında vergi yükümlülerinin vergi ödediklerinin farkına varmayarak kamu hizmeti bedelinin doğru olarak saptayamamaları) artırmaktadır (Aktan & Dileyici, 2007, s. 65).

1.3.1.1.11.Solomon Fabricant Yaklaşımı

Fabricant yaptığı araştırmalar sonucunda kamu harcamalarındaki artışı doğrulamıştır fakat Wagner ve Adams'ın çalışmalarının eksik bilgilere sahip olduğunu iddia etmektedir. Fabricant'a göre kamu harcamalarındaki artışın kanun fikrine adanmadan önce geniş araştırmalar sonucu yeniden ele alınması gerekmektedir (Nadaroğlu, 1998, s. 145).

1.3.1.1.12.Mancur Olson Yaklaşımı

Mancur Olson'a göre devletin büyümesinde seçmen, politikacı ve bürokratların yanı sıra çıkar ve baskı grupları da etkili olur. Bu bağlamda çıkar ve baskı grupları lobicilik faaliyetleri ile ekonomik transfer elde etmeye çabalarlar (Aktan & Dileyici, 2007, s. 64).

1.3.1.1.13.Direktör Hipotezi

George Stigler'in öne sürdüğü hipoteze göre, siyasal gücü elinde bulunduran iktidar bu gücü seçmen grupları aracılığıyla elde etmektedir. Böylece, siyasal güçte direktör ortanca seçmen gruplarıdır ve bu gruplar kamu harcamaları artışında temel rolü üstlenmektedir (Aktan & Dileyici, 2007, s. 64)

1.3.1.2.Kamu Kesimi Harcamalarında Artış Nedenleri

Kamu kesiminin günümüzde sahip olduğu, kalkınma hızını artırmak, kaynak dağılımını düzenlemek, sosyal hayatı iyileştirmek gibi sorumluluklarındaki artış nedeniyle kamu harcamaları da bu bağlamda artmakta, harcamaların nedenleri

çeşitlilik göstermektedir. Dolayısıyla, kamu kesimini oluşturan birimlerin faaliyetlerini sürdürmek amacıyla yaptığı harcamaların nedenleri, görünüşte artış nedenleri ve gerçekte artış nedenleri olarak iki başlık altında incelenmesi önem taşımaktadır.

1.3.1.2.1.Görünüşte Artış Nedenleri

Kamu harcamalarının miktar olarak artış göstermesine rağmen topluma sunulan mal veya hizmetlerin kalite ve miktarlarında bir artış olmaması, kamu harcamalarının görünüşte artış sebebinin oluşturmaktadır. Söz konusu görünüşte artışa neden olan faktörler şu şekilde sıralanabilir (Edizdoğan, Çetinkaya, & Gümüş, 2012, s. 62):

- Genel fiyat seviyesindeki yükselmeler.
- Aynı ekonomiden para ekonomisine geçiş.
- Bütçe yöntem ve tekniğinde ortaya çıkan değişiklikler.
- Ülke sınırları ve nüfusun değişmesi.
- Özel işletmelerin devletçe satın alınması, millileştirilmesi.

1.3.1.2.2.Gerçekte Artış Nedenleri

Kamu harcamaları; kamu harcamalarının milli gelir içerisindeki payı arttığında ya da kamu harcamalarında kullanılan iktisadi mallardan kişi başına düşen miktarın çoğalması ile gerçek bir artış kaydeder (Edizdoğan, Çetinkaya, & Gümüş, 2012, s. 66). Kamu harcamalarındaki artışın, topluma sunulan mal-hizmet miktarı ve kalitesi üzerinde görülmesi, kamu harcamalarının gerçekte artış gösterdiğini belirtmektedir. Bu duruma, devletin ekonomik nedenlerle sosyal alanda daha fazla alt yapı yatırımı yapmasını, teknolojik gelişmeyle beraber kamu kesiminin enerji, eğitim, ulaşım ve iletişim gibi alanlarda yaptığı harcamaların artmasını, nüfus artışını siyasi harcamaların ve askeri giderlerin artması örnek olarak gösterilebilir.

1.3.2.Kamu Gelirleri

Kamu sektörü, içinde bulunduğu ülkenin birtakım ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla faaliyet göstermektedir. Kamu sektörü özel sektörden farklı olarak, sahip olduğu sosyal sorumlulukları yerine getirmek amacıyla, bazı hallerde karşılıksız

olarak hizmet vermek durumundadır. Devlet faaliyet ve giderlerindeki bu artış neticesinde kamu gelirlerine olan ihtiyaç da artış göstermektedir (Mutluer, Öner, & Kesik, 2007, s. 215). Bu nedenle kamu sektörü, faaliyetlerine devam edebilmek amacıyla bir takım gelir kaynaklarına ihtiyaç duymaktadır. Bu doğrultuda, kamu sektörünün yüklendiği sorumlulukları yerine getirebilmek amacıyla anayasal çerçevede içerisinde elde ettiği gelirlerin tümü kamu kesimi gelirlerini oluşturmaktadır (Işık, 2014, s. 149).

Bir ülkenin kamu gelirleri genel bir sınıflandırma ile vergi gelirleri, vergi dışı gelirler, para basımı ve borçlanma ile sağlanan fonlardır (Türgay, 2011, s. 281). Fakat, bu bölümde daha kapsamlı olması amacıyla Türkiye’de de örnekleri bulunan kamu gelirleri, vergi, resim, harç, şerefiye, parafiskal, mülk, teşebbüs ve özelleştirme, borçlanma, senyoraj, fon, para, vergi cezası ve diğer gelirler başlıkları altında incelenecektir.

1.3.2.1.Vergi Gelirleri

Vergi, kamusal hizmetleri yerine getirmek amacıyla devletin; kişi, kurum ve kuruluşlardan kanun yoluyla karşılıksız topladığı para olarak tanımlanabilir (Temiz, 2008, s. 2). Devletler farklı unsurlar üzerinden farklı yöntemler aracılığıyla vergi toplamaktadırlar. Bu nedenle vergi kavramı, çeşitli kriterler esas alınarak kendi içerisinde sınıflandırmalara tabi tutulmaktadır (Bulutoğlu, 1970, s. 341). Bu sınıflandırmalardan biri de dolaylı vergiler ve dolaysız vergiler ayrımıdır. Dolaylı vergiler; mal veya hizmet alımına dayanan, başkalarına yansıtılabilen ve herkesten aynı oranda alınan vergileri ifade etmektedir. Harcamalar üzerinden tahsil edilen söz konusu vergiler kapsamında; KDV, ÖTV ve BSMV gibi vergiler yer almaktadır. Diğer taraftan dolaysız vergiler ise özel kişi ve kuruluşların elde ettikleri gelir, kazanç ve servet unsurları üzerinden alınan ve başkalarına yansıtılamayan nitelikteki vergilerdir. Kurumlar vergisi, gelir vergisi ve emlak vergisi dolaysız vergilere örnek gösterilebilir (Temiz, 2008, s. 3).

1.3.2.2.Resim Gelirleri

Kamu kuruluşları tarafından, herhangi bir iş ya da faaliyetinin yapılmasına yetki-izin verilmesi halinde alınan ödemelerdir. Karşılığının olması nedeniyle vergilerden, ihtiyari olmaması bakımından harçlardan ayrılmaktadır.

Kamu gelirleri içerisinde minimal düzeyde yer alan resim gelirleri, uygulamada daha çok yerel yönetimler tarafından sağlanan hizmet karşılığında verilen belgelerin onaylanması, makbuz verilmesi ya da kesinti yapılması şeklinde karşımıza çıkmaktadır (Akdoğan, 2011, s. 102). Trafik resmi, damga resmi ve ithalattan alınan resim, resim gelirlerine örnek olarak gösterilebilir.

1.3.2.3.Harç Gelirleri

Kamu kurumları sunduğu bazı hizmetler karşılığında, hizmet alan karşı taraftan belli kriterler çerçevesinde ödeme yapmalarını talep etmektedir. Harç gelirleri ise, kamu kuruluşunun sunduğu bir hizmet karşılığında özel yarar elde eden kişi veya kuruluşlardan elde edilen gelirleri ifade etmektedir (Yavuz, 2016, s. 372). Harçlar, kamusal hizmet talep eden kişilere özel yarar sağlaması ve zorunlu olmaması bakımından vergilerden ayrılmaktadır. Ayrıca harç gelirleri karşılığı sunulan hizmet, herhangi bir ticari ve sinai nitelik taşımamaktadır (Akdoğan, 2011, s. 104-105). Harç gelirlerine, yükseköğrenim harcı, pasaport harcı, noter harcı, yargı harcı ve trafik harcı örnek olarak gösterilebilir.

1.3.2.4.Şerefiye Gelirleri

Kamusal hizmet karşılığında, hizmetin yapıldığı bölgede bulunan gayrimenkullerin değerinde meydana gelecek artış sebebiyle, gayrimenkul sahiplerinden alınan ödemeler şerefiye gelirlerini oluşturmaktadır (Işık, 2014, s. 153). Şerefiye ödemesine tabi olan bireyler, yapılan kamu hizmet ve hizmetlerinden kazanç sağladıkları için başka bir deyişle karşılık edindikleri için, şerefiye gelirleri vergi gelirlerinden ayrılmaktadır. Ayrıca ihtiyari olmaması bakımından da harçlardan ayrı özellik göstermektedir.

Şerefiye gelirlerine, il veya ilçede yapılacak yol, köprü, meydan vb. hizmetlerinin karşılığında değer artışı sağlayan gayrimenkul sahiplerinden alınan ödemeler örnek olarak gösterilebilir.

1.3.2.5.Parafiskal Gelirler

Parafiskal gelirler, ilgili kamu kuruluşlarının ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla, bazı kamu kuruluşları tarafından zora dayalı biçimde alınan ödemeleri kapsamaktadır (Akdoğan, 2011, s. 103). Bu ödemeler karşılığında hizmet alınması bakımından harçlara, zorunluluk taşıması bakımında da vergiye benzemektedir. Çeşitli meslek odalarının üyelerinden alınan ödemeler parafiskal gelirlere örnek olarak gösterilebilir.

1.3.2.6.Mülk, Teşebbüs ve Özelleştirme Gelirleri

Devlet sahip olduğu taşınmazları farklı şekilde değerlendirebilmektedir. Bunu, elinde bulunan kaynakları geliştirmek, kamusal hizmet sağlamak veya ticari-sinai faaliyet gerçekleştirmek adına kullanabileceği gibi, satış ya da kiraya vermek gibi işlemlerde de kullanabilmektedir. Böylece, devletin elinde bulunan bina, arsa, maden vb'den elde ettiği gayrimenkul kıymetleri ile ticari ve sinai faaliyetler sonucu elde edilen gelirler, mülk, teşebbüs ve özelleştirme gelirleri içerisinde yer almaktadır (Işık, 2014, s. 154).

Devletin elinde bulunan kıymetleri, farklı alanlarda değerlendirerek gelir elde etmesi, içerisinde bulunduğu ekonomik durumun etkisi altında şekillenmektedir. Buna, kamu teşebbüslerinin verimsizliği, atıl vaziyette bulunan kaynakların ekonomiye kazandırmak istenmesi, ticari-sinai faaliyet gösteren kamu kuruluşlarının siyasi amaçlar doğrultusunda kullanımının engellenmesi gibi amaçlar örnek olarak gösterilebilir.

1.3.2.7.Borçlanma Gelirleri

Devletin, kamusal hizmet sağlamak ve bu amaç doğrultusunda gerçekleştirdiği faaliyetler sonucu elde ettiği gelirlerin, giderleri karşılamak yönünde yetersiz kalması halinde, kamu kesimi, meydana gelen mali açıkları, dış kaynaklar yoluyla finanse etmek durumundadır. Bu noktada, kamu giderlerini karşılamak amacıyla borçlanma devreye girmektedir.

Kamu kesimi, finansman ihtiyacını iç veya dış kaynaklar aracılığıyla gerçekleştirmektedir ve buna iç borçlanma ya da dış borçlanma adı verilmektedir. İç borçlanma, kamu kesiminin bulunduğu ülkedeki yerel kaynaklar üzerinden borçlanması iken dış borçlanma ise ülke dışında bulunan yabancı tasarruflar üzerinden borçlanmasıdır. Böylece, borçlanma gelirleri kamunun DİBS aracılığıyla iç kaynaklar üzerinden borçlanmasını oluşturan iç borçlanma ile yurtdışı yerleşiklerden elde edilen dış borçlanma gelirlerinden oluşmaktadır.

1.3.2.8.Senyoraj Gelirleri

Para politikalarını oluşturmak ve yürütmek amacıyla ülkede faaliyet gösteren en yüksek karar alıcı birim olan MB, ayrıca para basma yetkisini tekelinde bulunduran yegâne kuruluştur. MB, para politikalarını oluştururken para basma yetkisini kullanarak emisyon hacminde artış yoluna gidebilecektir. Böylece senyoraj geliri, ülkede bulunan MB'nin para basmak suretiyle devlete sağladığı geliri ifade etmektedir. Kamu kesimi, elinde bulundurduğu DİBS'nin MB'ye satılması ya da MB'den kısa vadeli avans alınması yoluyla hazineden bütçeye kaynak aktarımı yapmaktadır.

1.3.2.9.Fon Gelirleri

Kamusal fonlar, belli bir amacı gerçekleştirmek amacıyla oluşturulan veya meydana gelebilecek bir olumsuzluk karşısında kullanılacak kaynakların bütünüdür ifade etmektedir. Fonlar bir nevi gelir gider hesabıdır (Pehlivan D. , 2003, s. 99). Fonlara, kamu ortaklığı fonu, toplu konut fonu, savunma sanayi destekleme fonu vb. örnek olarak gösterilebilir.

1.3.2.10.Para ve Vergi Cezası Gelirleri

Kamu kesimini oluşturan bazı birimlerin, genel kamu düzenine uyulmaması veya sorumlulukların yerine getirilmemesi durumunda uyguladığı parasal cezai işlemler sonucu elde edilen gelirler, para ve vergi cezası gelirleri içerisinde yer almaktadır. Müeyyidelendirme yetkisine sahip düzenleyici ve denetleyici kuruluşların cezai işlemlerden elde ettiği gelirler ile ilgili bakanlığın tespit ettiği uygunsuzluklar

neticesinde yazılan vergi cezaları bu kapsamda yer alan gelirlere örnek olarak gösterilebilir.

1.3.2.11.Diğer Gelirler

Devletin faaliyet alanı dışında elde ettiği, bağış, yardım, ganimet, miras vb. durumlarda devlet eline geçen her türlü mallar bu gelirler içerisinde yer almaktadır. Genel kamu gelirleri içerisinde önemi az olmasının yanında herhangi bir kamusal faaliyet ve hizmet karşılığında da elde edilmeyen bu gelir türü, karşı taraf için de herhangi bir zorunluluk teşkil etmemektedir.

1.3.3.Bütçe Açıkları, Finansman Yöntemleri ve Dışlama Etkisi

Kamu kesimi diğer ekonomik birimler gibi faaliyetlerini sürdürmek adına birtakım harcamalar yapmaktadır. Kamu kesimi, harcamalarını finanse etmek amacıyla elde ettiği gelirlerin yetersiz kalması durumunda, bu açıkların finansmanı için genellikle dış kaynaklara başvurmaktadır. Fakat bu durum, literatürde “crowding-out” olarak adlandırılan, özel sektörün ekonomiden dışlanması sorununu da beraberinde getirmektedir.

1.3.3.1.Bütçe Açıklarının Tanımı ve Nedenleri

Klasik iktisadi yaklaşımın kabul gördüğü dönemde, küçük ve denk bütçe anlayışı küresel ölçekte uygulama alanı bulabilmiştir. Nitekim söz konusu dönemde devletler genel olarak temel fonksiyonlarını yerine getirirken; ekonomik faaliyetlere müdahalenin sınırları ise oldukça dar tutulmuştur. Ancak 1929 Buhranı ile birlikte devletin ekonomik faaliyetler içerisindeki etkinliğine yönelik paradigmanın değişmesi kaçınılmaz hale gelmiştir. Eksik istihdam koşullarının genişletici maliye politikaları ile aşılabileceğini ileri süren modern maliye anlayışı, kamu harcamalarının artmasını beraberinde getirmiştir (Dağ & Tüğen, 2018, s. 218). Artan kamu harcamalarının vergi gelirleri ile finanse edilememesine bağlı olarak ortaya çıkan kamu kesimi mali açığı (bütçe açığı) bazı devletler için önemli bir sorun haline dönüşmeye başlamıştır. Dolayısıyla bütçe açığı; vergi gelirlerinin kamu harcamalarını karşılayamaması durumunu ifade etmektedir (Cebula, 1987, s. 106).

Bütçe açığı genel itibariyle hem gelişmiş hem de geri kalmış tüm ülkelerde gerçekleşen bir durum olmasına rağmen; bazı ülkelerde açığın boyutları tüm ekonomik değişkenleri olumsuz yönde etkileyebilecek düzeylerde gerçekleşebilmektedir. Vergi gelirlerinin kamu harcamalarını karşılayamamasının temel nedenleri arasında ise; etkin bir vergi sisteminin olmaması, kamu harcamalarındaki disiplinsizlik, kayıt dışı ekonomi ve düşük sermaye birikimi gibi unsurlar yer almaktadır. Dağ ve Tügen (2018) ile Öztürk (2005) tarafından bütçe açığına yol açan faktörler şu şekilde sıralanmıştır:

- Keynesyen görüşün hâkim olması
- Kamu kesimindeki gereksiz ve fazla harcamalar
- Ekonomik krizler
- KİT'lerin yanlış yönetimi
- Sübvansiyonlar
- Mali disiplinsizlik
- Nüfus artış hızı
- Faiz harcamaları
- Yolsuzluklar

1.3.3.2. Bütçe Açıklarının Finansman Yöntemleri

Kamu açıklarının finansmanı, gelişmişlik düzeyi birbirinden farklı birçok ülke için önem arz etmektedir. Devletler, gerçekleştirmiş oldukları ekonomik, toplumsal ve siyasi faaliyetler sonucu yaptıkları tüm harcamaları finanse etmek mecburiyetindedirler. Kamu harcamaları için olağan gelir kalemi ise vergiler olup; klasik iktisadi yaklaşım denk ve küçük bir bütçe anlayışını savunmaktadır. Ancak günümüz koşullarında oldukça karışık hale gelen iktisadi ilişkiler, bu anlayışın uygulanmasını zorlaştırdığı için, ortaya çıkan açıklar bir finanse sorunu yaratmaktadır. Bütçe açıklarının finansmanında kullanılan temel araçlar şu şekilde sıralanabilir (Varolsun, 2006, s. 73):

- Vergiler
- Merkez Bankası Kaynakları
- Dış Borçlanma

- İç Borçlanma

Bütçe açığını finanse etmek için borçlanma kaçınılmaz bir yöntemdir, ancak hangi kaynaklardan borçlanılacağı; oluşacak ekonomik etkilerin boyutuna, ülkenin içerideki ve dışarıdaki kredibilitesine bağlı olarak değişmektedir. Nitekim her bir borçlanma kaleminin kendine özel bir etki alanı ve büyüklüğü olmaktadır.

1.3.3.2.1.Bütçe Açıklarının Vergiler ile Finansmanı

Ekonomide bulunan tüm birimler sorumlu oldukları faaliyetleri gerçekleştirmek üzere harcama yapmaktadırlar. Devlet de toplumsal ihtiyaçları karşılamak, ekonomik ve sosyal dengeleri tesis etmek üzere harcama yapmak durumundadır. Dolayısıyla devletler, piyasa mekanizmasının bir parçası olarak ekonomik karlılık üzere faaliyet gösterebildiği gibi; tamamen sosyal karlılık esasına dayalı bir şekilde karşılıksız olarak eğitim, sağlık, güvenlik, altyapı hizmetleri ve toplumsal dengeleri sağlamaya yönelik faaliyetler de gerçekleştirmektedir. Devletin gelir sağlamayan alanlarda yürüttüğü faaliyetler neticesinde ortaya çıkan harcamalarını finanse etmek için başvurduğu olağan gelir kaynağı ise vergilerdir.

Vergi yapısı ve mevzuatı elde edilecek vergi gelirlerinin kompozisyonu ve büyüklüğü üzerinde belirleyici bir konuma sahiptir. Devlet, yapmış olduğu harcamaları bu gelir kalemi ile finanse edemediği takdirde mecburen borçlanmak durumunda kalmaktadır. Ayrıca arz yanlı iktisadi yaklaşım, vergilere ağırlık verilmesi halinde özel kesim faaliyetlerinin daralacağını savunduğu için diğer gelir kalemlerini ön plana çıkarmaktadır. Gelişmekte olan bazı ülkeler, özellikle vergi sistemindeki sorunlar nedeniyle, vergi dışı kaynaklara yönelmek zorunda kalmaktadırlar (Rosen, 1998, s. 53).

1.3.3.2.2.Bütçe Açıklarının Merkez Bankası Kaynakları ile Finansmanı

Devlet hazinesinin doğrudan Merkez Bankası kaynaklarına başvurması, “parasal avans” ya da “hazineye avans” şeklinde adlandırılmaktadır (Eğilmez, 1996, s. 72). Özellikle gelişmekte olan ve az gelişmiş bazı ülkelerde, merkez bankaları bağımsız bir kurum olarak faaliyet gösteremedikleri için merkez bankası kaynakları yoğun bir şekilde kullanılabilir (Eker & Meriç, 2013, s. 39). MB'den

borçlanarak açık finanse etme politikası enflasyonist eğilimlere güç kazandırdığının düşünüldüğü için Türkiye'nin de aralarında olduğu birçok ülke, bütçenin, doğrudan merkez bankası kaynakları ile finansmanına yasal bir engel ya da sınırlama getirmiştir.

1.3.3.2.3.Bütçe Açıklarının Dış Borç ile Finansmanı

Ülkeler, yurtiçi kaynaklardan borçlanmanın yol açabileceği dışlama etkisinden kurtulmak ve emisyon artışının beraberinde getireceği enflasyonist eğilimleri kırmak için dışarıdan borçlanma yoluna gidebilmektedirler. Ancak dış borçlanma, yurtiçi tasarrufların açıkları karşılamaktan uzak olduğu durumlarda ise kaçınılmaz hale gelebilmektedir.

Dış borçlanma, yurtiçi kaynakların azalmasına neden olmadığı gibi tam aksine ülke içindeki parasal kaynakların artmasını beraberinde getirdiği için başlangıç aşamasında ülkenin ekonomik büyüme performansına olumlu etki yapması beklenmektedir. Çünkü dışarıdan gelen paranın kısmen ya da tamamen harcamaya dönmesi çarpan mekanizması kanalıyla gelir artışı yaratmaktadır. Ancak yabancı fonların üretken alanlarda verimli bir şekilde kullanılmaması halinde borçların geri ödemesi, bu defa büyümeyi olumsuz etkileyecek sonuçlar meydana getirecektir. Ülkelerin dış borçlanmadan optimum ölçüde yararlanabilmeleri, dış borçlanmanın ekonomilerine yük oluşturmaması ve borçlanmanın sürdürülebilirliği için ekonominin masnetme kapasitesi, ödemeler bilançosu dengesi, dış borcun vadesi ve kısa ve uzun dönem dış borç servisi kapasitesi gibi borçlanmanın sınırlarını belirleyen kriterlere uygun sınırlar belirlenmesi ile mümkündür (Uçak, 2006, s. 1).

1.3.3.2.4.Bütçe Açıklarının İç Borç ile Finansmanı

İç borç genellikle kamu kesimi mali açıklarının finansmanı için yurtiçindeki kişi ve kuruluşlardan geri ödenmek üzere alınan kaynakları ifade etmektedir (Eker & Meriç, 2013, s. 85). İç borç kaynakları arasında ise özel kişi ve kuruluşlar, ticari bankalar, sosyal güvenlik kuruluşları ve fonlar yer almaktadır.

Kamu sektörü yurtiçi kaynaklardan kısa vadeli ve uzun vadeli borçlanmak suretiyle mali ihtiyaçlarını karşılama yoluna gitmektedir. Bir yıl ve daha kısa süreli borçlanmalar bonolar aracılığıyla yapılırken; bir yıldan uzun süreli borçlanmalar için

ise tahvil ihracı gerçekleştirilmektedir. Yurtiçi piyasalardan alınan borçların, dış borçlarda olduğu gibi üretken alanlarda verimli bir şekilde değerlendirilmesi gerekmektedir. Dolayısıyla, gelişmekte olan ülkelerin, iç borçlanmayı yalnızca bir kamu açığı finansman aracı olarak kullandığı dönemler, ekonominin borç sarmalına girmesine yol açarak faiz harcamalarının bütçe içerisindeki payının önemli ölçüde artmasına neden olabilmektedir. Bu durum ise açığın kronik bir yapıya dönüşmesi ile sonuçlanabilmektedir.

1.3.3.3.Bütçe Açıkları ve Dışlama Etkisi

Kamu sektörü borçlanmasını finanse etmek amacıyla piyasaya genellikle yüksek faizli tahvil ve bono arz etmektedir. Yüksek faizli ve düşük riskli olmasından dolayı bu değerli kağıtları portföylerine ekleyen bankalar, ellerinde bulunan fonları kamu sektörüne aktarmaktadırlar. Hem kamu sektörü hem de reel sektör tarafından bir numaralı finansal kaynak olarak görülen bankalar, ellerinde bolca rezerv bulundurmasına rağmen bu rezervler sınırlı nitelik taşımaktadır. Özellikle, devletin piyasaya sürdüğü iç borçlanma senetlerinin bankalarca satın alınması, bankaların rezervlerinde önemli ölçüde bir azalış meydana getirmektedir. Böylece, bankaların kaynaklarını tahvil ve bono gibi devlet iç borçlanma senetlerine yatırmaları borç verilecek fonlar üzerinde etkide bulunarak, özel sektör yatırımlarının ekonomiden dışlanması sorununu meydana getirmektedir (Günel, 2019, s. 145).

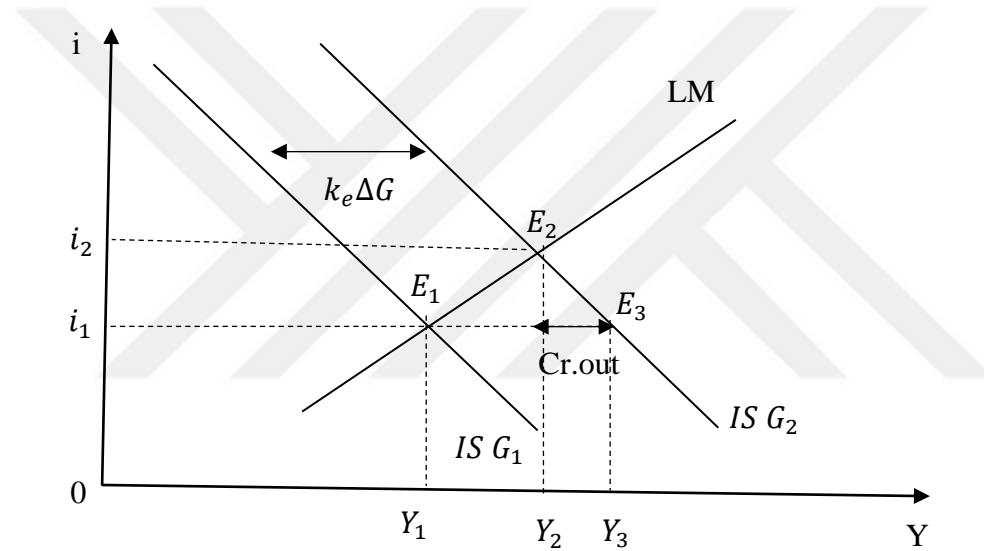
1.3.3.3.1.Dışlama Etkisinin Teorik Çerçevesi

Crowding – Out etkisi M. Friedman ve izleyicileri tarafından 1970’li yıllarda gündeme taşınmıştır. Bu dönemde faiz hadleri ve döviz kurlarının, petrol fiyatları ve diğer fiyatların değişken olması, enflasyon içinde durgunluğun yayılması Keynes Okulu’nun varsaydığı temelleri sarsmış ve karşı görüşlerin güçlenmesini sağlamıştır (Uysal & Mucuk, 2004, s. 161). Friedman, “Neo – klasik senteze dayanan faiz haddi” tahlilinden hareketle para arzı veri iken kamu harcamalarındaki artışın özel yatırımları ve diğer harcamaları azaltacağını, “Crowding – Out Etkisi” başlığı altında açıklamıştır (Kazgan, 2000, s. 258-259)

Crowding – out, genişletici maliye politikalarının ekonomik etkileri üzerinde durmaktadır. Bu etkiler, kamu harcama talebinde meydana gelen bir artıştan dolayı, vergi ya da borçla finanse edilen artan talebin, toplam ekonomik aktiviteyi, özel sektör yatırımlarını dışlaması yoluyla ortaya çıkmaktadır (Aktaran: Uysal & Mucuk, s. 161)

Özel sektör yatırımlarının kamu harcamaları tarafından dışlanması genel olarak mal ve para piyasalarında dengeyi yansıtan, IS ve LM eğrileri yardımıyla izah edilmektedir (Uysal ve Mucuk, 2004: 161).

Şekil-1: Kamu Harcamalarında Artışın Etkileri

Kaynak: Uysal ve Mucuk, 2004: 161.

Mal ve para piyasasında ilk dengenin sağlandığı E_1 noktasında, hem mal piyasasında planlanan harcama hasılaya hem de para piyasasında reel para arzı ile reel para talebi dengededir.

Genişletici maliye politikası ile artan kamu harcamaları sonucu yeni denge E_2 noktasında gerçekleşmiştir. $k_e \Delta G$ kadar artan kamu harcamaları sonucu yeni faiz haddinin i_2 seviyesine çıkmasıyla birlikte gelir seviyesi Y_2 noktasında sağlanmıştır. Fakat bu noktada genişletici para politikası sonrası meydana gelen gelir artışının, basit Keynes modelde meydana gelecek gelir artışından küçük olması ($Y_1 < Y_2 < Y_3$) şeklinde

görüldüğü gibi özel sektör yatırımlarının Y_2 Y_3 birim kadar dışlanmasına neden olacaktır.

Kamu harcamalarındaki artışın özel sektör yatırımları üzerindeki azaltıcı etkisi aşağıda gösterilen farklı şekillerde de ortaya çıkmaktadır (Aktaran: Kesbiç ve Bakımlı, 2003: 8):

Eğer kamu harcamalarındaki artış, özel sektör yatırım harcamalarındaki azalışa eşitse, uzun dönem mali çarpan katsayısı sıfır olacaktır. Böylece, gelirden bir artış meydana gelmemesi sonucu tam crowding-out etkisi var demektir.

$$|\Delta G| = |\Delta I_p| \longrightarrow \Delta Y = 0, k = 0$$

Eğer kamu harcamalarındaki artış, özel sektör yatırım harcamalarındaki azalıştan daha büyük ise mali çarpan katsayısı sıfır ile bir arasında olacaktır. Böylece, az da olsa bir gelir artışından söz edilecektir ve kısmi crowding-out etkisi var demektir.

$$|\Delta G| > |\Delta I_p| \longrightarrow \Delta Y > 0, 0 < k < 1$$

Kamu harcamalarındaki artışa karşı özel sektör yatırım harcamalarında bir azalış meydana gelmemesi durumunda mali çarpan katsayısı birden büyük olacaktır. Bu durumda bir gelir artışından söz edilecektir ve sıfır crowding-out etkisi var demektir.

$$|\Delta G| > 0, |\Delta I_p| = 0 \longrightarrow, k > 1$$

Özel sektör yatırım harcamalarındaki azalışın, kamu harcamalarındaki artıştan daha büyük olması durumunda mali çarpan katsayısı sıfırdan küçük olacaktır. Bu durumda gelir azalışından söz edilecektir ve aşırı crowding-out etkisi var demektir.

$$|\Delta G| < |\Delta I_p| \longrightarrow \Delta Y < 0, k < 0$$

II. BÖLÜM

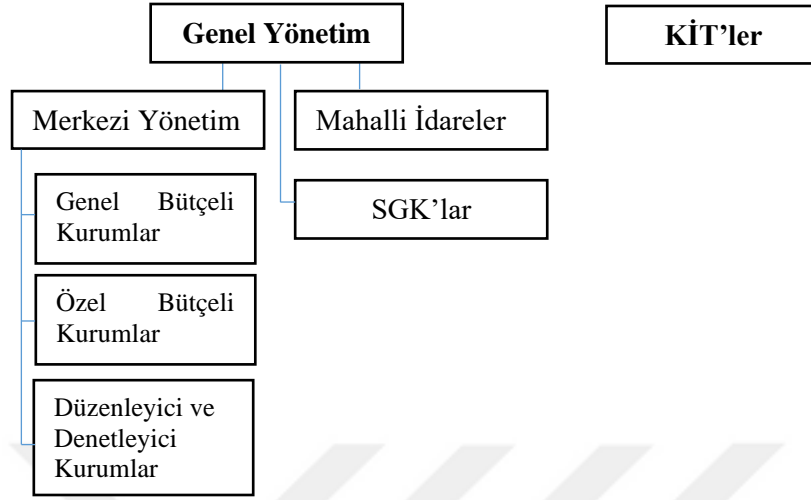
TÜRKİYE’DE KAMU KESİMİ VE ÖZEL SEKTÖR İLE İLİŞKİSİ

Dünya üzerinde meydana gelen gelişmeler neticesinde devlet anlayışı ve devletin ekonomi içerisindeki yeri de değişim göstermiştir. Küreselleşen dünya ile uluslararası fikir akımları ve düşünceler ülkeler arası ilişkilerin gelişmesine ve benzer ortak bir yapıya sahip olunmasına neden olmuştur. Bu nedenle, Türkiye’nin de devlet anlayışında geçmişten günümüze kadar olan süreçte küresel yapıya uyum sağlayacak düzenlemeler ve yenilikler meydana gelmiştir. Bu bağlamda, Türkiye’nin sahip olduğu kamu düzeninin ve ekonomi içerisindeki kamusal faaliyetlerin neden olduğu etkilerin incelenmesi önem taşımaktadır. Ayrıca, kamu ekonomisi ile piyasa ekonomisinin bir arada yer aldığı bir ekonomik sistem içerisinde bulunan Türkiye’de, kamu sektörü ile özel sektör ilişkilerinin de ele alınması, en büyük karar alıcı birim konumunda bulunan kamu sektörünün gerçekleştirdiği faaliyetlerin neden olacağı etkilerin daha da anlaşılır olması bakımından oldukça önem arz etmektedir. Bu nedenle, çalışmanın ana çerçevesi içerisinde kamu kesimi ile bankacılık sektörü ve reel sektör ilişkileri de bu bölüm içerisinde ele alınacaktır.

2.1 Türkiye’de Kamu Kesimini Oluşturan Birimler

Kamu kesimi, dünya üzerinde farklı yönetim modelleri ile faaliyetlerini sürdürse de genel olarak birçok kurum ve kuruluştan meydana gelmektedir. Türkiye’de ilk olarak, bu kurum ve kuruluşların başında kamu yönetimleri yer almaktadır. Bu kurumlar dar anlamda sadece merkezi yönetim kuruluşlarından, geniş anlamda ise genel yönetim kurumları olan; merkezi hükümet, sosyal güvenlik kurumları ve mahalli idarelerden oluşmaktadır. Ayrıca ticari anlamda faaliyet gösteren kamu iktisadi teşebbüsleri de kamu sektörü içerisinde yer almaktadır (Akdoğan, 2011, s. 29)

Şekil-2: Türkiye'de Kamu Kesimi

Kaynak: KMYKK, 2003: madde 3; Akdoğan, 2011: 29.

Türkiye’de kamu kesimini oluşturan birimler; genel yönetim, merkezi ve mahalli idarelerin yanında sosyal güvenlik kurumlarını kapsamaktadır. Merkezi yönetim, genel bütçeli kamu kurumları, özel bütçeli kamu kurumları ve düzenleyici denetleyici kurumlardan oluşmaktadır. Bunlardan genel bütçeli kurumlar; devlet tüzel kişiliğine sahip yasama, yürütme ve yargı faaliyetlerinin yanında eğitim, güvenlik ve sağlık faaliyetlerini gerçekleştiren birimlerdir (EK Tablo-1). Özel bütçeli kurumlar; bakanlığa bağlı veya bir bakanlıkla ilgili kamu hizmetini gerçekleştirmek adına faaliyet gösteren, faaliyetleri sonucu elde ettikleri geliri harcama yetkisine sahip çalışma esasları kanunla düzenlenen kamu idareleridir (EK Tablo-2). Son olarak merkezi yönetim bünyesinde bulunan düzenleyici ve denetleyici kurumlar ise farklı alanlarda denetleme, cezalandırma ve düzenleme faaliyetlerini yerine getiren birimleri ifade etmektedir (KMYKK, 2003: madde 3; EK Tablo-3).

Genel yönetimin ikinci bileşenini oluşturan mahalli idareler; belediyeler, il özel idareleri ve bunların oluşturduğu birimler gibi ayrı tüzel kişiliğe sahip kamu kuruluşlarıdır (KMYKK, 2003: madde 3). Mahalli idareler içerisindeki belediyeler Belediye Kanunu’nda belirtilen görev ve sorumlulukları yerine getirmekle yükümlüdürler. Bu kanuna göre belediyeler genel itibarıyla; belediye sınırlarını kapsayan alanlarda kentsel altyapı yatırımlarını gerçekleştirmek, çevre temizliği,

ağaçlandırma yapmak ve toplumsal kullanım alanları oluşturmak ile sosyal yardım, ekonomi ve ticaretin gelişmesi adına her türlü faaliyetleri üstlenmek ve gerçekleştirmek yönünde yetki ve sorumluluk sahibidirler (Belediye Kanunu, 2005: madde 14). İl Özel İdareleri ise belediye sınırları dışında kalan bölgeler için belediyelerin sunduğu hizmetleri sağlamak için yetkilendirilmişlerdir. Bu çerçevede; belediye sınırları il sınırı olan büyükşehir belediyeleri hariç olmak üzere; ilin çevre düzeni planı, bayındırlık ve iskan, toprağın korunması, erozyonun önlenmesi, kültür, sanat, turizm, sosyal hizmet ve yardımlar, yoksullara mikro kredi verilmesi, çocuk yuvaları ve yetiştirme yurtları; ilk ve orta öğretim kurumlarına arsa temini, binalarının yapım, bakım ve onarımı ile diğer ihtiyaçlarının karşılanmasına ilişkin hizmetleri sağlamakla yükümlüdürler (İl Özel İdaresi Kanunu, 2005: madde 6).

Genel yönetimin üçüncü bileşeni sosyal güvenlik kurumlarıdır. Kendi faaliyet giderlerini kendi gelirleri ile karşılayan sosyal güvenlik kurumları (EK Tablo-4), meydana gelebilecek olumsuzluklardan doğan zararlara karşı bireyleri, sosyal açıdan korumaya dönük faaliyetler gerçekleştirmektedir. Bu amaca yönelik olarak Türkiye Sosyal Güvenlik Kurumu; sosyal sigortacılık ilkelerine dayalı, etkin, adil, kolay erişilebilir, mali açıdan sürdürülebilir, çağdaş standartlarda bir sosyal güvenlik sistemini yürütmek üzere faaliyet gösteren tüzel bir kişiliktir (Sosyal Güvenlik Kurumu Kanunu: madde 3). Bir diğer sosyal güvenlik kurumu olan Türkiye İş Kurumu ise; istihdamın korunması, geliştirilmesi, yaygınlaştırılması ve işsizliğin önlenmesi faaliyetlerine yardımcı olmak ve işsizlik sigortası hizmetlerini gerçekleştirmek amacıyla kurulmuştur (Türkiye İş Kurumu Kanunu, 2003: madde 1).

Ana sınıflandırma itibariyle Türkiye'deki kamu kesiminin genel yönetim dışındaki ikinci parçası olan KİT'ler kamu kaynaklarını kullanmak suretiyle ekonomide ticari faaliyetler sürdüren tüzel kişiliğine sahip kamu kuruluşlarıdır (Akdoğan, 2011, s. 32). Bu kuruluşlar, ekonomik gereksinimlere uygun şekilde verimlilik ve karlılık ilkeleri doğrultusunda kendi aralarında ve milli ekonomi ile de uyum içinde çalışarak sermaye birikimine yardım etmekte ve bu suretle daha fazla yatırım kaynağı yaratılmasına katkıda bulunmaktadır (Kamu İktisadi Teşebbüsleri Hakkında KHK: madde 1).

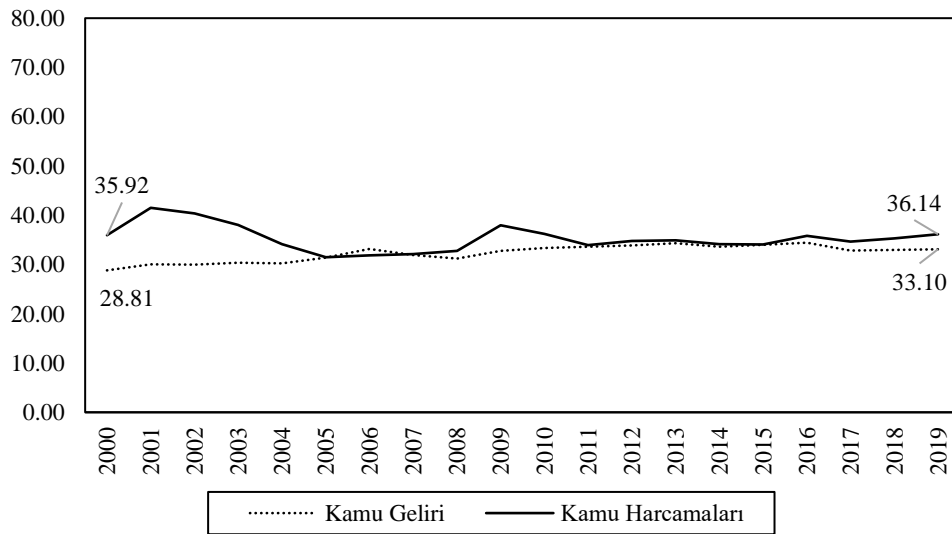
2.2. Türkiye’de Genel Devlet Dengesi ve Bütçe Açıkları

Kamu harcamaları ile kamu gelirlerinin yıllar itibariyle değişimini gösteren genel devlet dengesi, ülkede harcamaların gelirlerle finanse edilip edilemeyeceğini gösteren önemli bir parametredir. Genel devlet dengesinde meydana gelen olumsuzluklar, kamu kesimi açıklarına neden olarak bu açıkların finanse edilmesi sorununu da beraberinde getirmektedir.

2.2.1. Türkiye’de Genel Devlet Dengesi

Kamu kesimini oluşturan birimlerin faaliyetlerini gerçekleştirmek adına yapmış olduğu her türlü harcamaların, kamu gelirleri yoluyla finanse edilmesi genel kabul görmüş bir düşüncedir. Genel devlet dengesinin birer parçası olan kamu harcamaları ile kamu gelirlerindeki bir uyumsuzluk bu dengenin bozulmasıyla birlikte kamu kesimi açıklarının artmasına neden olmaktadır.

Grafik- 1: Genel Devlet Dengesi/GSYH (2000-2019, %)

Kaynak: T.C. Kalkınma Bakanlığı verilerinden derlenerek hazırlanmıştır.

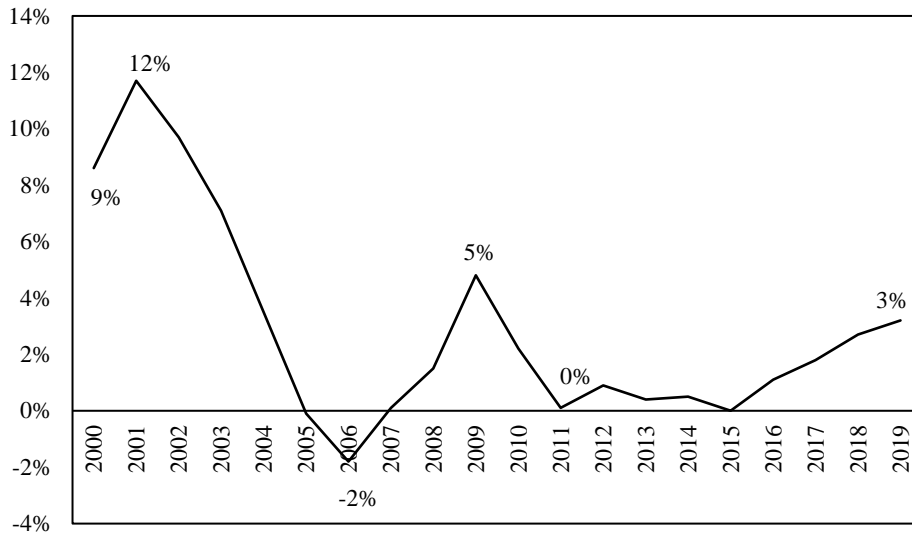
Kamu kesiminin faaliyetlerine bağlı olarak yapılan harcamalar, kamu gelirleri ile finanse edilmektedir. Ancak Grafik 1’de de görüldüğü üzere kamu kesimi mali dengesinin her zaman sağlanamadığı dikkat çekmektedir. Nitekim 2000’li yılların başlarında gerçekleşen ekonomik krizlerin ardından hayata geçirilen mali disiplin

uygulaması, kamu harcamalarının azalarak kamu gelirlerine yaklaşmasına neden olmuştur. 2000-2019 döneminin genelinde de bütçe açığının GSYH içerisindeki payının düşük seviyelerde kaldığı dikkat çekmektedir. Buna rağmen 2008 Krizi ve 2015 yılından sonra, iktisadi ve toplumsal dengeleri sağlamak için uygulanan genişletici maliye politikalarının, tekrar kamu harcamaları lehine bir fark yarattığı gözlemlenmektedir. Ekonomik, siyasi ve toplumsal maliyetler, vergilerin artırılması önünde engel teşkil eden unsurları meydana getirmektedir (Aktaran: (Bayraktar & Cenk, 2013, s. 93). Bu nedenle, vergi gelirlerinde hedeflenen artışın gerçekleştirilememesi ise söz konusu farkın devam etmesine yol açmaktadır.

Türkiye’de kamu kesimini oluşturan tüm birimler üstlendikleri faaliyetleri gerçekleştirebilmek için harcama yapmaktadırlar. Bu harcamaları ise bazı birimler kendi faaliyetleri sonucu elde ettikleri gelirlerden bazıları da diğer kamu gelirlerinden karşılamaktadırlar. Klasik iktisadi yaklaşıma göre; kamu harcamalarının olağan kamu gelirleri ile denk olması gerekmektedir. Genellikle kamu gelirleri ile finanse edilemeyen bu farklar, kamu kesimi açıklarının büyümesine ve bu açıkların karşılanması için farklı kaynaklara olan ihtiyaçların artmasına neden olmaktadır.

2.2.2. Türkiye’de Bütçe Açıkları

Kamu kesimini oluşturan birimlerin sahip oldukları gelirleri ile harcamalarını finanse edememesi durumunda kamu açığı meydana gelmektedir. Açığın kapatılabilmesi için gerekli olan borç miktarı, KKBG’yi ifade etmektedir. Grafik 2, 2000-2019 dönemi itibariyle kamu kesimi borçlanma gereğinin gelişimini, kamu kesimini oluşturan birimlerin toplam olarak borç gereksinimini göstermektedir. Bu verilere göre; Türkiye’de kamu kesimi borçlanma gereğinin söz konusu dönemde yurtiçi ve yurtdışı ekonomik nedenlerle dalgalı bir seyir izlediği dikkat çekmektedir. Ayrıca, ilgili dönemde KKBG’nin -2005 ve 2006 yılları hariç- pozitif değerler sergilediği ve son yıllarda önemli ölçüde arttığı görülmektedir.

Grafik-2: KKBG/GSYH (2000-2019)

Kaynak: T.C. Maliye Bakanlığı Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü.

2000 ve 2001 krizlerinin ardından IMF ile yapılan anlaşmalar, mali disiplinin hayata geçirilmesi için dönüm noktası olmuştur. Önemli rejim değişikliklerini beraberinde getiren reform niteliğindeki para politikaları uygulamaları ile de mali disipline destek verilmiştir. Nitekim faiz dışı fazla hedeflerine ulaşabilmek amacıyla enflasyon hedeflemesine geçilmiş ve sabit kur rejimi terk edilerek dalgalı kur rejimi benimsenmiştir (Gögül, 2016, s. 93). Avrupa Birliği Maastricht Kriterleri çerçevesinde bütçe açığının milli gelir içindeki payının %3 seviyelerine çekilmeye çalışılması, KKBG'nin oransal olarak önemli ölçüde azalmasını sağlamıştır. Grafik 2'de de görüleceği üzere 2005 ve 2006 yıllarında Türkiye bütçe fazlası vermiştir. IMF tarafından talep edilen "Mali Yönetim ve Kontrol Kanunu", orta vadeli mali planlar hazırlanarak bu sürecin sürdürülebilir hale gelmesini öngörmüştür (KMYKK, 2003: madde 14). Ancak kamu kesimi mali dengesinde yakalanan gelişme performansı, 2008-2010 döneminde belirgin bir şekilde kırılmaya uğramıştır. Küresel Krizin, başta gelişmiş ülkeler olmak üzere gelişen piyasalar üzerinde meydana getirdiği olumsuz etkiler, devletlerin ekonomik faaliyetlere müdahalesini kaçınılmaz hale getirmiştir. Kamu harcamalarının çarpan etkisi kanalıyla ekonomik büyümeyi desteklemesi için uygulanan genişletici maliye politikaları, 2008 yılında 15 milyar 414 milyon TL olan KKBG'yi 2010 yılında 25 milyar 949 milyon TL seviyelerine çıkarmıştır. Böylece

KKBG/GSYH değeri 2009 yılında %5 düzeyine ulaşmıştır (Grafik 2). 2010 yılında gerçekleşen hızlı bir toparlanma ile KKBG'nin GSMH içerisindeki payı bir sonraki yıl %0,1'e gerilemesine rağmen; uluslararası piyasalardaki sorunların yurtiçi ekonomik dengelere de etki etmesine bağlı olarak ortaya çıkan iktisadi problemler, kamu harcamalarının artışını beraberinde getirmiş ve 2015 yılından sonra bütçe açığı giderek yükselmiştir. Küresel COVID-19 pandemisinin ortaya çıktığı 2019 yılının sonlarında ise KKBG yaklaşık 139 milyar TL'ye, KKBG/GSMH oranı da %3,2 seviyelerine çıkmıştır. Bu sonucun meydana gelmesinde sosyoekonomik dengeleri tesis etmek üzere artırılan kamu harcamalarının yanı sıra daralmadan ötürü vergi gelirlerindeki azalmanın da önemli etkisi olduğu düşünülmektedir.

Dünya ekonomilerinde olduğu gibi Türkiye ekonomisinde de kamu kesiminin açık veren bir birim olması, genellikle siyasi ve ekonomik nedenlerle açıklanmış, kamu harcamalarının sürekli olarak kamu gelirlerinden fazla olması, adeta doğal bir olgu olarak görülmüştür. Devletçilik anlayışının gelişmesiyle birlikte kamu kesiminin ekonomik faaliyetler içerisindeki etkinliğinin daha fazla artması, açıkların boyutunu oldukça yüksek düzeylere taşımıştır (Dağ & Tüğen, 2018, s. 219). Söz konusu açıklar ise gelişen ülkeler için oldukça ciddi finansman problemleri yaratmıştır. Genellikle kamu gelirleri ile finanse edilemeyen, kamu harcamaları lehine olan farklar, makroekonomik dengeler üzerinde olumsuz etkiler yaratabilen borçlanma gereğini kaçınılmaz hale getirmiştir (Aytaç & Sağlam, 2014, s. 132).

2.2.2.1. Türkiye'de Bütçe Açıklarının Finansmanı

Kamu faaliyetleri sonucu ortaya çıkan kamu açıkları, diğer dünya ülkelerinde olduğu gibi farklı kaynakların kullanımı ile finanse edilebilmektedir. Bunlar;

- Vergiler,
- Merkez Bankası kaynakları,
- Dış borçlanma,
- İç borçlanma,

olarak sıralanabilir. İlk olarak kamu kesimi, yapmış olduğu harcamaları en büyük gelir kaynağı olan vergiler yoluyla finanse etmesi beklenmektedir. Fakat, arz

yanlı iktisadi yaklaşım, vergilere ağırlık verilmesi halinde özel kesim faaliyetlerinin daralacağını savunduğu için diğer gelir kalemlerini ön plana çıkarmaktadır. Ayrıca, Türkiye gibi gelişmekte olan bazı ülkeler, özellikle vergi sistemindeki sorunlar nedeniyle, vergi dışı kaynaklara yönelmek zorunda kalmaktadırlar (Rosen, 1998, s. 53).

MB kaynakları da bütçe açıklarının finanse edilmesi yönünde kullanılmaktadır. Fakat, MB kaynaklarından borçlanma durumunda gerçekleşen para arzı artışı, ulusal paranın değer yitirmesini beraberinde getirmektedir (Demir & Sever, Kamu İç Borçlanmasının Büyüme, Faiz ve Enflasyon Oranı Üzerindeki Etkileri, 2008, s. 183). Bu durum refa2 düzeyinin gerilemesine yol açtığı için para otoritesinin kaynaklarından faydalanma seçeneğinin alternatif maliyeti yüksek olabilmektedir. Nitekim söz konusu olumsuzluklardan ötürü 25 Nisan 2001 tarih ve 4651 sayılı Kanun'un 56. Maddesi ile Türkiye'de MB'nin Hazine'ye borç vermemesi kararı alınmıştır (TCMB Kanunu: Madde 56). Böylece kamu açıklarından dolayı gerçekleştirilecek bir emisyon artışının, enflasyonist eğilimleri güçlendirilmesi önlenmek istenmiştir.

Ayrıca, bütçe açıklarının finansmanı yönünde hükümetler, iç veya dış kaynaklardan borçlanma yoluna da gitmektedirler. Vergilerin arttırılamaması, MB'den kaynak kullanılamaması durumunda bütçe açığını finanse etmek için borçlanma kaçınılmaz bir yöntem haline gelmektedir. Ancak hangi kaynaklardan borçlanılacağı, oluşacak ekonomik etkilerin boyutuna, ülkenin içerideki ve dışarıdaki kredibilitesine bağlı olarak değişmektedir. Nitekim her bir borçlanma kaleminin kendine özel bir etki alanı ve büyüklüğü olmaktadır. Başka bir ifadeyle, bütçe açıklarının ülke içi kaynaklar vasıtasıyla finanse edilmesi yurtiçinde bulunan sınırlı kaynakların azalmasına yol açarak özellikle reel sektörün harcamalarında düşüşe, yatırımlarda daralmaya neden olacağı düşünülmektedir. Dış kaynak kullanımının ise özellikle cari harcamalara yönlendirilmesi ülkenin faiz yükünde artışa, borçların tekrar borçlanarak finanse edilmesi sorununa neden olacağı tahmin edilmektedir. Türkiye ekonomisi açısından da dış borçlanma geçmişten günümüze önemli tartışma başlıklarından birini oluşturmaktadır. Nitekim dış borç ile elde edilen kaynakların gelir yaratıcı alanlarda

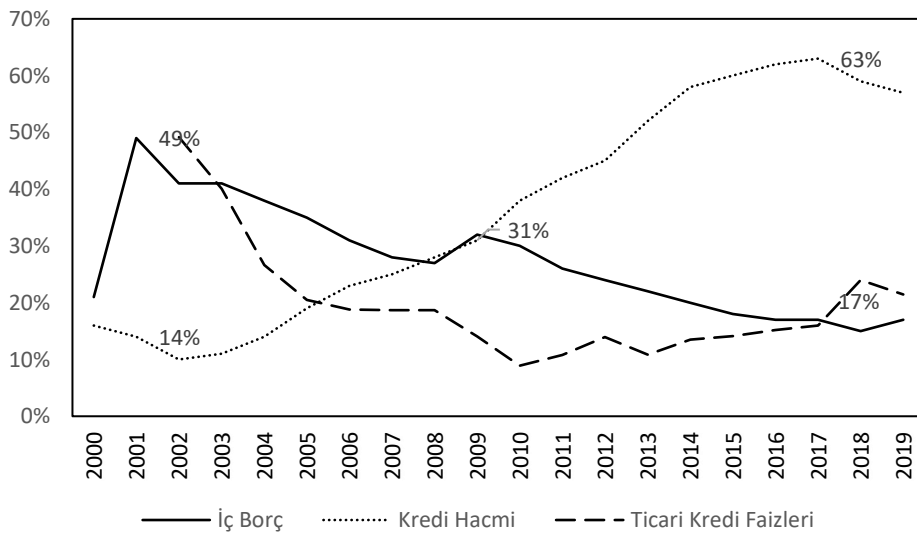
kullanılmaması, borçların refinansmanını kaçınılmaz hale getirmiş ve bu durum borç yükünün artması ile sonuçlanmıştır.

Türkiye’de bütçe açıklarının finansmanı, çoğunlukla iç borçlanma yoluyla sağlanmaktadır. Bunun nedeni, vergilerin arttırılamaması, MB’nin hazineye kaynak aktarımının yasaklanması ve dış kaynak kullanımını sınırlayacak politikalar uygulanmasıdır. Dolayısıyla, Türkiye’de kamu kesimi açıklarının iç borç kullanılarak finanse edilmesinin neden olacağı olası etkilerin, büyümenin ve yatırımın lokomotif niteliğindeki özel sektör bağlamında incelenmesi oldukça önem taşımaktadır.

2.2.2.2.Kamu İç Borçlanması ile Bankacılık Sektörü Arasındaki İlişki

Kamu sektörünün para piyasasına yüksek faizle tahvil ve bono arz etmesi, bankaların borç verilebilir fonları üzerinde olumsuz etkiye neden olacağı düşünülmektedir. Kredi hacminde meydana gelen değişimler o dönemdeki faiz oranları, iç borçlanma vade yapısı, ekonomik ve siyasi durumlar gibi faktörlerden etkilenmektedir. Çalışmanın ana konusu iç borçlanma olması nedeniyle kredi hacmi üzerinde etkide bulunan diğer faktörler kapsam dışı bırakılmış, sadece iç borç stoku ile ticari kredi faizleri ve kredi hacmi ilişkisi incelenmiştir.

Grafik-3: Türkiye’de Kamu Kesimi İç Borç Stoku ile Kredi Hacmi ve Ticari Kredi Faizleri İlişkisi

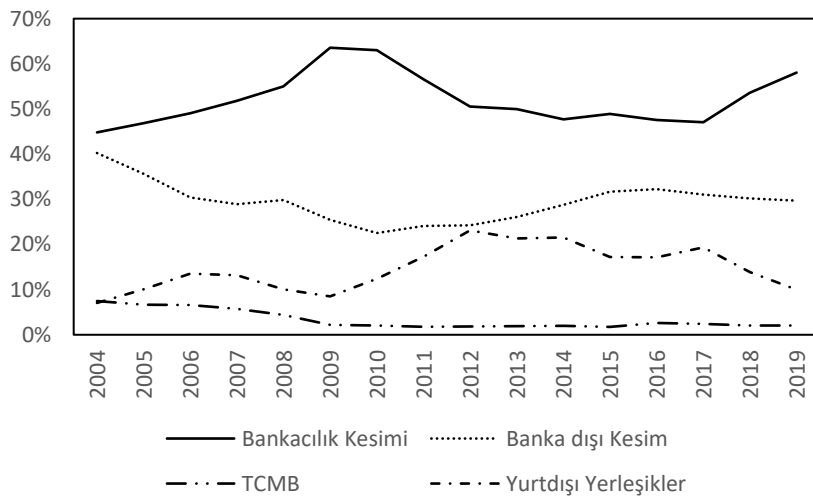

Kaynak: TCMB, EVDS.

Grafik 3 incelendiğinde kamu iç borç stoku ile kredi hacmi arasındaki ters yönlü ilişki dikkat çekmektedir. Bu durum, kamu kesiminin tahvil ve bono gibi değerli kağıtları piyasaya sürerek, özel kesim tasarruflarını kamu kesimine aktarmasının kredi hacmi üzerinde olumsuz etkiye neden olacağı anlamında gelmektedir. Bu durum, kamu kesiminin iç borçlanma ile ekonomiye müdahalesinin özel sektör yatırımları açısından değerlendirilmesini de mümkün kılar. Ayrıca, kamu iç borçlanmasının özel kesim yatırımlarını finanse etmek amacıyla başvurduğu ticari kredilerin faiz oranı üzerinde de etkisi Grafik 3 üzerinden görülmektedir. Kriz dönemleri hariç, yıllar içerisinde kamu iç borçlanması ile faiz oranının benzer değişimler göstermesi, kamu iç borçlanmasındaki artışın faizler üzerindeki pozitif etkisini açıklar niteliktedir.

Crowding-out etkisi olarak bilinen özel sektörün piyasadan dışlanması durumunu Grafik 3'ten de görmemiz mümkündür. Grafikte kamu kesimi iç borçlanmasının GSYH oranının yıllar itibariyle azalmasıyla birlikte ticari kredi faizleri de azalma göstermektedir. Bunun tam tersinin olduğu durum için grafik yorumları ise kamu iç borç stokunda meydana gelen artış faiz oranı aracılığı ile kredi hacminde azalışa neden olmakta ve özel sektörün yatırımlarını finanse etmede fon kıtlığı çekeceği yani dışlanma etkisine maruz kalacağını göstermektedir. Bu durum Neo-Klasik iktisat teorisi olan crowding-out etkisini destekler niteliktedir.

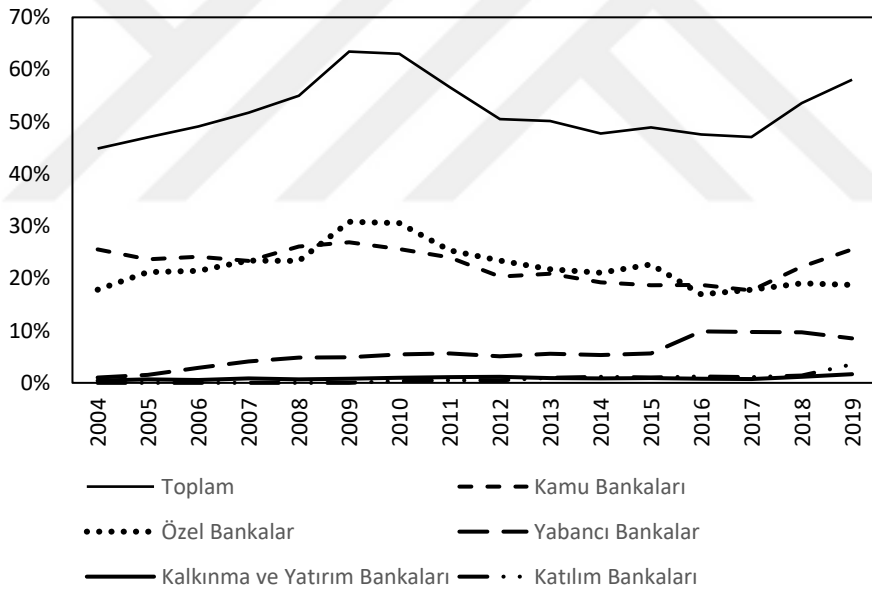
Grafik-4: Türkiye’de İç Borç Stokunu Elinde Bulunduranlara Göre Yüzde Dağılımı

Kaynak: TCMB, EVDS.

Ayrıca kamu iç borçlanmasının neden kredi hacmine etkide bulunduğu gösterilmesi adına bankacılık sektörünün iç borç stoku bulundurma oranının da incelenmesi önem taşımaktadır. Grafik 4, Türkiye’de iç borç stokunu elinde bulunduranlara göre dağılımını göstermektedir. Grafik 4’deki verilere göre 2004 yılında toplam iç borç stoku içerisinde bankacılık kesiminin payı %45, banka dışı kesimin payı %40, TCMB’nin payı %8 ve yurt dışı yerleşiklerin payı ise %7 düzeyinde gerçekleşmiştir. 2008 Krizi’nden sonra bankacılık kesiminin payı %65 seviyelerine kadar yükselmesine rağmen; bu oran 2019 yılında %60’a gerilemiştir. Diğer taraftan banka dışı kesimin payı ise 2019 yılı itibariyle %30 olurken, TCMB’nin oransal ağırlığı da %2,2 olarak gerçekleşmiştir. Böylece, kamu iç borç stokunun büyük bir bölümünü elinde bulunduran kesim, bankacılık sektörü olarak karşımıza çıkmaktadır.

Grafik-5: Bankacılık Kesiminin İç Borç Stoku İçindeki Yeri (% pay, 2004-2019)

Kaynak: T.C. Hazine Bakanlığı Verilerinden Derlenerek Hazırlanmıştır

Türk bankacılık sektörü, kamu bankaları, özel bankalar, yabancı bankalar ve kalkınma ve yatırım bankalarından oluşmaktadır. Ayrıca katılım bankaları 2010 yılından itibaren ayrı bir kalemden izlenmeye başlamış ve bankacılık sektörü içerisinde ayrı bir başlıkta yer edinmiştir. Grafik 5 üzerinde 2004-2019 yılları arası kamu iç borçlanma senetlerinin bankacılık sektörü toplam ve alt kalemlerinin payları gösterilmiştir. Bu grafikten hareketle, kamu iç borç stokunu elinde bulunduran en

önemli kesimin kamu ve özel bankalar olduğunu söylemek mümkündür. 2008 yılına kadar iç borç stokunun elinde yaklaşık %25'lik oranda en fazla bulunduran kamu bankaları, 2008 yılından sonra yerini iç borç stokunun yaklaşık %30'unu elinde bulunduran özel bankalara vermiştir. 2008 krizinin yol açtığı ekonomik bunalımın etkisiyle beraber kamu iç borç stokunda artış meydana gelmiş, bu artışla birlikte kamu ve özel bankaların iç borç stokundan aldıkları pay 2011 yılı sonuna kadar kamu bankalarında %25, özel bankalarda ise %30 düzeyinde seyretmiştir. Küresel kriz ortamının durulması, yurtdışı yerleşikler ve banka dışı özel ve tüzel kişilerin kamu iç borç stokundan aldığı payların artmasıyla birlikte toplam bankacılık sektörünün DİBS bulundurma oranı 2017 yılına kadar %50 düzeyinde seyretmiştir. Ayrıca, yabancı bankaların 2015 yılında DİBS bulundurma oranındaki artış, kamu ve özel bankaların toplam içindeki paylarının azalmasına yol açmış, en büyük pay sahibi olan özel bankaların 2015 yılı itibariyle yerini kamu bankalarına bırakmasına neden olmuştur. İlerleyen dönemler kamu iç borç stokunun 2018 yılında, önceki yıla göre %15, 2019 yılında ise %29'luk bir artış göstermesi nedeniyle, toplam bankacılık DİBS bulundurma oranı %58'lere kadar çıkmış, bu oranı en fazla elinde bulunduran alt birimi yaklaşık %25 ile kamu bankaları oluşturmuştur.

Türkiye'de kamu iç borçlanmasında en temel kaynağı bankacılık kesimi oluşturmaktadır. Nitekim ihraç edilen bono ve tahvillerin büyük bir bölümü bankalar tarafından satın alınmaktadır. Ekonomideki birikimlerin önemli bir kısmını bankalar ellerinde bulundurdukları için, devletin borçlanma ihtiyacı da ağırlıklı olarak bu kesim sayesinde karşılanmaktadır. Bu nedenle, kamu kesimi borçlanma faaliyetleri sonucu kredi hacminde meydana gelecek daralma ile özel kesimin yatırımlarını finanse etmek için parasal kaynağa olan erişiminin birtakım engellerle karşılaşması durumu ortaya çıkabilecektir.

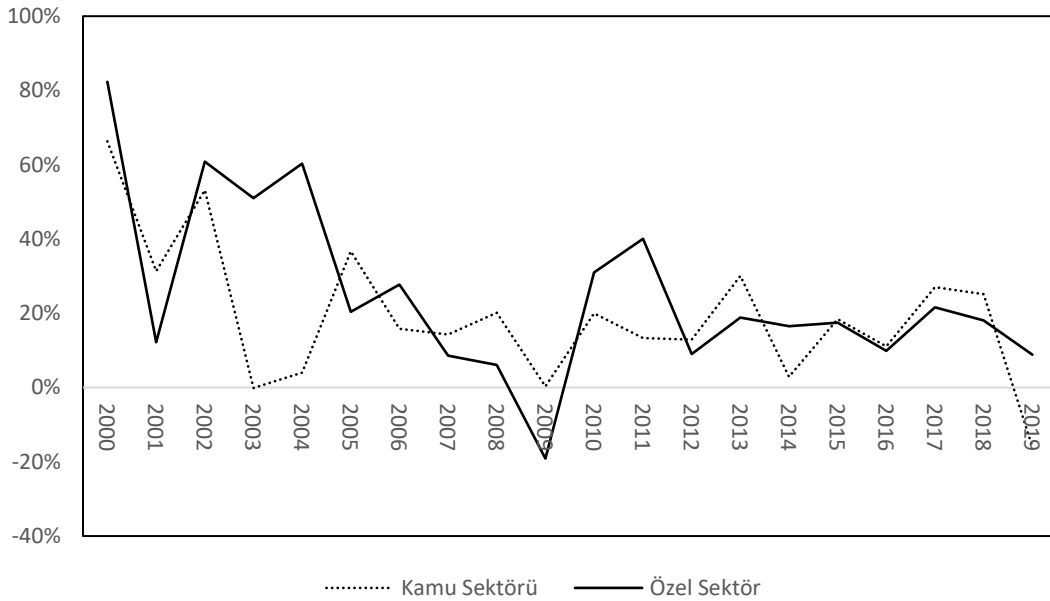
4.2.Kamu İç Borçlanması ile Özel Sektör Arasındaki İlişki

Kamu kesimi diğer ekonomik birimler gibi faaliyetlerini sürdürmek adına birtakım harcamalar yapmaktadır. Kamu kesimi, harcamalarını finanse etmek amacıyla elde ettiği gelirlerin yetersiz kalması durumunda, bu açıkların finansmanı için genellikle bankacılık sektörü kaynaklarına başvurmaktadır. Fakat bu durum,

literatürde “crowding-out” olarak adlandırılan, özel sektörün ekonomiden dışlanması sorununu da beraberinde getirmektedir.

Kamu sektörü borçlanmasını finanse etmek amacıyla piyasaya genellikle yüksek faizli tahvil ve bono arz etmektedir. Yüksek faizli ve düşük riskli olmasından dolayı bu değerli kağıtları portföylerine ekleyen bankalar, ellerinde bulunan fonları kamu sektörüne aktarmaktadırlar. Hem kamu sektörü hem de reel sektör tarafından bir numaralı finansal kaynak olarak görülen bankalar, ellerinde bolca rezerv bulundurmasına rağmen bu rezervler sınırlı nitelik taşımaktadır. Özellikle, devletin piyasaya sürdüğü iç borçlanma senetlerinin bankalarca satın alınması, bankaların rezervlerinde önemli ölçüde bir azalış meydana getirmektedir. Böylece, bankaların kaynaklarını tahvil ve bono gibi devlet iç borçlanma senetlerine yatırımları borç verilecek fonlar üzerinde etkide bulunarak, özel sektör yatırımlarının ekonomiden dışlanması sorununu meydana getirmektedir (Günel, 2019, s. 145).

Grafik-6: Kamu Sektörü ve Özel Sektör Yatırım Harcamaları Yıllık Değişim

Kaynak: TCMB, EVDS.

Kamu sektörü ile özel sektör yatırım harcamalarının bir önceki yıla göre değişimini gösteren Grafik 6 üzerinde görüleceği gibi, kamu ve özel sektör yatırım harcamaları yıllar itibariyle değişim göstermektedir. Yatırım harcamaları üzerinde

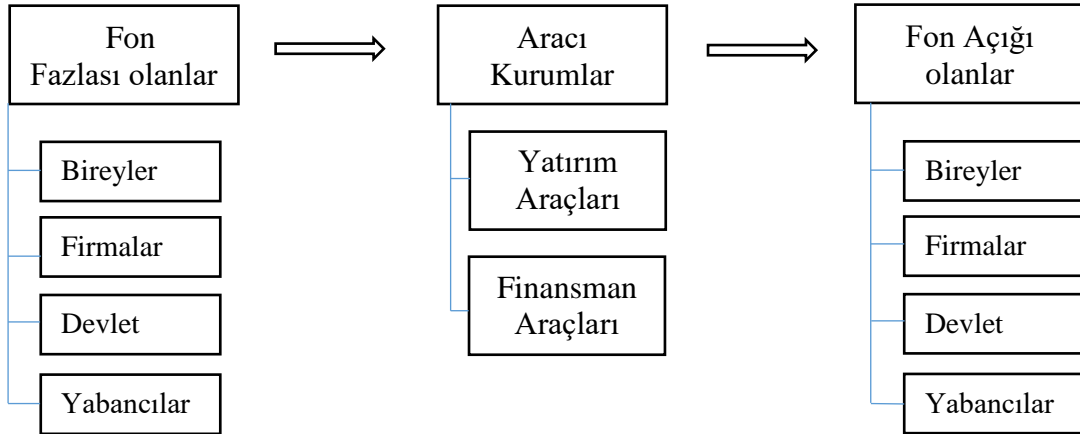
2001 ve 2008 krizinin olumsuz etkilerini de görmek mümkündür. Ayrıca, kriz dönemleri hariç, özellikle 2002-2004 ve 2010-2012 yıllarında kamu sektörü yatırım harcamalarında meydana gelen düşüş karşısında özel sektör yatırım harcamalarının önceki yıllara göre artış göstermesi dikkat çekmektedir. Bu etkinin, kamu sektörünün yatırım harcamalarını finanse etmek amacıyla başvurduğu bankaların ödünç verilebilir fon arzı üzerinde daralmaya neden olarak, özel sektörün yatırım harcamaları için ihtiyaç duyduğu banka kaynaklarına ulaşmada sıkıntı çekmesi üzerinden ortaya çıktığı düşünülmektedir. Kamu sektörü ile özel sektör arasındaki etkileşimin bankacılık sektörü aracılığıyla meydana gelmesi, finansal sektörün yapısı ve işleyişinin de incelenmesi durumunu ortaya çıkarmaktadır. Bu nedenle, sonraki bölümde genel finansal sistem, finansal sistemin gelişimi ve Türkiye’de bankacılık sektörü konuları ele alınacaktır.

III.BÖLÜM

FİNANSAL SİSTEMİN İŞLEYİŞİ VE ÖNEMİ

Genel olarak finansal sistemler ekonomi içinde birçok fonksiyonu yerine getirmektedirler. İlk olarak finansal sistem, özel kesim, hane halkı ve kamu sektöründen meydana gelen ekonomik sistem içerisinde finansal mübadeleyi gerçekleştirmek, mübadele yapan tarafları bir araya getirmek gibi roller üstlenmektedir (Afşar, 2007, s. 189). Bir başka deyişle tasarruf sahibinin arz etmek istediği fonları, fon talep eden tarafa finansal araçlar kullanarak kanalize etmesi finansal sistemin temel amaçları arasındadır (Günel, 2019, s. 34). Ayrıca finansal sistemi oluşturan sermaye, para, döviz piyasaları, mevduat, yatırım, katılım bankaları ve sigorta, faktöring, leasing şirketleri bu sistemin işleminde önemli rol oynamaktadır. Kısaca finansal sistem; fon arz edenler ile fon talep edenlerin bir araya gelerek oluşturdukları pazarda, genel işleyişinin kurallar çerçevesinde devam etmesini sağlamaktadır.

Şekil-3: Genel Finansal Sistem

Kaynak: Mishkin ve Eakins, 2012.

21. yüzyılda gelişmiş ekonomilerin finansal açıdan güçlü olması, diğer ülkeler ile rekabet edebilmesi açısından önemlidir. Ekonomik büyüme ile finansal sektörün gelişmişlik gücü arasında yapılan çalışmalar, uzun dönemde finansal gelişmişlik ile ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisini göstermektedir (Sağlam & Sönmez, 2017, s. 127). Özellikle ilk defa Schumpeter (1911) tarafından şekillendirilen

yaygın görüŖe göre finansal kesimin ekonominin motoru olduğu ve ekonomik büyümeyi olumlu etkilediği arz yönlü yaklaşım, çoğu araştırmacı tarafından desteklenmektedir. Bu yaklaşıma göre finans sektörü ekonomide yatırımları finanse etmek amacıyla fon sağladığı ve aracılık faaliyetlerini yerine getirdiği için ekonomide kilit rol oynamaktadır. Ayrıca finans kesimi atıl durumdaki tasarrufların piyasaya girerek ekonomiyi canlandırması, ödeme kolaylığı sağlayarak yatırımları hızlandırması ve bir takım finansal araçlarla tasarrufu teşvik etmesi bu alanın başlıca önem arz eden taraflarındandır.

Ekonomik sistem içerisinde bulunan özel sektörün tasarruflarını değerlendirme fırsatı bulduğu finans kesimi, bankalar, borsalar ve piyasalar aracılığı ile fon aktarım rolünü üstlenmektedir. Hem tasarruf sahibi faiz getirisi elde ederek kar edecektir hem de yatırımcının reel kaynakları kullanımını mümkün kılarak çıktı miktarında artış sağlayacaktır. Böylece finans kesimi tasarruf sahibi ile yatırımcı faaliyetlerine aracılık ederek fon aktarımını gerçekleştirmek için temel oluşturmaktadır. Başka deyişle tasarruf edilen fonların finansal araçlarla mübadelesi finansal sistemin içinde finansal piyasalarda gerçekleşmektedir.

Finansal kesimi finansal piyasalarda kullanılan araçlar yardımıyla tasarruf sahiplerinin ellerinde bulunan fonların değerini koruyarak, ileri bir dönem için saklanmasını da sağlamaktadır. Tasarruf sahipleri finansal piyasalar yardımıyla birikimlerini kayıplara karşı koruyabilmektedir. Böylece tasarruf sahibi birikimini zamanın aşındırıcı etkilerine karşı koruyacak ayrıca ileriki bir dönemde ihtiyacı olduğu zaman kullanabilecektir. Bununla birlikte finansal sektör kurumları, ekonomik sistem içerisinde yer alan yatırımcı ve tasarruf sahiplerinin karşılaşılabilecekleri risklere karşı koruma imkânı sunmaktadır. Böylece finansal işleyiş hem yatırımcı hem tasarruf sahibi açısından güvenle sürdürülebilmektedir. Ayrıca finansal sistemde yer alan faiz oranları ve kredi mevcudiyetine etki eden faktörler sayesinde hükümetler finans kesimini bir politika aracı olarak da kullanmakta, ekonomik düzenin korunmasında etkin bir rol üstlenmesini sağlamaktadırlar.

2.1.Finansal Kurumlar

Günümüz ekonomik sistemin içerisinde finansal sektör, fon fazlası veren birimler ile fon açığı veren birimler arasında köprü görevi üstlenmektedir. Kimi birimler harcamalarından daha fazla gelire sahip iken kimileri de gelirlerinin üzerinde harcama yapma ihtiyacındadır. Gelirlerinden daha az harcama yapan birimler bu farkı tasarruf olarak değerlendirerek ek bir gelir elde etmek arzusundadırlar. Gelirlerinin üzerinde harcama yapma isteğinde bulunanlar ise tasarruf sahiplerinin fon fazlasından bir bedel karşılığında yararlanmak istemektedirler. Finans kesimi ise fon fazlası veren ile fon talep eden birimleri birleştirerek bir finans sisteminin oluşmasını sağlamaktadır. Bu sistem rutin işleyişinin sağlanması, fonların kanalize edilmesi ve meydana gelebilecek risklerin ortadan kaldırılması temel amaç doğrultusunda birtakım kurumlar ve araçlardan yararlanmaktadır. Bunlardan; mevduat bankaları, katılım bankaları, kalkınma ve yatırım bankaları, menkul kıymetler borsaları, faktöring şirketleri, leasing şirketleri, fortafiting şirketleri, sigorta şirketleri ve sosyal güvenlik kurumları finansal sektörün işleyişini sağlayan kurumlar içerisinde yer almaktadır.

2.1.1.Mevduat Bankaları

Bankacılık Kanununa göre mevduat bankaları göre kendi nam ve hesabına mevduat kabul etmek ve kredi kullandırmak esas olmak üzere faaliyet gösteren kuruluşlar ile yurt dışında kurulu bu nitelikteki kuruluşların Türkiye'deki şubelerini ifade etmektedir. Mevduat bankalarının temel işlevi vadesiz ve vadeli mevduat toplamak, kredi kullandırmak ve diğer bankacılık hizmetlerini vermektedir. Mevduat bankaları faiz esasına göre çalışan bankalardır (Yurttadur & Demirbaş, 2017, s. 91). Ayrıca mevduat bankalarının vade yapısı nispeten diğer kurumlara göre kısadır ve kısa dönem içerisinde mevduat toplayıp bu mevduatları ekonomiye bir bedel (çoğunlukla faiz) karşılığında dahil edip gelir elde etmeyi amaçlar.

2.1.2.Katılım Bankaları

Bankacılık Kanuna göre katılım bankaları özel cari ve katılma hesapları yoluyla fon toplamak ve kredi kullandırmak esas olmak üzere faaliyet gösteren kuruluşlar ile yurt dışında kurulu bu nitelikteki kuruluşların Türkiye'deki şubelerini ifade etmektedir. Katılım bankaları dini sebeplerden dolayı faizin uygun bulunmaması nedeniyle faizsiz

bankacılık faaliyetlerinin sürdürülebilmesi amacıyla ortaya çıkmıştır (Serpam, 2013, s. 5); (Türkmenoğlu, 2007, s. 12). Çoğunlukla kâr oranı olarak adlandırılan bir bedel karşılığında katılım bankaları müşterilerinden topladığı tasarrufları, bireysel veya ticari ihtiyaç sahiplerine belli oranlarda sağlamaktadır. Ayrıca katılım bankaları diğer mevduat bankalarının sahip olduğu çoğu faaliyeti bünyelerinde yürütmektedirler.

2.1.3.Kalkınma ve Yatırım Bankaları

Bankacılık Kanununa göre kalkınma ve yatırım bankaları mevduat veya katılım fonu kabul etme dışında; kredi kullanılmak üzere faaliyet gösteren ve/veya özel kanunlarla kendilerine verilen görevleri yerine getiren kuruluşlar ile yurt dışında kurulu bu nitelikteki kuruluşların Türkiye'deki şubelerini ifade etmektedir. Kalkınma ve yatırım bankaları, yeni yatırımlar için uygun araştırma ve projelerin yapılması, yatırımcılara mali ve teknik destek sağlanması, menkul kıymetler borsalarının gelişmesine yardımcı olmak amacıyla kurulan finansal araçlardır (Koç, Bağcı, & Işık, 2016, s. 228). Bu bankalar daha çok yatırımı, ihracatı ve üretimi artırma amacı güden faaliyetlerin finansal ihtiyaçlarını çoğunlukla uzun vadeli olarak desteklemektedir. Bu kurumlar yatırımcıya yatırım danışmanlığı, finansman sağlanmasında aracılık etme ve genel yatırım tavsiyeleri gibi hizmetler sunmaktadır.

2.1.4.Faktöring ve Fortfaiting Şirketleri

Bankalar bünyesinde de gerçekleştirilebilen faktöring ve fortfaiting işlemlerini yürüten şirketlerdir. İhracat işlemlerinden doğan ancak henüz vadesi gelmemiş bir alacağın, rücu edilmeksizin bir banka veya finans şirketi tarafından satın alınması işlemine fortfaiting denir (Günel, 2019, s. 116). Faktöring ise ticari işlemlerde alacakların tahsilatına yönelik olarak verilen hizmetlerin bütünüdür. Faktöring hizmetleri üç başlık altında toplanabilir. Alacak yönetimi hizmeti; ticari alıcıların ödeyememe riskini faktöring şirketinin üstlenerek vadeli satışlardan doğan alacakları güvence altına almaktadır. Tahsilat yönetimi hizmeti; faktöring şirketinin alacakların takibi ve tahsilatı sorumluluğunu üstlenmesi işlemidir. Ayrıca faktöring şirketleri bünyesinde sunulan nakit yönetimi hizmeti; ticari alacakların faktöring şirketi tarafından devralınıp nakde çevrilmesi hizmetini kapsamaktadır (Günel, 2019, s. 164-165).

2.1.5.Leasing Şirketleri

Bir yatırım malının mülkiyetinin leasing şirketinde kalarak belirlenen kiralara karşılığında kullanım hakkının kiracıya verilmesi ve sözleşmede belirtilen sözleşme süresi sonunda mülkiyetin kiracıya devredilmesini sağlayan bir finansman yöntemidir. Bankalar nezdinde de gerçekleştirilen, sözlük anlamı kiralama olan leasing işlemleri, ticari malın mülkiyet hakkının sözleşme süresi boyunca kiracı şirkette kalarak işletme sermayelerinin diğer ihtiyaçların karşılanmasında kullanılması ile verimliliği artırmayı hedefler (Günel, 2019, s. 163).

2.1.6.Sigorta Şirketleri

Sigorta Acenteliği Yönetmeliği'ne göre sigorta şirketleri Türkiye'de kurulmuş sigorta şirketi ile yurt dışında kurulmuş sigorta şirketinin Türkiye'deki teşkilâtını ifade eder. Hayatın birçok alanında tedbir almaya hedefleyen sigorta şirketleri genel olarak kasko, trafik, konut sigortaları gibi taşınmaz malları güvence altına aldığı gibi sağlık, emeklilik ve seyahat sigortası gibi bireysel durumlara karşı da güvence sağlamaktadır (Günel, 2019, s. 89).

2.1.7.Sosyal Güvenlik Kurumları

İşsizlik, maluliyet, sağlık, iş kazası ve yaşlılık gibi sosyal risklere karşı bireyleri korumak amacıyla hükümetler tarafından organize edilen kuruluşlardır. Bu kuruluşların temel amacı bireyleri gelecekte meydana gelebilecek olumsuz durumlara karşı finansal olarak güvence altına almaktır. Böylece maluliyet durumunda sigorta fonunda biriken meblağ içerisinde harcama yapılmaktadır. Ayrıca bu fonlarda biriken tasarruflar, fazla vermesi durumunda ekonominin genelinde birçok alana tahsis edilmekte de kullanılmaktadır.

2.1.8.Menkul Kıymetler Borsası

Menkul kıymetler borsası, finansal varlıkların gerçek piyasa fiyatlarının saptanmaya çalışıldığı, borsaya kote edilmiş pay senetleriyle, tahvillerin, devlet tahvillerinin ve diğer finansal varlıkların alım- satım işlemlerinin gerçekleştiği, fiyatların tespit ve ilanı işleriyle yetkili olarak kurulan tüzel kişiliği olan kurumdur (Zügül & Gezer, 2007, s. 4). Ek olarak, 6362 numaralı Sermaye Piyasası Kanunu'na

göre borsa, anonim şirket şeklinde kurulan, sermaye piyasası araçları, kambiyo ve kıymetli madenler ile kıymetli taşların ve Kurulca uygun görülen diğer sözleşmelerin, belgelerin ve kıymetlerin serbest rekabet şartları altında kolay ve güvenli bir şekilde alınıp satılabilmesini sağlamak ve oluşan fiyatları tespit ve ilan etmek üzere kendisi veya piyasa işleticisi tarafından işletilen ve/veya yönetilen, alım satım emirlerini sonuçlandıracak şekilde bir araya getiren veya bu emirlerin bir araya gelmesini kolaylaştıran, bu Kanuna uygun olarak yetkilendirilen ve düzenli faaliyet gösteren sistemleri ve pazar yerlerini ifade eder. Menkul kıymet borsaları ekonomide, likidite sağlama, kaynak yaratma, tek fiyat oluşturma, güvence oluşturma, ekonomik göstere sağlamak, sermaye mülkiyetini toplumun geniş bir kısmına yayma ve finansman sağlama gibi işlevleri üstlenmektedir (Kar & Ağır, 2006).

- **Likidite Sağlama İşlevi:** Menkul kıymetlerin her an alınıp-satılmasını mümkün kılan borsalar, gerçek veya tüzel kişilerin ellerinde bulunan menkul kıymetlerin kolaylıkla nakite dönüştürülmesine aracılık eder, böylelikle likiditesini sağlamış olurlar. Ayrıca, düşük maliyetle yatırımcılar arasında mali varlıklar kolaylıkla el değiştirmiş olmaktadır. Likidite sağlama işlevi özellikle yatırımcılar açısından ellerindeki menkul kıymetleri nakit paraya veya başka bir menkul kıymete dönüştürebilmeleri adına önem taşımaktadır.
- **Ekonomide Kaynak Yaratma İşlevi:** Borsalar, atıl durumda bulunan tasarrufların, menkul kıymetler aracılığıyla ekonomiye kazandırılmasını sağlayarak, tasarruflara hareket ve canlılık getirmektedir. Borsa, tasarruflarını değerlendirmek isteyen yani menkul kıymet talep eden taraf ile yatırımlarını finanse etmek isteyen yani menkul kıymet arz eden tarafı bir araya getirerek kaynak ihtiyacını güvenli bir ortamda sağlamaktadır.
- **Sermaye Mülkiyetini Geniş Bir Topluma Yayma İşlevi:** Borsa, küçük tasarrufların yatırımlara dönüşmesi amacıyla halka açılmayı, sermayenin tabana yayılmasını teşvik etmektedir. Ayrıca borsa aracı kuruluş rolü üstlenerek, etkin ikinci el piyasalar ile çok sayıda bireye küçük miktarda satışlar yapılmasını mümkün kılmaktadır ve böylelikle sermayenin tabana yayılmasını sağlamaktadır.
- **Ekonomik Göstere Olma İşlevi:** Borsada işlem gören menkul kıymetlerin fiyatları serbest piyasada arz ve talebe göre şekillenmektedir. Menkul kıymet ihraç

eden kuruluşların başarıları, mali göstergeleri ve karlılık durumları talep ve arzı etkileyeceği gibi menkul kıymetlerin fiyatları üzerinde de etkide bulunacaktır. Böylece borsa, ülkenin içinde bulunduğu ekonomik durum hakkında fikir sahibi olmamızı, gelecek hakkında tahminde bulunmamızı sağlayan önemli bir gösterge niteliği taşımaktadır. Dolayısıyla, siyasi, politik ve ekonomik etkilerin en iyi gözlemlenebileceği yerlerden biri borsalardır.

- **Uzun Vadeli Yatırımların Kısa Vadeli Tasarruflarla Finansmanını Sağlama İşlevi:** Borsalar, uzun vadeli menkul kıymetlerin ihracından ortaya çıkan maliyet sorununu ortadan kaldırarak, yatırımların finansmanında vade kısıtının etkisini azaltmaktadır.
- **Menkul Kıymetlerle İlgili Bilgilere Kolay Ulaşma İşlevi:** Menkul kıymet ihraç edecek taraf için en uygun fiyatı belirlemesi açısından bir ön bilgi edinmesini sağlar. Pazar bilgisine hakim şirketler için borsalar, en doğru kaynak maliyeti hesaplamalarına olanak tanır böylece en doğru ikinci el piyasa fiyatları belirlenmiş olmaktadır.
- **Güvence İşlevi:** Borsalar menkul kıymet ihraç etmek isteyen kuruluşlara, borsada işlem yapabilmeleri için bir takım ön koşul koymaktadır. Yatırımcıların korunması adına kotasyon şartı, piyasaların denetlendiği ve gözetim altında olduğunu hissettirerek güven ortamını sağlamaktadır.
- **Piyasada Tek Fiyat Oluşturma İşlevi:** Borsalar menkul kıymetlerin alınıp satıldığı tek pazarlardır. Bu nedenle ortak bir pazarda birleşen her alıcı için tek bir fiyat geçerli olmaktadır.

2.2.Finansal Araçlar

Finansal kurumlar sorumlu oldukları alanlarda faaliyetlerini gerçekleştirirken birtakım araçlardan yararlanmaktadır. Bu araçlar vasıtasıyla bankalar fon arz edenler ile fon talep edenleri bir araya getirmekte, yatırımları kanalize etmekte ayrıca borsada alıcı ve satıcı arasındaki işlemler gerçekleşmektedir. Genel olarak finansal araçların sınıflandırılması para ve sermaye piyasası altında iki temel başlıkta gösterilmektedir ancak Türkiye’de türev ürünleri işlemleri de bu ayrıma dahil edilmektedir.

2.2.1.Para Piyasası ve Araçları

Alıcı ve satıcıların bir araya gelerek vadesi 1 yıldan kısa olan menkul kıymetlerin fiyatının belirlenip, alınıp satıldığı piyasalardır. Bu piyasada kullanılan araçlar şunlardır (Günel, 2019, s. 22-27);

- Hazine bonosu
- Banka bonosu
- Finansman bonosu
- Banka garantili bonolar
- Yatırım fonları
- Varlığa dayalı menkul kıymetler
- Repo ve ters repo

Hazine bonoları; hükümetler tarafından bütçe açıklarını kapatmak amacıyla ihraç edilen 1 yıldan kısa süreli borçlanma aracıdır. Genellikle yüksek faiz oranıyla ihraç edilen hazine bonoları, devlet garantisi altında olduğu buna bağlı olarak düşük risk payı içerdiği için tasarruf sahipleri tarafından oldukça tercih edilen bir yatırım aracıdır.

Banka bonosu; bankalar tarafından ihraç edilen ve iskontolu olarak satılan vadesi 1 yıldan az olan menkul kıymetlerdir.

Finansman bonosu; vadesi 2 yıldan az hamiline yazılı menkul kıymetlerdir.

Banka garantili bonolar; bankadan kredi kullanan ortaklıkların bu kredilerin teminatı olarak borçlu sıfatıyla düzenleyip alacaklı bankaya verdikleri emre muharrer senetlerden, bu krediyi kullandırmış olan bankaca kendi garantisi altında ve Kurul'ca kayda alınmasını müteakip, ihraç edilen kıymetli evraktır.

Yatırım fonları; Sermaye Piyasası Kurulunca yetkilendirilmiş kurumların yatırımcılardan topladığı birikimlerle riski dağıtmak amacıyla içerisinde birden çok hisse senedi, devlet tahvili, döviz, değerli maden ya da faiz getirili değerli kağıtlar olacak şekilde çeşitlendirerek oluşturduğu portföydür.

Varlığa dayalı menkul kıymetler; finansal kurumların alacakları karşılığında çıkardıkları araçlardır. Bu alacaklar şirketlerin açtığı bazı krediler, finansal kiralama sözleşmeleri ve ya gayrimenkul satışından doğan alacaklar olabileceği gibi her türlü maddi varlık da karşılık gösterilebilir.

Repo ve ters repo; menkul kıymetin işlem anında belirlenen vade ve faiz oranından geri alım işlemi repo olarak tanımlanırken, ters repo ise menkul kıymetin işlem anında belirlenen vade ve faiz oranından geri satma işlemi olarak tanımlanmaktadır.

2.2.2.Sermaye Piyasası ve Araçları

Alıcı ve satıcıların bir araya gelerek vadesi 1 yıldan uzun olan menkul kıymetlerin fiyatının belirlenip, alınıp satıldığı piyasalardır. Bu piyasada kullanılan araçlar şunlardır (Günel, 2019, s. 22-31)

- Devlet tahvili
- Hisse senedi
- Özel sektör tahvili
- Kar-zarar ortaklığı belgesi
- Katılma intifa senedi
- Gelir ortaklığı senedi
- Yabancı tahvil Eurobondlar

Devlet tahvili; hükümetler tarafından bütçe açıklarını kapatmak, yatırımları finanse etmek yada kredi ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla ihraç edilen 1 yıldan uzun vadeli borçlanma aracıdır. Genellikle yüksek faiz oranıyla ihraç edilen devlet tavilleri, devlet garantisi altında olduğu buna bağlı olarak düşük risk payı içerdiği için tasarruf sahipleri tarafından oldukça tercih edilen bir yatırım aracıdır.

Hisse senedi; şirketlerin ortaklarına sermaye paylarını belgelendirmek amacıyla verilen kıymetli evraklardır. Şirketler genellikle hisse senetlerini ek bir gelir elde etmek amacıyla ihraç eder böylelikle atıl durumdaki tasarrufların ekonomiye kazanmasını, yatırımlarda değerlendirilmesini sağlarlar.

Özel sektör tahvili; özel sektör tarafından üzerinde yazılı olan vade süresi sonunda ve belli bir bedel karşılığında ödenmesi garanti edilen borç senetleridir.

Kâr zarar ortaklık belgesi; anonim ortaklar tarafından en kısa 1 ay en uzun 7 yıl vade ile ihraç edilen, kâr ve zarara katılım hakkı veren menkul kıymetlerdir.

Katılma intifa senedi; sahiplerine, ortaklık hakkına sahip olmaksızın tasfiye bakiyesinden yararlanma, temettü alma, halka açık olmayan ortaklık tarafından çıkarılacak yeni payları alma hakları sağlayan bir tür sermaye piyasası aracıdır.

Gelir ortaklığı senedi; köprü,baraj,elektrik santrali,karayolu,demiryolu ile benzerlerinden,kamu kurum ve kuruluşlarına ait olanların gelirlerine,gerçek ve tüzel kişilerin ortak olması için çıkarılan senetlerdir.

Eurobandlar; hükümetlerin veya şirketlerin, kaynak yaratmak için kendi ülkeleri dışında yabancı para cinsinden ihraç ettikleri uzun vadeli ve kupon ödemeli sabit getirili yatırım aracıdır.

2.2.3.Türev Ürünler Piyasası ve Araçları

Alıcı ve satıcıların bir araya gelerek, değeri bir dayanak varlığın değerindeki değişimlere göre değişen ürünlerin alınıp-satıldığı piyasalardır. Bu piyasa içerisinde yer alan sözleşmeye konu olan araçlar para ve sermaye piyasalarında da bulunabilmektedir. Bu piyasada kullanılan araçlar şunlardır (Günel, 2019, s. 117);

- Forward işlem sözleşmeleri
- Opsiyon işlem sözleşmeleri
- Faiz swap işlem sözleşmeleri
- Döviz swap işlem sözleşmeleri

Forward işlem sözleşmeleri; ileri bir tarihte dayanak bir varlığın önceden belirlenmiş bir fiyattan alınıp satılması işlemidir. Örneğin; USD/TRY paritesinin 3,50 TL olduğunu varsayalım. 6 ay vadeli forward sözleşmesi ile bu anlaşmayı satın alan yatırımcı 1.000 USD'yi 3.500 TL maliyetle satın alacağını belirtmektedir. Bu süre sonunda USD/TRY paritesinin 4,00 TL olduğunu varsayarsak, sözleşmenin satın alan

tarafı 1.000 USD'yi 3.500 TL karşılığında satın alacağı için 500 TL kârlı olacaktır. Ters durumda, USD/TL paritesinin sözleşme dönemi değerinden daha aşağı bir değer aldığı durumda ise, yatırımcı taahhüdünü yerine getirmekle mükellef olduğundan bu sözleşmeden zarar görecektir, kârlı taraf satan kişi veya kurum olacaktır.

Opsiyon işlemi sözleşmeleri; iki taraf arasında belli bir varlığı, belli bir vadede, belli bir fiyattan satın alma hakkı tanıyan ve satma zorunluluğu yükleyen sözleşmelerdir. Alıcıya belirli bir malı, belli bir vadede, belli bir fiyattan satın alma hakkı veren sözleşmelere “call option”, alıcıya belirli bir malı, belli bir vadede, belli bir fiyattan satma hakkı veren sözleşmelere ise “put option” denmektedir.

Faiz swap işlemi sözleşmeleri; değişken faiz ile borçlanmış tarafın sabit faiz borcu olan tarafla faiz ödemelerini aracı bir banka yoluyla değiş tokuş ettiğini gösterir sözleşmelerdir.

Döviz swap işlemi sözleşmeleri; Tarafların önceden anlaştıkları kurlarla, iki farklı döviz tutarını; işlemin yapıldığı tarihte takas ettikleri, işlemin vade tarihinde ise ilgili para birimlerini anlaştıkları oran ve şartlarda geri takas ettikleri işlemidir.

2.3.Finansal Sistemde Faiz Oranları

Ekonomide istikrarın sağlanmasında önemli bir işleve sahip olan faiz, iktisat literatüründe çeşitli şekillerde tanımlanmaktadır. Adam Smith, Richardo gibi klasik iktisatçılar faizi ödünç alanın, paradan sağlayacağı kar için, ödünç verene ödediği karşılık olarak ele almışlardır (Seyrek & Mızrak, 2009, s. 387). Keynes'e göre faiz, parayı nakit olarak elde tutmaktan vazgeçme için insanlara ödenen fiyattır. Alfred Marshall ise faizi sermayenin getirisi ve beklemenin bedeli olarak tanımlamaktadır (Aydın, 2015, s. 45). Genel olarak faiz ödünç alanın ödünç verene ödemek zorunda olduğu bir bedel olarak değerlendirilebilir.

Faiz oranları ülke ekonomilerinde birçok rol üstlenerek, müdahale aracı olarak kullanılabilir. Faiz oranlarının ekonomik rolleri şu şekilde sıralanabilir;

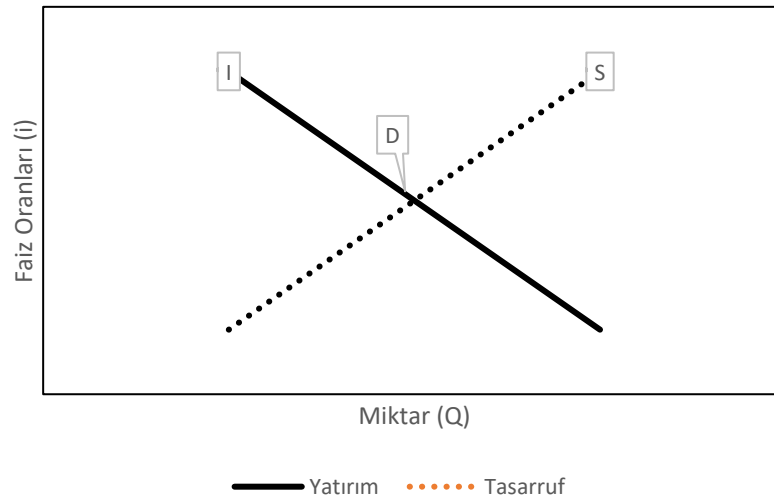
- Atıl durumdaki tasarrufların ekonomiye kazandırılmasını sağlayarak büyümeye katkı sağlar.

- Yatırımların finansmanına ihtiyaç duyulan fon akımını sağlar.
- Dış kaynakların ülkeye çekilmesi amacıyla sıcak para akışı sağlar.
- Hükümetler tarafından ekonomik dengesizliklerin giderilmesi amacıyla müdahale aracı olarak kullanılır.

2.3.1.Klasik Faiz Teorisi

Klasik faiz teorisinin savunucularına göre faiz oranı tasarruf etmenin bir ödülüdür (Dillard, 2018). Ayrıca tasarruf ve yatırımlar faiz oranının bir fonksiyonudur. Bu nedenle faiz oranlarının artması tasarrufu artırıp yatırımı azaltan, faiz oranlarının azalması ise tasarrufu azaltıp yatırımı artıran faktördür. Yani yatırım ve tasarrufları dengeleyen düzenleyici birim olan faiz oranları, klasikler tarafından, toplam talep yetersizliğini önleyen en önemli faktör olarak görülmektedir (Conard, 1959).

Grafik-7: Klasik Teori Denge Faiz Oranı

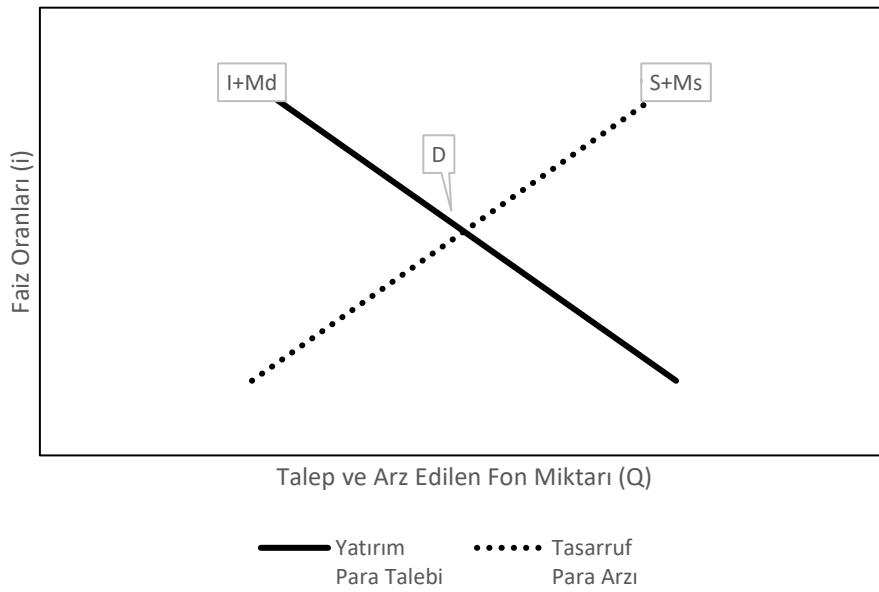
Kaynak: (Ertek, 2006, s. 24)

Grafik 7'de yatay eksen miktarı dikey eksen faiz oranlarını göstermektedir. Grafikten izlenebileceği gibi eğer tasarruflar yatırımlardan fazla olursa tasarruf fazlası ortaya çıkacak bu da faiz oranlarının düşmesine neden olacaktır. Tersisi durumunda tasarrufların yatırım talebini karşılayamaması yatırım talebi fazlasına bu da faiz oranlarında artışa neden olacaktır. En sonunda tasarruf ve yatırım D noktasında dengeye gelecek, faiz oranı, ekonomide eşitleyici bir rol üstlenecektir.

2.3.2.Ödünç Verilebilir Fon Teorisi Açısından Faiz Oranları

Ödünç verilebilir fon teorisi, faiz oranlarına etki eden faktörlerden yatırım ve tasarrufa ek olarak parasal unsurlarının da faiz değişimlerine önemli ölçüde katkı sağladığını savunmaktadır. Ödünç verilebilir fonlar teorisine göre faiz oranı ödünç verilebilir fon arzı ile talebinin eşitlendiği noktada dengeye gelmektedir.

Grafik-8: Ödünç Verilebilir Fonlar Teorisi Denge Faiz Oranı

Kaynak: (Whitehead, 1992, s. 233-234).

Grafik 8'e göre fon talebi, yatırımlar ve para talebinden, fon arzı ise tasarruflar ve para arzından meydana gelmektedir. Ödünç verilebilir fonlara olan talebin artması durumu fonlarda geçici kıtlığa neden olacaktır. Bu durumda faiz oranları yükselecek, fon arz ve talebi bu yeni faiz oranı noktasında dengeye gelecektir.

2.3.3.Keynesyen Likidite Tercihi Teorisi

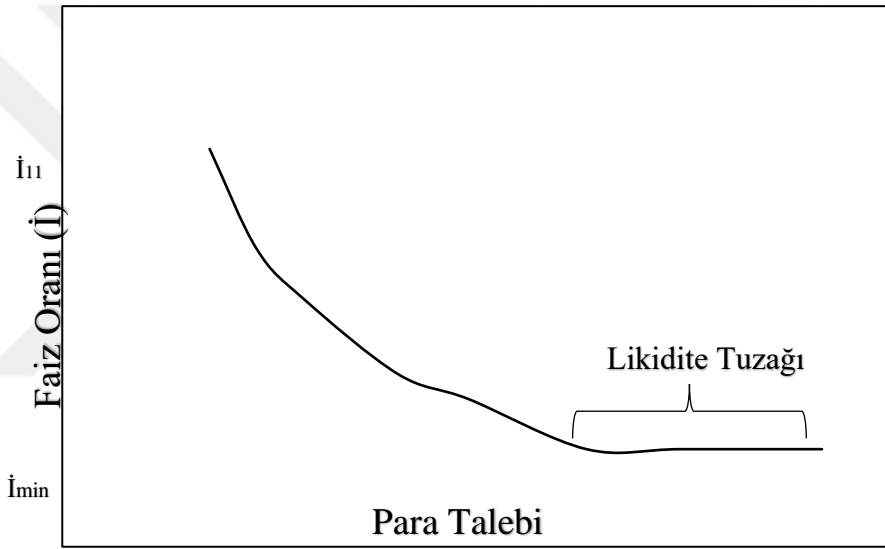
Diğer görüşlerin aksine Keynes faiz haddinin para arzı ile para talebinin (likit tercihi) kesiştiği noktada oluştuğunu savunmaktadır (Keynes, 1937). Keynes'e göre faiz, parayı likit olarak el altında tutmaktan vazgeçmenin bir mükâfatıdır. Keynes insanların ellerindeki paranın bir miktarını likit olarak tutmak istediklerini belirtmektedir. Bu likit para talebine likidite tercihi denir. Keynes'e göre insanlar ellerinde işlem, ihtiyat ve spekülasyon amacıyla para tutmak isterler.

İşlem amacıyla para talebi; firma ve bireylerin gündelik ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla talep ettikleri paradır.

İhtiyat amacıyla para talebi; ekonomik karar birimlerinin gelecekte meydana gelebilecek olumsuzluklara karşı tedbiren elde tutulmak istenen paradır.

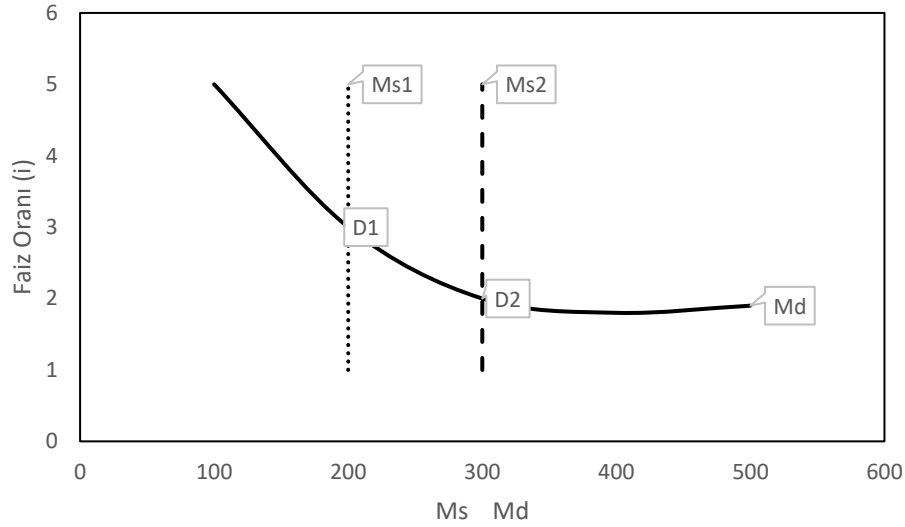
Spekülasyon güdüsü ile para talebi; tasarruflarını en iyi nasıl değerlendirebilecekleri ile ilgili beklentileri karşılamak, kâr elde etmek amacıyla elde tutulmak istenen paradır.

Grafik-9: Likidite Tuzağı

Kaynak: (Keynes, 1937).

Hane halkının spekülasyon amacı ile para talebi faiz oranları ile ters yönlü hareket etmektedir. Herkes faiz oranlarının “İmin” in altına düşmeyeceğini düşündüğü için para talebi faiz oranına karşı tam esnektir. Böylece, faiz oranları inebileceği en düşük seviyeye gelmesi sonucu bireylerin faiz oranlarının artacağı beklentisi ile ellerinde daha fazla para tutmak tuzağı denir. Ayrıca para talebindeki artış nedeniyle faiz oranlarının yükselmemesi, ellerindeki tahvilleri satarak nakite geçen bireylerin de faiz gelirinden mahrum kalmasına neden olacaktır (Karakayalı, 2005, s. 294).

Grafik-10: Likidite Tercihi Denge Faiz Oranı

Kaynak: (Paya, 1994, s. 80-81).

Grafik 10'da dikey ekseninde faiz oranları, yatay ekseninde ise para arzı ve para talebi miktarları verilmiştir. Ayrıca dikey eksene paralel olarak gösterilen para arzının (Ms) merkez bankası tarafından piyasaya istenilen miktarda ayarlanabileceği ve para talebinin (Md) faiz elastikiyetinin kuvvetli olduğu varsayılmaktadır.

Grafik 10 üzerinden örnek verilecek olursa, piyasanın, faiz oranlarının %3, para arzının 200 milyar olarak D1 noktasında dengede olduğu görülmektedir. Fakat merkez bankasının para arzını örneğimizdeki gibi 300 milyara çıkardığı varsayımı altında hane halkı ellerindeki fazla parayı tahvil alımına yönlendirecektir. Tahvil talebinin artması tahvil getirisinde yani faiz oranlarında azalmaya neden olacaktır. Özetle, artan para arzı faiz oranlarında bir azalışa neden olacak piyasa D2 noktasında %2 faiz oranı ve 300 milyar para arzı ile yeni denge noktasına ulaşacaktır.

2.4. Türkiye'de Finansal Sistemin Gelişimi

Türkiye Cumhuriyeti'nin finansal altyapısının nasıl oluştuğu ve şekillendiği incelenirken ülkenin içinden geçtiği dönemlerin yapısı ve ihtiyaçlarının ele alınması gereklidir. Türkiye'nin finansal sistemi incelenirken birkaç alt döneme ayrılması ve dönemlerin yapısı, ekonomik şartları ve gerekliliklerinin düşünülerek yorumlanması sağlıklı sonuçlar elde etmek amacıyla önem taşımaktadır. Bu nedenle Türkiye'de finansal sistemin gelişimi incelenirken dönemler 1980 öncesi ve 1980 sonrası piyasa

ekonomisi olarak iki başlıkta ele alınacaktır. Ayrıca Türkiye’de bankacılık ve bankacılığın gelişimi ayrı bir başlıkta konu edilecektir.

2.4.1.1980 Öncesi Türkiye’de Finansal Sistem

Osmanlı İmparatorluğu, 1853 yılında meydana gelen Kırım Savaşı’nın giderlerini finanse etmek amacıyla yabancı devletlerden borç almaya başlamıştı. Kendi kaynakları tükenmeye başlamış, yüksek maliyetli kredilere mahkûm kalmıştı. 3 yıl süren Kırım Savaşı’nın sonunda Osmanlı İmparatorluğu hem fiziki hem ekonomik olarak zayıflamış ve borcunu tekrar yurtdışından sağlanan kredilerle kapatmaya çalışmıştır. Borcunu borçla ödeyen Osmanlı İmparatorluğu en sonunda aldığı kredilerin faizini dahi ödeyemeyecek duruma düşmüş, yabancı sermayedarlar ile anlaşma yapmak zorunda kalmıştır.

1881 yılında II. Abdülhamit yönetimindeki Osmanlı İmparatorluğu İngiliz, Fransız, Avusturyalı, Alman ve İtalyan alacaklılar ile masaya oturup Muharrem Kararnamesi adı altında bir bildiri yayınlamıştır. Bu kararnameye göre anlama borçlar idaresi olan Duyunu Umumiye İdaresi kurulacaktır. İngiliz, Fransız, Avusturyalı, Alman, Hollandalı ve İtalyan alacaklılar ile Galata Bankerlerini temsilen 6 üye ülkeden oluşan bu idare Osmanlı İmparatorluğu’nun dış borç ödemelerini düzenlemek amacıyla görev yapacaktı. Çoğunluğu yabancı ülkelere olan Duyunu Umumiye’ye devredilen temel Osmanlı gelirleri şunlardı;

- Tuz ve tütün tekeli (Reji İdaresi),
- Damga pulu vergisi,
- Alkollü içkiler vergisi,
- İpek öşrü,
- Balık vergisi,
- Tömbeki vergisi,
- Bazı vilayetlerin koyun vergisi
- Gümrük vergileri.

Kurum, kısa bir süre içinde geniş sınıai ve ticari etkinliklere girişmiştir. Başlıca işlerinden biri tuz havuzları işletmek ve tuz dışsattımı yapmak; Diğer işleriye bağıcılık şarapçılık işletmeleri kurmak, ipekböcekçiliği, balıkçılık yapmak ve 1883'ten başlayarak 30 yıllık ayrıcalıkla (imtiyaz) da Reji şirketiyle tütün ticareti olmuştur (Kartopu, 2012, s. 38). Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa ülkelerine olan borcuna karşılık önemli gelir kaynaklarının büyük bölümüne el koyan borçlar idaresi, yabancıların kontrolünde faaliyet gösteren bir sömürü mekanizması gibi işlemekteydi.

Duyunu Umumiye İdaresi'nin gelirleri zamanla Osmanlı İmparatorluğu'nun dış borçlarını kapatacak düzeye erişmesine rağmen idare, Osmanlı'nın borçlarını kapatmak yerine "avans" adı altında Osmanlı'nın kendi parasını yine Osmanlı'ya borç olarak vermekteydi. Ayrıca Osmanlı İmparatorluğu'nun İtalyanlara karşı giriştiği Trablusgarp Savaşı sonrası alacağı savaş tazminatına dâhi Duyunu Umumiye el koymuştur.

I.Dünya Savaşı sonrası 23 Temmuz 1923 tarihinde imzalanan Lozan Antlaşması sonucu, 23 Nisan tarihinde Cumhuriyetin ilânı ile Türkiye'ye, Osmanlı İmparatorluğu'nun 1912 öncesi borçlarının %62'si, bu tarihten sonraki kısmının ise %76'sının 99 yıl içerisinde ödeme yükümlülüğü verilmiştir. 1928'de Duyun-u Umumiye İdaresi'nin gelir yönetimi üzerindeki her türlü yetkisi hukuksal olarak ortadan kaldırılmış ve Cumhuriyet'in bu kurum ile ilgisi, Bakanlar Kurulunca alınan bir kararla 1940 yılında resmen kesilmiştir (Güler, 2006, s. 97-121), (Seker, 2007, s. 128).

Türkiye Cumhuriyeti kurulduğunda Osmanlı İmparatorluğu'ndan miras kalan ağır borç yüküyle birlikte finansal sistemin yapısı çağın gerektirdiği ihtiyaçları karşılayacak nitelikte değildi. Ayrıca bu dönemde finansal sistem çoğunlukla yabancı finans kuruluşlarından oluşmaktaydı (Artun, 1983, s. 41). Ülkenin içinden geçtiği birçok mali sıkıntıdan sonra çağın yöneticileri Türkiye Cumhuriyeti'nin ekonomisini geliştirmenin sanayileşme olduğuna inanıyorlardı. Bu nedenle Cumhuriyet Türkiye'sinin sanayileşme hedefinde yatırımların finansmanını sağlayacak ve yerli sermaye ile kurulmuş finans kuruluşlarına ihtiyaç vardı (Sahinkaya, 1999, s. 70). Ülkenin ekonomik kalkınmasını ve sanayileşmesinde önemli bir rol oynayan

Cumhuriyetin ilk bankası olan Türkiye İş Bankası 1924 yılında kuruldu. Daha sonra bunu 1926 yılında inşaat alanında finansman hizmeti vermek amacıyla kurulan Emlak ve Eytam Bankası, sanayi, imalat ve pazarlama alanlarında destek sağlamak amacıyla 1933'te Sümerbank, 1935 yılında Etibank, 1937 yılında Denizbank ve 1938 yılında küçük esnafın da desteklenmesi kurulması amacıyla Halkbank'ın izlemiştir. Ayrıca bu dönemde Türk lirasının değerinin korunması amacıyla 1931 yılında faaliyetlerine başlayan Merkez Bankası'nın temel görevleri şu şekildeydi; (Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası, 2020).

- Temel politika aracı olan reeskont oranlarını belirlemek,
- Para piyasasını ve para dolanımını düzenlemek
- Hazine işlemlerini yerine getirmek
- Türk parasının istikrarına yönelik önlemleri almak
- Banknot basımı tek elden yürütmek
- Devletin haznedarlığını üstlenmek

Sabit döviz kuru sisteminin geçerli olduğu bu dönemde döviz kurlarını belirlemek hükümete ait olmaktaydı. Ayrıca, genel olarak ülkenin ekonomik kalkınmasını güçlendirmek amacıyla kurulan Merkez Bankası, diğer kamu kurumlarından ayrı bağımsız bir statüye sahip anonim ortaklık niteliği taşımaktaydı.

Özetle 1980 öncesi Türkiye'de ekonominin gelişmesini sağlamak amacıyla lokomotif sektör olarak sanayinin desteklenmesi konusunda bankalara büyük sorumluluklar yüklenmiştir. Bu dönem içerisinde bankalar dışında bir finansal örgütlenme biçimi görülmemekle birlikte, yabancı bankaların da Türk finansal sektörüne katılımına sınırlamalar getirilmiştir. Bunların yanı sıra ülkeye döviz giriş-çıkışı ve dış ticaret hükümet kontrolüne alınmış, yabancı para tutma konusuna düzenlemeler getirilmiştir. İşletmelerin harcamalarını ve yatırımlarını finanse etmek amacıyla hisse senedi ve tahvil ihraç edeceği bir piyasa bulunmadığından işletmeler bu ihtiyaçlarını sadece bankalar aracılığı ile karşılamaktaydı. Kısaca 1980 öncesi Türkiye'sinin finansal yapısını şu şekilde açıklamak mümkündür;

- Kredi ve mevduat faizleri hükümet kontrolünde sağlanmıştır.
- Bankalar ve mevduat sahiplerinin döviz işlemleri konusunda sınırlandırmalar getirilmiştir.
- Bireylerin döviz bulundurması engellenmiştir.
- TCMB tercihli krediler yardımıyla birçok sektöre sübvansiyon sağlamıştır.
- Finansal sektöre yabancı bankaların katılımına sınırlandırmalar getirilmiş, hatta yerli bankaların kurulması konusunda dahi zorluklar çıkarılmıştır.
- Şirketler ve bireyler banka kredileri haricinde finansman kaynağına sahip değillerdi.

Finansal açıdan 1980 öncesi dönem Türkiye için hükümet denetim mekanizmasının hâkim olduğu, sınırlamalar, düzenlemeler ve müdahalelerin sistemi baskıladığı bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Sonuç olarak 1980 öncesi uygulanan finansal baskı ve hükümet sınırlandırmaları politikaları, Türkiye’de finansal piyasaların gelişmesine engel olmuş, tasarruf oranlarına negatif etkide bulunmuştur (Güloğlu & Altunoğlu, 2002, s. 120).

2.4.2.1980 Sonrası Türkiye’de Finansal Sistem

1980 sonrası dönem, tüm dünya ekonomilerinde liberal politikaların uygulanmaya başlandığı bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Liberalleşme, piyasalarda hükümet müdahalelerinin kalktığı, fiyat ve miktar kontrollerinin olmadığı ayrıca piyasaya giriş-çıkış serbestisinin bulunduğu bir politika aracıdır. Kısaca; liberalleşme, yerel ve ulusal piyasaların tek bir uluslararası piyasada birleşmesi, her türlü kısıtlama ve engellerin kaldırıldığı, kaynak aktarımında sınırlandırmaların olmadığı bir sistemdir. Finansal liberalleşme gerçekleşmesi şu dört etkene bağlıdır: (Akyüz, 1993, s. 9).

- Ülke sakinlerinin, kendi tasarruflarını kullanarak yurtdışındaki finansal varlıkları elinde tutabilmesi,

- Özel sektörün, uluslararası finansal piyasalardan serbestçe borçlanabilmesi,
- Ülke sakinlerinin, yabancı para piyasalarında finansal ticaret yapabilmeleri,
- Ülke dışındaki bireylerin, iç piyasalarda serbestçe yatırım yapabilmeleri.

1980 yılında diğer tüm dünya ülkeleri gibi Türkiye’de serbestleşme politikalarını ekonomi üzerinde uygulamaya başlamıştır. Türkiye’nin de içinde bulunduğu finansal serbestleşme akımının temel amacı piyasa mekanizmasının tam olarak kurulması ve böylece ekonomik büyümeyi arttırmaktır. Finansal liberalleşmenin ekonomik büyümeyi hızlandırması teoride şu şekilde gerçekleşmektedir;

- Finansal liberalleşme ile faiz oranlarının serbest bırakılması sonucu ekonomide tasarruflar artış gösterecek ve bireyler gelirlerinin büyük bir bölümünü ellerinde tutacaktır. Finansal aktif miktarının artması yatırımlar için talep edilen kredilerin bulunması kolaylaştırıp ekonomik büyümeyi arttıracaktır. Fakat bu teoriye göre mevduat faiz oranı, sermayenin marjinal verimlilik oranını aşmamalıdır. Çünkü aksi durumda girişimciler yatırım yapmak yerine faiz geliri elde etmeyi tercih edeceklerdir.
- Yatırımların finansmanı için, iç ve dış kaynaklara erişimin kolaylığı finansal liberalleşmenin ekonomik büyümeye katkısı üzerindeki etkileri arasında yer almaktadır. Bankacılık sektörü gibi tasarrufların yatırımlara kanalize edilmesini sağlayan aracı kurumların arasındaki rekabetin artması sonucu gelişen finansal faaliyetler, yatırım hacminde artışa, dolayısıyla ekonomik büyümenin hızlanmasına etki etmektedir.

1980 yılları içerisinde Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler ekonomik kalkınmayı sürdürebilmek için dış kaynaklara olan talebini arttırmıştır. Bu durum gelişmiş ülkelerdeki tasarruf sahiplerinin kaynaklarını değerlendirebilecekleri piyasaların ortaya çıkmasını sağlamıştır. Finansal liberalleşme yılları içerisinde ekonomik serbestleşme politikalarıyla birlikte sürekli bir gelişim süreci içerisinde olan Türkiye, dünya piyasaları içerisinde yeni ve hızla gelişen bir piyasa konumuna gelmiştir. Türkiye’de serbest piyasa ekonomisine geçiş sürecinde birçok ekonomik reform uygulamaya koyulmuş ve finansal piyasanın altyapısının oluşturulmasına yönelik birçok çalışmanın temeli atılmıştır. Bu dönemde ilk olarak, tasarrufların

menkul kıymetlere yatırılarak halkın iktisadi kalkınmaya etkin ve yaygın bir şekilde katılmasını sağlamak, sermaye piyasasının güven, açıklık ve kararlılık içinde çalışmasını, tasarruf sahiplerinin hak ve yararlarının korunmasını, düzenlemek ve denetlemek amacıyla 1981 yılında Sermaye Piyasası Kanunu çıkarılmıştır. Daha sonra, 1983 yılında sermaye piyasasının ekonomide etkin bir rol oynaması amacıyla menkul kıymetler borsası kurulmuş ve 26 Aralık 1985 tarihinde resmi törenle açılarak faaliyetlerine başlamıştır. Ayrıca 1988 yılında da Sermaye Piyasası Kanunu ile verilen görevler ile emrettiği uygulamaların sağlanması adına gerekli iş ve işlemleri yapmak amacıyla Sermaye Piyasası Kurulu kurulmuştur.

Genel olarak liberalleşme süreci içerisinde Türkiye'nin de içinde bulunduğu, birçok dünya ülkesinin uyguladığı ekonomik serbestleşme politikaları şu şekilde özetlenebilir:

- Faiz oranlarının serbest bırakılması,
- Kredi tavanlarının kaldırılması,
- Bankaların, merkez bankasında tutmak zorunda oldukları mevduat muntazam karşılık oranlarının indirilmesi ya da tamamen kaldırılması,
- Bankacılık sektöründe piyasaya giriş serbestisi,
- Yabancılara yerel bankalarda mevduat hesabı açma hakkı verilmesi,
- Sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi.

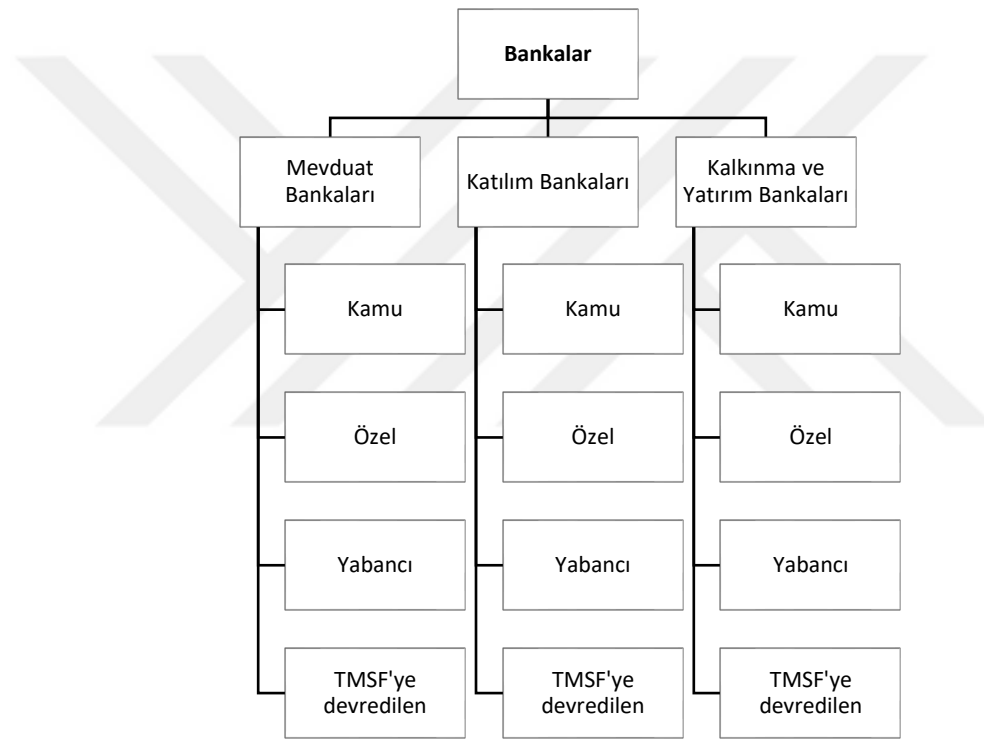
2.5. Türkiye'de Bankacılık Sektörü

Genel olarak finansal sistemler, banka temelli ve piyasa temelli olmak üzere iki gruba ayrılmaktadırlar (Targan, 1996, s. 10). Piyasa temelli sistemlerde finansal faaliyetler, yatırım ve emeklilik fonları gibi aktörler üzerinden sağlanırken, Türkiye gibi banka temelli finansal sisteme sahip olan ülkelerde finansal faaliyetler büyük oranda bankalar üzerinden gerçekleştirilmektedir (Altıntaş & Arıçay, 2010, s. 72). Bu da bankalara önemli ölçüde sorumluluklar yüklemektedir. Türkiye'de de bankacılık sektörü hem kamu hem de özel sektörün yatırım ve bütçe harcamalarının finansmanı konusunda kilit rol oynamaktadır. Bankacılık sektörü, tasarruflarını değerlendirmek amacıyla fon arz edenler ile yatırımlarını finanse etmek amacıyla fon talep eden

tarafları bir araya getirip, kaynak tahsisini sağlayarak ekonomide önemli bir yer edinmiştir.

Şekil 4'ten de görüleceği üzere bankalar, mevduat bankaları, katılım bankaları, kalkınma ve yatırım bankaları olmak üzere üç gruba ayrılmaktadır. Ayrıca sermayesini elinde bulunduranlara göre kamu, özel veya TMSF'ye devredilen bankalar olarak sınıflandırılmaktadır.

Şekil-4: Türkiye’de Bankacılık Sektörü

Kaynak: (Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, 2017)

Bankalar farklı şekilde tanımlanmaktadır. Genel olarak bankalar, geniş kitlelerden mevduat ve diğer isimler adı altında kaynak toplayan, bu kaynakları kredilendirme ve diğer mali işlemlerde kullanan, bu işleri devamlı bir faaliyet olarak gerçekleştiren ve ekonomide kaydi para yaratan finansal kurumlar şeklinde tanımlanabilmektedir (Akgüç, 1987, s. 7). Kısaca bankalar, mevduat kabul eden, toplanan mevduatların faiz karşılığında kredi olarak çeşitli alanlarda kullanılmasını

ve para transferi veya nakit çekimini sağlayan kuruluşlar olarak da tanımlanabilir. Dolayısıyla bankalar temel olarak bu alana bağlı birçok faaliyeti yerine getirmektedir.

Türkiye’de bankacılık sektörü Bankacılık Kanunu’nca belirtilen faaliyetleri gerçekleştirebilmektedir. Bankacılık Kanunu’na göre bankalar, öngörülen hükümler saklı kalmak kaydıyla aşağıda belirtilen faaliyetleri gerçekleştirebilirler (BK 2005: madde 4):

- Mevduat kabulü.
- Katılım fonu kabulü.
- Katılım fonu kabulü.
- Nakdi ve kaydi ödeme ve fon transferi işlemleri, muhabir bankacılık veya çek hesaplarının kullanılması dahil her türlü ödeme ve tahsilat işlemleri.
- Çek ve diğer kambiyo senetlerinin iştirası işlemleri.
- Saklama hizmetleri.
- Kredi kartları, banka kartları ve seyahat çekleri gibi ödeme vasıtalarının ihracı ve bunlarla ilgili faaliyetlerin yürütülmesi işlemleri.
- Efektif dahil kambiyo işlemleri; para piyasası araçlarının alım ve satımı; kıymetli maden ve taşların alımı, satımı veya bunların emanete alınması işlemleri.
- Ekonomik ve finansal göstergelere, sermaye piyasası araçlarına, mala, kıymetli madenlere ve dövizde dayalı; vadeli işlem sözleşmelerinin, opsiyon sözleşmelerinin, birden fazla türev aracı içeren basit veya karmaşık yapıdaki finansal araçların alımı, satımı ve aracılık işlemleri.
- Sermaye piyasası araçlarının alım ve satımı ile geri alım veya tekrar satım taahhüdü işlemleri.
- Sermaye piyasası araçlarının ihraç veya halka arz yoluyla satışına aracılık işlemleri.
- Daha önce ihraç edilmiş olan sermaye piyasası araçlarının aracılık maksadıyla alım satımının yürütülmesi işlemleri.
- Başkaları lehine teminat, garanti ve sair yükümlülüklerin üstlenilmesi işlemleri gibi garanti işleri.

- Yatırım danışmanlığı işlemleri.
- Portföy işletmeciliği ve yönetimi.
- Hazine Müsteşarlığı ve/veya Merkez Bankası ve kuruluş birlikleri nezdinde oluşturulan bir sözleşme kapsamında üstlenilen yükümlülükler çerçevesinde alım satım işlemlerine ilişkin piyasa yapıcılığı.
- Faktöring ve forfaiting işlemleri.
- Bankalararası piyasada para alım satımı işlemlerine aracılık.
- Finansal kiralama işlemleri.
- Sigorta acenteliği ve bireysel emeklilik aracılık hizmetleri.
- Kurulca belirlenecek diğer faaliyetler

Bankalar yukarıda BK tarafından belirtilen faaliyetleri yerine getirmek suretiyle kâr elde etmeyi amaçlamaktadır. Bankaların kâr elde etme temel amacının yanında BK'da belirtildiği üzere bankalar, finansal piyasalarda güven ve istikrarın sağlanması, kredi sisteminin etkin şekilde çalışmasını, tasarruf sahiplerinin hak ve menfaatlerinin korunmasını da ilke edinmektedir. Ayrıca bankacılık faaliyetlerinin uzantısı olarak fon ihtiyacı olan ekonomik aktörlere ve piyasalara fon sağlanması, ödeme araçları ile ödeme kolaylığı sağlanması, para ve sermaye piyasalarının gelişimine, dış ticaret ve yatırımlara kaynak sağlanması bankaların diğer amaçları arasında yer almaktadır (Ayanoglu, ve diğerleri, 2013, s. 4-5). Bütün bu hedefler, bankaların temel amacı olan kâr elde etme amacına hizmet eden ikincil amaçlardır.

Temel olarak bankalar ana ve tâli hedeflerini gerçekleştirirken birçok işlevi yerine getirmektedirler. Bu işlevleri şu şekilde özetlenebilir:

- Ekonomik karar birimlerinden mevduat kabul etmek ve toplanan mevduatların güvenliğini sağlamak.
- Müşterilerden toplanan mevduatları, belirli miktarlarda, fon talep eden taraflara bir bedel karşılığında tahsis etmek suretiyle aracılık hizmeti sağlamak.
- Mevduatların hesaplar arasında transferini veya nakit olarak çekimini sağlamak.

2.5.1. Türkiye’de Bankacılık Sektörünün Ekonomideki Önemi

Türk finansal sisteminin bankacılık temelli olduğu, ekonomik faaliyetlerin ve ekonomik aktörlerin ihtiyaçlarının büyük bir bölümünün bankacılık sektörü tarafından karşılandığı düşünüldüğünde, Türkiye’de finansal sistemin işleyişinin belkemiğinde bankacılık sektörünün yer aldığı söylenebilir. Böylelikle, Türkiye gibi bankacılık temelli ekonomilerde, büyümenin dinamosunun bankacılık sektörünün olduğunu da söylemek mümkündür. Ayrıca bankacılık sektörü ekonomik faaliyetlerin ve ekonomik karar birimlerinin ihtiyaçlarını finanse ederken, diğer yandan yeni ürün ve hizmet üretiminde bulunarak finansal gelişim ve istikrarın sağlanmasına katkıda bulunmaktadır. Bankacılık sektöründe serbest piyasa mekanizmasının geçerli olması nedeniyle piyasaya giriş-çıkış serbestisi, sektörde rekabetin oluşmasına ve kaynakların etkin kullanılmasında önemli rol oynamaktadır.

Bankacılık sektörünün finansal açıdan sahip olduğu en önemli rol, aracılık hizmetidir. Bankacılık sektörü, finansal piyasalardaki aracılık rolü sayesinde fon arz eden ile fon talep eden tarafı ortak bir çatı altında bir araya getirerek, kaynak aktarımını sağlamaktadır. Böylece bankacılık sektörü, diğer hizmetlerin sağlanmasında temel teşkil eden aracılık hizmeti vasıtasıyla ekonominin gelişimine önemli katkılarda bulunmaktadır. Bunu da büyümeyi finanse ederek gerçekleştirir ((Schumpeter, 1934, s. 74). Böylece banka temelli Türkiye gibi finansal yapıya sahip olan ülkelerde, ekonomik faaliyetlerin sürdürülmesi ve hızlandırılması sağlanmaktadır.

Tablo-2. Türkiye Bankacılık Sektörü Göstergeleri

Yıllar	Kredi Hacmi (bin tl)	Aktif Büyüklük / GSYİH
2008	4.064.989	0,88
2009	4.452.876	0,88
2010	5.436.231	0,87
2011	7.402.919	0,87
2012	8.819.401	0,87
2013	11.058.471	0,96

2014	13.350.037	0,98
2015	16.776.367	1,01
2016	19.019.341	1,05
2017	23.217.871	1,05
2018	28.321.595	1,04
2019	30.324.909	1,05

Kaynak: BDDK Bankacılık Sektör Raporu, 2020; TCMB, EVDS.

Ek olarak Tablo 2 üzerinde izlenebileceği üzere Türkiye’de bankacılık sektörünün kredi hacmi 2008 yılından itibaren yaklaşık her yıl %20 oranında, aktif büyüklüğün GSYİH oranı ise yaklaşık %2 oranında artış göstermiştir. Bankacılık sektörü göstergeleri üzerinden görüleceği gibi Türkiye’de bankacılık faaliyetleri yıllar itibariyle gelişme göstermekte, bankacılık sektörü ekonomi içerisinde daha aktif bir rol oynamaktadır.

Bankacılık temelli finansal yapıya sahip olan Türkiye’de bankacılık sektörünün bu denli kilit rol oynaması, bu sektöre verilen önemi ve değeri artırmaktadır. Aksi halde, bankacılık sektöründe yaşanacak sorun yayılarak ekonominin genelinde hasara neden olup krizlere yol açabilecektir. Bu nedenle bankacılık temelli ekonomilerde bankacılık sektörüne sağlam bir altyapı inşa edilmesi, meydana gelebilecek finansal krizler açısından sektörün güçlendirilmesi ve geliştirilmesi adına hükümetler birçok ekonomi politikası ve reform uygulamaktadır. Dolayısıyla, bankacılık sektörü, finansal piyasalar açısından bir hayli önemli olup, ülkelerin bugün ve gelecek ekonomik değerlerinin şekillenmesinde büyük rol oynamaktadır.

IV. BÖLÜM

TÜRKİYE EKONOMİSİ ÜZERİNE AMPİRİK UYGULAMA

Çalışmanın bu bölümünde kamu kesimi harcamaları sonucu ortaya çıkan devlet iç borçlanması ile ticari kredi faizleri ve özel sektör yatırım harcamaları arasındaki ilişki analiz edilmiştir. Ampirik analiz öncesi, kamu-özel sektör ilişkisini ele alan çalışmalar, ilgili literatür başlığı altında incelenmiştir.

4.1.İlgili Literatür

Finansal sektör içerisinde en fazla aktif büyüklüğü bulunan bankaların, hem kamusal hem de özel sektör faaliyetleri üzerindeki etkileri Türkiye özeli yazınında birçok araştırmacının ortak konu başlığını oluşturmuştur. Yapılan çalışmalar genel olarak finansal sektörün ya da finansal gelişmişliğin, ülkenin ekonomik göstergeleri üzerinde neden olduğu değişimleri konu almıştır. Bununla birlikte finansal sistem içerisinde bankalar nezdinde yapılan çalışmalar, bu sektörün genel finansman faaliyetleri ve ülke gelişmişlik düzeyine önemli katkıları olduğu fikri altında birleşmiştir. Ayrıca kamu sektörü – finansal sektör ilişkisi üzerine yapılan araştırmalar kamu sektörünün uyguladığı politikaların genel olarak finansal sistem üzerinde önemli etkileri olduğunu ortaya koymaktadır.

Tablo-3: Literatür İncelemesi

Yazar(lar)	Ülke(ler)	Dönem	Yöntem	Bulgular
Crowding - Out Etkisini İnceleyen Çalışmalar				
(Celik N. , 2016)	Türkiye	1975-2013	ARDL Testi ve EKK Testi	Kamu yatırım harcamaları ile özel kesim yatırım harcamaları arasında uzun dönemli bir ilişkiye rastlanmamıştır. Kısa dönemde kamu yatırım harcamaları, özel sektör yatırım harcamaları üzerinde çekme etkisi göstermektedir.

(Kebiç, DüNDAR, & Devrim, 2016)	Türkiye	1986-2014	Johansen Eşbütünleşme Testi	Kamu sabit sermaye yatırımları, özel kesim sabit sermaye yatırımlarını dışlamaktadır.
(Gjini & Kukuleli, 2012)	Seçilmiş Doğu Avrupa Ülkeleri	1991-2009	Panel Veri Testi	Kamu yatırımlarının özel sektör yatırımlarını dışlama etkisi Batı Avrupa ülkeleri için geçerli iken Doğu Avrupa ülkelerinde bu etki görülmemektedir.
(Başar, Polat, & Oltulular, 2011)	Türkiye	1987-2007	Johansen Koentegrasyon Testi.	Kamu harcamaları ve transfer harcamaları özel yatırımları desteklemektedir. Kamu yatırımları ise özel yatırımlar üzerinde negatif etkiye sahiptir.
(Altunç & Şentürk, 2010)	Türkiye	1980-2009	Blejer-Khan Modeli, Sınır Testi Yaklaşımı	Kamu yatırımları özel sektör yatırımlarını tamamlayıcı nitelik göstermektedir.
(Atukeren, 2006)	25 Gelişmekte Olan Ülke	1975-2000	Çok Değişkenli Probit Testi	Kamu yatırım harcamalarındaki artış, özel sektör yatırım harcamaları üzerinde destekleyici etki göstermektedir.
(Erden & Holcombe, 2005)	Gelişmiş ve Gelişmekte olan Ülkeler	1980-1997	Dinamik Panel Modeli	Gelişmekte olan ülkelerde, kamu harcamaları, özel sektör yatırımları üzerinde tamamlayıcı etkiye sahiptir. Gelişmiş ülkelerde ise kamu harcamaları, özel sektör yatırımlarını dışlamaktadır.
(Karagöl, 2004)	Türkiye	1968-2000	Koentegrasyon Testi ve Etki-Tepki Testi	Artan kamu harcamaları özel sektör yatırım harcamalarını dışlama eğilimindedir.
(Uysal & Mucuk, 2004)	Türkiye	1975-2000	Granger Nedensellik	Kamu kesimi yatırım harcamaları, özel sektör yatırım harcamalarını dışlamaktadır.
Kamu – Faiz İlişisini İnceleyen Çalışmalar				

(Bağcı, 2018)	Türkiye	2001-2017	Johansen Koentegrasyon, Granger Nedensellik Testi	Bütçe açıklarından ticari faiz oranına doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi vardır.
(Demirgil & Türkay, 2017)	Türkiye	2007-2015	ARDL Sınır Testi Yaklaşımı	Kamu iç borç stoku ile faiz oranları uzun dönemde ilişkilidir.
(Umit, 2016)	Türkiye	1989-2014	Toda-Yamamoto Nedensellik Testi	Kredi hacmi ile reel faiz oranı arasında tek yönlü bir nedensellik ilişkisi vardır. Bu ilişkinin yönü kredi hacminden faiz oranına doğrudur.
(Aytaç & Sağlam, 2014)	Türkiye	1980-2012	VAR Nedensellik	Faiz oranları kamu açıklarını enflasyon aracılığıyla etkilemektedir.
(Chakraborty, 2012)	Hindistan	2006-2011	Asimetrik Vektör Oto-Regresyon Modeli	Kamu bütçe açıkları faiz oranları üzerinde bir etkiye sahip değildir.
(Laopodis, 2012)	ABD	1969-1998	VAR Testi	Bütçe açıkları faiz oranını artırma eğilimindedir.
(Demir & Sever, 2008)	Türkiye	1987-2007	Johansen Koentegrasyon Testi	Kamu iç borçlanması faiz oranları üzerinde olumsuz etkiye sahiptir.
(Masatçı & Darıcı, 2006)	Türkiye	1996-2004	Koentegrasyon Testi	Kamu harcamaları faiz oranlarını etkilemektedir.
(Garcia & Ramajo, 2004)	İspanya	1964-2000	Regresyon Testi	Kamu açıkları ile faiz oranları arasında uzun dönemli bir korelasyon tespit edilmemiştir.
(Gale & Orszag, 2004)	ABD	1976-2004	Çok Değişkenli Regresyon Testi	Bütçe açığı uzun dönemde faiz oranlarını artırmakta ve ulusal tasarrufların azalmasına neden olmaktadır.

(Zahid K. H., 1988)	ABD	1971-1980	Regresyon Testi	Kamu bütçe açıkları ile reel faiz oranları arasında pozitif bir ilişki vardır.
(Al-Khedair, 1996)	G7 Ülkeleri	1964-1993	Çoklu Regresyon Analizi	Kamu bütçe açıkları, kısa dönemde faiz oranları üzerinde pozitif etkiye sahipken, uzun dönemde herhangi bir etki görülmemektedir.
(Cebula, 1987)	ABD	-	OLS Tahmini	Kamu bütçe açıkları reel faiz oranları üzerinde pozitif etkiye sahiptir. Bu durum crowding-out etkisini açıklar niteliktedir.

Literatüre ek olarak, finansal sektör içerisinde yer alan bankacılığın önemini konu alan çalışmalardan (Kartal, 2018) yaptığı çalışmada, şirketlerin finansal kaynağa ulaşımında bankalara olan ihtiyacı bu nedenle bankaların finansal sektör içerisinde vazgeçilmez bir aktör olduğunu açıklamaktadır. (Allen, Carlettin, & Gu, 2008) ise finansal sektör içindeki bankaların sahip olduğu rollerin büyüme ve gelişmişlik açısından öneminin özellikle 2007 yazında başlayan kriz sonrası daha fazla hissedildiğinden bahsetmektedir. Bankaların, finansal sektör içindeki önemini (Cengiz, 2010), bilgi problemi özelinde belirtmektedir. Cengiz (2010)'e göre bankaların finansal piyasalardaki asimetric bilginin fon arz edenler ve talep edenler adına takip etmesi, firma finansmanı açısından yol gösterici olmaktadır. (Yüksel & Özşarı, 2016), bölgesel kalkınmadaki önemi açısından bankacılık sektörü faaliyetlerinin devam etmesini tavsiye etmiş, mevduatlar ile büyüme arasında uzun dönemli bir ilişkinin olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca banka türleri itibariyle yapılan çalışmalar (Ustaoglu, 2014), (Celik İ. E., 2011), (Küçük, 2005) ve (Pehlivan P. , 2016) genel olarak, bankacılık sektörünün tasarrufların değerlendirilmesi, reel sektörün fonlanması, yabancı sermaye sağlanması gibi rolleri üstlenerek ekonomik gelişmişlik seviyesine olumlu katkı sağladığını ortaya koymaktadır.

Ayrıca, kamu kesimi harcamalarının etkisini farklı zaman dilimleri içinde inceleyen çalışmalar genel olarak kamu harcamaları ile ekonomik değişkenler arasındaki ilişkiyi araştırmaktadır. Kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki

ilişkiyi inceleyen çalışmalar bu etkiyi araştırmak için literatürde bolca kontrol edilen teoriler Keynes ve Wagner'ın ortaya attığı farklı yönde fikirleri destekleyen çalışmalardan oluşmaktadır. Bunlardan (Ulutürk, 2001), (Gül & Yavuz, 2011), (Kaya, 2006) Türkiye özelinde kamu harcamalarının ekonomik büyüme üzerine olumlu etkileri olacağını savunan Keynes teorisini destekler nitelikte sonuçlara ulaşmışlarken, Wagner teorisini destekleyen çalışmaları ile (Altunç Ö. F., 2011), (Arısoy, 2005) ve (Oktayer, 2011), büyüme değişkeninden kamu harcamalarına doğru bir nedensellik olduğunu savunmuşlardır. (Başar, Aksu, Temurlenk, & Polat, 2009) ise kamu harcamaları ile büyüme arasında herhangi bir ilişki tespit edememiştir. Kamu harcamaları ile farklı değişkenler üzerinde yapılan analizler içerisinde (Ozpençe & Ergen, 2007), harcamaların dış ticaret açıklarının nedeni olduğunu ortaya koyarken, (Bayraktar S. , 2017) kamu büyüklüğünün işsizliği etkilediği sonucuna ulaşmıştır. Ayrıca kamu harcamalarının kamu gelirleri üzerindeki etkisi (Cavuşoğlu, 2015)'nun yaptığı çalışmada araştırma konusu olmuştur. Literatürde bolca bahsedildiği üzere kamu kesimi faaliyetlerinin ekonomik değişkenler üzerindeki etkisinin varlığı bu alanda yapılacak çalışmaların genel olarak ülke gelişmişlik düzeyine katkı sağlayacak politika önerilerine yer vermesi bakımından oldukça önem taşıdığı söylenebilir. Büyüme dinamikleri genel olarak dış kaynaklara bağlı olan Türkiye'de, kamu kesiminin her alanda en büyük karar verici ve düzen oluşturucu etkisi nedeniyle kamu faaliyetlerinin yakından incelenmesi ve olası sonuçların tahmin edilmesi gelecekte ortaya çıkabilecek olumsuzlukların önlenmesinde büyük fayda sağlayacaktır.

Kamu sektörü ve finans sektörü etkileşimini konu alan, dünyada farklı ekonomiler üzerinde yapılan çalışmalara da akademik yazında sıklıkla rastlamak mümkündür. Kamu – finans ilişkisini inceleyen çalışmalar genel olarak kamu politikaları veya kararlarının bankalar özelinde finans sektörüne olası etkilerine odaklanmaktadır. Bu etkinin yanında, dolaylı olarak kamu borçlanmasının özel sektör üzerine olumlu-olumsuz etkileri, istihdam yaratma ve işsizliği azaltma yönünde etkileri ile sosyal konular üzerinde meydana getirebileceği değişiklikler araştırmacıların ilgi odağı olmaktadır. Bu alanda yapılan çalışmalardan (Kebiç, Dündar, & Devrim, 2016), kamu yatırım harcamalarının özel sektör yatırım harcamalarını dışladığı, böylelikle iktisat alanında crowding-out etkisi olarak bilinen

dışlama etkisinin Türkiye açısından geçerli olduğunu savunmaktadır. Benzer şekilde (Uysal & Mucuk, 2004), yapılan ampirik analiz sonucunda elde edilen bulgulara dayanarak, Türkiye’de kamu yatırım harcamalarının özel sektör yatırım harcamalarını dışladığını sonucuna ulaşmışlardır. Tersî etkiyi savunan çalışmalardan (Çelik N. , 2016), klasik regresyon analizi bulguları üzerinden, kamu yatırım harcamalarının özel sektör yatırım harcamalarını çektiği yönünde sonuca ulaşmıştır. (Cural, Eriçok, & Yılandı, 2012) benzer şekilde kamu yatırım harcamalarının özel sektör yatırım harcamalarını arttırdığı yönünde bulgulara ulaşmışlardır. Finans sektörünün oluşturduğu kredi hacminin istihdama yönelik etkilerini inceleyen çalışmada ise (Göçer, 2015), kredi hacmindeki artışın işsizliği azaltıcı etki yaratacağını ortaya koymaktadır. Ayrıca kamu harcamalarının sektörel bazda istihdam üzerindeki etkisini Toda-Yamamoto yöntemi ile analiz eden çalışma (Ergeç & Ersin, 2019), kamu harcamalarından istihdama yönelik nedensellik ilişkisinin bulunduğu sektörlerin, toplam istihdam paylarının diğer sektörlerle kıyasla düşük olması nedeniyle, kamu harcamalarının istihdam yaratmadaki etkisinin kısıtlı olduğunu savunmaktadır. (Greenspan, 1995)’de benzer şekilde bütçe açığının özel kesime gidecek kaynakların daralmasına neden olarak fiziki sermayenin büyüme hızını azaltacağını, dolayısıyla kişi başına düşen sermayenin daha az olması ve uzun vadede işgücü üretkenliği ile refahın azalacağını savunmaktadır. (Okutan, 2010) ise doktora çalışmasında, kamu iç borçlanması kararlarının bankacılık sektörü üzerinden gerçekleşmeye devam etmesi sonucunda, ekonomik krizle karşılaşma riskinin oldukça fazla olduğunu savunmaktadır. Yapılan araştırma, finansal kesimde meydana gelecek bir aksaklığın, kamu kesimi borçlanma maliyetleri üzerinde baskı yaratarak reel sektörün dolaylı olarak etkileneceğini ve ekonominin hızla daralma sürecine gireceğini açıklamaktadır. Ayrıca, yıllar itibarıyla bu mali bağılılığı artıran finans sektörü, kamuda meydana gelecek bir aksaklık ile dövizdeki dalgalanmalar ve faiz artışlarıyla, bankacılık sektörü aracılığıyla, kriz sürecini derinleştirecektir.

Literatür incelemesi, kamu sektörünün, mevcut ülke ekonomisi içerisinde düzenleyici ve denetleyici rolünün yanında pazardaki en büyük aktör konumunda da yer alması, kamunun gerçekleştireceği her faaliyetin ve uygulayacağı her politikanın ekonomik ve sosyal alanda önemli değişikliklere neden olacağını göstermektedir.

Kamu kesimi kararlarının uygulanmaya başlamadan incelenmesi bu nedenle önem taşımaktadır. Ayrıca kamu faaliyetlinin neden olabileceği olumlu-olumsuz sonuçların önceden analiz edilmesi ve yorumlanması ortaya çıkabilecek aksaklıkların giderilmesi ve büyümenin lokomotifini olan reel sektöre olası sonuçlarının engellenmesi adına büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle, özel sektörün yatırımlarının finansmanında bolca kullandığı finansal kaynakların, kamu faaliyetleri sonucunda hangi yönde, nedenli etkilendiğinin belirlenmesi, ülkenin gelişimi yönünde oldukça önem arz etmektedir.

4.2. Veri Seti ve Model

Çalışmanın ana konusu olan kamu iç borçlanmasının ticari krediler üzerine yansımaları incelenirken, kamu iç borç stoku, ticari kredi faiz oranları, özel sektör kredileri ile özel sektör ve kamu sektörü yatırımları arasındaki nedensellik ilişkisi ele alınmıştır. Çalışmaya konu olan veriler ve verilerin kullanılma biçimi Tablo 4 üzerinde detaylı olarak gösterilmiştir. Ayrıca, verilerin farklı dönemler içermesi nedeniyle iki farklı model üzerinde analiz gerçekleştirilmiştir. Bu modeller şu şekilde gösterilmektedir:

1.Model; kamu iç borç stoku, ticari kredi faiz oranı ve özel sektörün kullandığı kredilerden oluşan model.

2.Model; kamu yatırım harcamaları ile özel sektör yatırım harcamalarından oluşan model.

Değişkenler arası kısa dönemli ilişki incelenirken VAR modeli kullanılacak ve bağımsız değişkene verilecek standart sapmalılık şokun bağımlı değişkende neden olacak sonucu görmek amacıyla etki-tepki testinden yararlanılmıştır. (Granger, 1969) tarafından geliştirilen nedensellik analizi ile değişkenler arasındaki ilişkinin yönü ve büyüklüğünün tespit edilmesi sonucu elde edilen bulgular değerlendirilmiştir.

Tablo-4: Analizde Kullanılan Değişkenler

Veri	Kaynak	Analizde Kullanma Biçimi
Kamu Sektörü İç Borç Stoku	Merkez Bankası	Logaritması alınmış aylık veriler.

---- (KIBS) ----	EVDS	
Ticari Kredi Faiz Oranları	Merkez Bankası	Aylık veriler.
---- (FAİZ) ----	EVDS	
Özel Sektör Kredileri	Merkez Bankası	Logaritması alınmış aylık veriler.
---- (OZKRD) ----	EVDS	
Kamu Sektörü Yatırım Harcamaları	Strateji ve Bütçe Başkanlığı	Logaritması alınmış yıllık veriler.
---- (KAMU) ----		
Özel Sektör Yatırım Harcamaları	Strateji ve Bütçe Başkanlığı	Logaritması alınmış yıllık veriler.
---- (OZEL) ----		

Analizde kullanılan ve 1.modeli oluşturan kamu iç borç stoku, ticari kredi faiz oranları ve özel sektör kredileri değişkenleri için veriler 2002 yılı 1. ayından başlayıp 2019 yılı 12 ayına kadar olan dönemden oluşmaktadır. 2002 yılının analiz için başlangıç yılı olarak alınmasının sebebi, bu yıl içerisinde Türkiye'nin tek parti yönetimi altına girmiş olması, 2001 yılında Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı'nın uygulanmaya başlanması ve 2003 yılında KMYKK'nın yürürlüğe girmiş olmasıdır. Ayrıca 2020 yılı verilerinin analize dahil edilmemesinin nedeni ise 2019 yılı sonlarında dünya çapında meydana gelen pandemi sonucu, Türkiye'de kamu borçlanması ve harcamaları üzerinde ortaya çıkan olağandışı artışlardır. Ayrıca 2. Modeli oluşturan kamu yatırım harcamaları ve özel sektör yatırım harcamaları serisi 1. model ile benzer zaman aralığını kapsamaması adına 1998 yılından 2019 yılını kapsayan yıllık verilerden oluşmaktadır.

4.3.Çalışmada Kullanılan Ekonometrik Modeller

4.3.1.VAR Modeli

Ekonomi yazınında, ekonometrik analizlerde verilerin birbirinden etkilendiği görülmektedir. Analizde kullanılan verilerin salt içsel-dışsal olarak ayırmanın zorluğu nedeniyle eşanlı denklem sistemlerinden ayrılan VAR modeli kullanımı oldukça yaygındır. Bu nedenle modelde yer verilen değişkenlerin, geçmişteki kendi değerleri ve diğer değişkenlerin değerleri ile doğrusal ilişkisi VAR modelleri ile

incelenmektedir. Sims tarafından geliştirilen VAR modelleri, içsel-dışsal ayrımını eleştirerek, değişkenlerin birbirini etkileyecek biçimde diğer bir deyişle içsel olarak dikkate almaktadır (Sims, 1980, s. 1).

İki içsel değişkenli ve bir gecikme uzunluğundaki VAR modeli aşağıdaki gibi formulüze edilmektedir (Brooks, 2014).

$$Y_{1t} = \beta_{10} + \beta_{11}Y_{1t-1} + \alpha_{11}Y_{2t-1} + e_{1t} \quad (1.1)$$

$$Y_{2t} = \beta_{20} + \beta_{21}Y_{2t-1} + \alpha_{21}Y_{1t-1} + e_{2t} \quad (1.2)$$

Matris formunda;

$$\begin{bmatrix} Y_{1t} \\ Y_{2t} \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} \beta_{10} \\ \beta_{20} \end{bmatrix} + \begin{bmatrix} \beta_{11} & \alpha_{11} \\ \beta_{21} & \alpha_{21} \end{bmatrix} \begin{bmatrix} Y_{1t-1} \\ Y_{2t-1} \end{bmatrix} + \begin{bmatrix} e_{1t} \\ e_{2t} \end{bmatrix} \quad (1.3)$$

şeklinde, daha sade olarak;

$$Y_t = \beta_0 + \beta_1 Y_{t-1} + e_t \quad (1.4)$$

biçiminde gösterilir.

VAR modelleri, yapısal modele herhangi bir kısıtlama getirmeksizin dinamik ilişkileri verilebildiği için zaman serileri açısından sıklıkla tercih edilmektedir (Keating, 1990, s. 453-454). Ayrıca VAR modellerinde bağımlı değişkenlerin gecikmeli değerlerinin yer alması, geleceğe yönelik güçlü tahminlerin yapılmasını da mümkün kılmaktadır (Kumar, Leona, & Gaskins, 1995, s. 365).

4.3.2.Granger Nedensellik Testi

Granger nedensellik testi, seriler arasındaki ilişkiyi şimdiki ve geçmişteki değerlerin tahmin edilmesine dayalı olarak incelemektedir. Granger'e göre; X_t 'nin geçmişteki bilgileri Y_t 'nin tahminlerinin elde edilmesine yardım ediyorsa, Y_t serisine X_t neden olmaktadır. Diğer taraftan Y_t 'nin geçmişteki değerleri X_t 'nin tahmin

edilmesini sağlıyorsa, Y_t serisi X_t 'nin Granger nedenidir. X_t Y_t 'ye, Y_t de X_t 'ye neden oluyorsa çift taraflı nedensellik ilişkisi söz konusudur (Granger, 1986).

Yukarıda bahsedilen nedensellik ilişkisi incelenirken iki regresyon modeli kullanılmaktadır. 2.1 ile gösterilen modelde değişken, hem kendi hem de diğer değişkenin gecikmeli değerinden etkilenmektedir. Eğer 2.1 modelinde gösterilen δ_i katsayısı istatistiksel olarak anlamlı değilse diğer değişkenin gecikmeli değerlerinden etkilenmiyor anlamındadır. Bu durumda 2.2 modeli geçerli olacaktır.

$$Y_t = \sum_{i=1}^k \beta_i Y_{t-i} + \sum_{i=1}^m \delta_i X_{t-i} + U_{1t} \quad \text{Kısıtsız Model } SSR_{UR} \quad (2.1)$$

$$Y_t = \sum_{i=1}^k \theta_i Y_{t-i} + U_{2t} \quad \text{Kısıtlı Model } SSR_R \quad (2.2)$$

Granger nedensellik analizi sınama hipotezleri ise aşağıdaki gibidir;

$$H_0 = \sum_{i=1}^m \delta_i = 0 \rightarrow X, Y \text{'nin Granger nedeni değildir.}$$

$$H_1 = \sum_{i=1}^m \delta_i \neq 0 \rightarrow X, Y \text{'nin Granger nedenidir.}$$

Oluşturulan hipotezlerin anlamlılıkları Wald tarafından geliştirilen F istatistiği ile hesaplanmaktadır.

$$F = \frac{(SSR_R - SSR_{UR})/q}{SSR_{UR}/(N - k)} \quad (2.3)$$

q= Gecikme Değeri

N= Gözlem Sayısı

k= Kısıtsız denklemde tahmin edilen parametre sayısı

UR= Kısıtsız model

R= Kısıtlı model

Hesaplanan F istatistiği $F(q, N-k)$ serbestlik derecesindeki a anlamlılık düzeyindeki tablo değerinden büyükse H_0 hipotezi reddedilmektedir. Bu hipotezin reddedilmesi modeldeki katsayıların anlamlılığını ifade etmektedir (Granger, 1969, s. 431).

4.3.3.Etki-Tepki Testi

Sims (1980), klasik eşzamanlı denklem modelini, bazı değişkenlerdeki dışsallık varsayımının problem teşkil edeceği düşüncesiyle eleştirmiştir. Bu nedenle Sims, makroekonomik analizlerde VAR modelinin kullanımını savunmuştur. Önceki başlıklarda belirtildiği gibi (1.4) formülüne edilen VAR modeli çıktıların yorumlanması karmaşık veya zor olduğu için, etki-tepki testine başvurulmaktadır. Kısaca, etki-tepki testi, modeldeki bir değişkende meydana gelen ani şokun, diğer değişken üzerindeki etkisini göstermektedir (Barışık ve Kesikoğlu, s.69). Bu nedenle VAR testi çıktıları ile elde edilen etki-tepki testi, sonuçların yorumlanması adına kolaylıklar sağlamaktadır.

$$Y_t = u_t + \sum_{i=1}^{\infty} \phi_i u_{t-i} \quad (3.1)$$

3.1 şeklinde kısaca formülüne edilen etki-tepki testinde, hata terimi olan u_t 'nin bir bileşenin bir, diğer bileşenlerinin sıfıra eşitlenerek Y_t 'nin tepkisi zamana göre incelenmektedir (Lütkepohl, Impulse response function. In *Macroeconometrics and time series analysis*, 2010, s. 145). Ayrıca, ϕ_i matrisinin elementleri olan etki tepki testinde, u_t 'nin bir adım ilerideki hata terimleri olması nedeniyle, "tahmin edilen hata etki-tepkisi" olarak da adlandırılmaktadır (Lütkepohl, 2005).

4.4.Durağanlık Birim-Kök Testleri

Bir stokastik sürecin birinci ve ikinci momentleri zamanla değişmiyorsa söz konusu stokastik süreç durağandır. Birinci momentin değişmemesi serinin sabit bir ortalama etrafında dalgalandığı, ikinci momentin değişmemesi ise serinin varyansının

sabit olduğu anlamına gelir. İkinci momentin zamanla değışmemesi aynı zamanda kovaryansların da zamanla değil, belli bir zamanda yalnızca serinin iki elemanı arasındaki uzaklığa bağlı olarak değıştiğini ifade eder (Lütkepohl & Kratzig, Applied Time Series Econometrics, 2004, s. 11).

Serinin durağan olmaması serinin hata terimine gelen şokların zamanla azalmamasına neden olur ki buna bağlı olarak t istatistiğinin t dağılımını, F istatistiğinin F dağılımını takip etmemesi gibi asimptotik analize ilişkin varsayımların geçersiz olması sonucu ortaya çıkar. Ayrıca, zaman serilerinin durağan olmaması zamanla trend eden iki ilgisiz zaman serisinin regresyonunun anlamlı çıkması durumu olan sahte regresyona da neden olabilir (Brooks, 2014, s. 354). Bununla birlikte VAR modellerde değışkenlerin durağan olup olmaması gerektiği yazında tartışmalıdır. Eğer hipotez testleri katsayıların anlamlılığını belirlemek amacıyla kullanılmak isteniyorsa VAR'ın tüm bileşenlerinin durağan olması koşuldur, ne var ki VAR savunucularına göre durağanlığı sağlamak amacıyla zaman serilerinin farkını almak, amacı seriler arasındaki uzun dönemdeki ilişkiyi incelemek olan VAR analizinde bilgi kaybına neden olmaktadır (Brooks, 2014, s. 330).

Zaman serileri analizleri, belirli zaman aralığı içinde kendine ait bir karakteristik özellik barındıran süreçlere ait verileri incelemektedir. Burada bahsedilen karakteristik özellikten kasıt, verinin bir durağan olasılıklı süreç sonucunda elde edilmiş olmasını nitelendirmektedir. Zira rassal yürüyüş modeli (random walk) sonucu elde edilmiş zaman serilerinin stokastik bir yapısı vardır ve bu anlamda karakteristiği belirlenemez. Dolayısıyla bu yöntemle elde edilmiş veriler üzerindeki zaman serisi analizleri bir kestirim içermeyebilirler, bu sonuçlar çoğunlukla kurgusaldır". Bu nedenle bu şekilde elde edilen sonuçlar üzerinde yapılan t ve F testleri de anlamlı olmalarına rağmen doğru sonuçlar verememektedirler.

Ekonometrik olarak, ortalamasıyla varyansı zaman içinde değışmeyen ve iki dönem arasındaki ortak varyansı bu ortak varyansın hesaplandığı döneme değil de yalnızca iki dönem arasındaki uzaklığa bağlı olan olasılıklı bir süreç için durağandır denir. Bu tür durağanlığa zayıf durağan olasılıklı süreç de denmektedir ve bir çok analiz için bu tür bir durağanlık yeterlidir (Gujarati, 1999, s. 105).

Eğer Y_t aşağıdaki özelliklere sahip bir zaman serisi olursa;

$$\text{Ortalama: } E(Y_t) = \mu \quad (3.2)$$

$$\text{Varyans: } \text{var}(Y_t) = E(Y_t - \mu)^2 = \sigma^2 \quad (3.2)$$

$$\text{Ortak varyans: } \delta_k = E[(Y_t - \mu)(Y_{t+k} - \mu)] \quad (3.4)$$

Burada k gecikme ile ortak varyans (ya da ardışık ortak varyans), Y_t ile Y_{t+k} arasındaki, yani aralarında k dönem fark olan iki Y arasındaki ortak varyanstır. Eğer $k=0$ ise, δ_0 bulunur ki bu da Y 'nin varyansıdır ($=\sigma^2$); $k = 1$ ise, δ_1 , Y 'nin ardışık iki değeri arasındaki ortak varyanstır (Gujarati, 1999, s. 105).

Bu çalışmada kullanılan Genişletilmiş Dickey-Fuller birim kök testi'nden (GDF), Philips-Perron birim kök testi'nden (PP) ve Kwiatkowski-Phillips-Schmidt-Shin birim kök testi'nden (KPSS) bahsedilecektir.

4.4.1. Dickey-Fuller Birim Kök Testi

Dickey-Fuller birim kök testi, literatürde en çok kabul gören durağanlık tespitidir ve zaman serisi konusunda da durağanlığın tespitinde en geçerli test olarak kabul edilmiştir (Enders, 1995, s. 17).

Dickey-Fuller birim kök testi şu şekilde modellenmiştir:

$$Y_{t-1} = Y_{t-1} + u_t \quad (4.1)$$

Yukarıdaki denklemde Y , inceleme konusu olan bir zaman serisi verisi olsun. O halde terimi, Y 'nin bir önceki dönemle arasında oluşan farkı gösteren hata terimidir. Bu hata terimi, varsayımsal olarak ortalaması sıfır, eş-varyanslı (homoskedastic) ve ardışık bağımlı olmayan beyaz gürültü (white noise) terimidir. Beyaz gürültü olan bir hata terimi doğası gereği stokastik veya rassal yürüyüş modeline örnektir.

Bu şekilde değişkeninin bir dönem gecikmeli değerini gösteren 'e göre regresyonu modellenmiştir. Bu regresyon modeli hiç kuşkusuz bağımlı değişkenin bir

gecikmeli değişkenini içeren birinci dereceden ardışık bağlanım modelidir ve bu model kısaca AR(1) şeklinde gösterilebilir. Sabit terimsiz bir örnek model şu şekilde yazılabilir:

$$Y_t = \rho Y_{t-1} + u_t \quad (4.2)$$

Yukarıdaki regresyona ilişkin elde edilecek sonucu bize Y serisinin birim kök içerdiğini, yani rassal yürüyüş modeline uygun olduğunu, stokastik bir yapı gösterdiğini ve dolayısıyla durağan olmadığını gösterir. Bu şekilde bir zaman serisi analizine konu olacak Y değişkeni bize düzmece regresyon sonuçları sunabilir ve farklı yöntemler kullanılması gerektiğini gösterir.

Dickey-Fuller testi için uygulanması gereken aşamalar şu şekilde gerçekleşir:

$$\Delta Y_t = \delta Y_{t-1} + u_t \quad (4.3)$$

Bundan sonraki adımlarda denklemindeki katsayısı dikkate alınarak hipotezler kurulur. Daha önce olduğunda değişkenin durağan olmadığını iddia ettiğimize göre, bu değeri (2) eşitliğinde yerine yazdığımızda artık eşitliği bize serinin durağan olmadığını söyleyen H_0 hipotezini kurmamıza yardımcı olacaktır. Hipotezler şu şekilde kurulur:

$H_0 : \delta \geq 0$ birim kök vardır / veri durağan değildir.

$H_1 : \delta < 0$ birim kök yoktur / veri durağandır.

Ancak DF testi sadece (3) denklemindeki gibi test edilmez. Bazen bu denklemler bir sabit terim ve buna ilaveten zamansal bir eğilimi gösteren bir eğilim katsayısı da içerebilirler. Bu gösterimleri de sırasıyla aşağıdaki gibi yazabiliriz:

$$(4) \Delta Y_t = \beta_1 + \delta Y_{t-1} + u_t \quad [Sabit Terimli]$$

$$(5) \Delta Y_t = \beta_1 + \beta_2 t + \delta Y_{t-1} + u_t \quad [Sabit Terim ve Trend Katsayılı]$$

Yukarıdaki iki regresyonda sabit terimi ifade ederken, bize eğilim katsayısını (trend) göstermektedir. Yine hipotezimiz, daha önce gösterildiği gibi, eşitliğini sınamaktan geçer. Bu hipotezi sınamak için Student-t dağılımları yeterli değildir. Dickey ve Fuller (1976) çalışmalarında, t-değeri olarak bildiğimiz istatistik, yerini istatistiğine bırakır. *Tau*-istatistiği kritik değerleri yukarıda belirtilen üç tür DF testine göre ve 0.01, 0.05 ve 0.10 anlamlılık seviyelerine göre ayrı ayrı belirlenmiştir. MacKinnon (1991) çalışmasında Monte Carlo örnekleriyle *tau*-istatistiği daha da genişletilerek verilmiştir.

Hipotezimizin karar kuralı daima şöyledir:

$$|\tau(\text{tau}) \text{ istatistiği}| \geq |[\tau(\text{tau})]_{-(McK-DF)}| \quad \text{ise} \quad H_0$$

Yani *tau*-istatistiği ile bulduğumuz sonucun mutlak değeri, daha önceden hesaplanmış olan MacKinnon-DF kritik değerinin mutlak değerinden büyük ise H_0 'ı reddedebiliriz, bu bize serinin birim kök içermediğini savunan karşı hipotezimizi savunmak için testimizde temel aldığımız kritik değer anlamlılık seviyesinde elimizde güçlü bir argüman olduğunu işaret etmektedir.

Bir seri eğer yukarıda sayılan tüm test yöntemlerinden başarıyla geçemiyor ve hala birim kök içeriyorsa, serinin bir önceki dönemden farkını alarak hareket etmek uygulanacak ilk çözümdür, belki bu durumda seri, durağan olasılıklı süreç karakteristiği gösterebilir. Bu durumda uzun dönemli bir kestirim sağlayacak düzey (level) seviyesinden çıkılmış olunur ve birincil farklar üzerinden hareket etmek zorunda kalınır. Şayet birincil farklar halen durağan değilse ikincil veya üçüncül farklarını almak suretiyle, serinin durağan olasılıklı süreç karakteristiğini taşıyan bir türevi elde edilene kadar işlem sürdürülür.

Bu noktada serinin kaçınıcı dereceden bütünleşik (integrated) olduğunu gösteren $I(d)$ gösterimi, serinin karakteristiğini anlamada oldukça bize yardımcı olacaktır. Örneğin hiç farkları alınmadan durağan olasılık süreç karakteristiği gösteren herhangi bir Y serisi $I(0)$, birincil farkları durağan olasılıklı süreç karakteristiği

gösteren serisi I(1) olarak gösterilir ve parantez içindeki değeri bize serinin kaçınıcı dereceden bütünleşik olduğunu gösterir.

4.4.2. Philips-Perron Birim Kök Testi

Daha önce de belirtildiği üzere DF testi ve ADF testi hata terimlerinin rassal yürüyüş yani stokastik yapıda olması ve eş-varyans olması gibi bazı temel varsayımlara dayanmaktadır. Philips ve Perron (1988) çalışmasında, DF ve ADF testlerinin varsayımlara uyulmadığında veya serinin yapısal bir kırılmaya mağruz kaldığı durumlarda yetersiz kaldığını öne sürmüşlerdir. Bu durumdan kurtulmak için hata terimlerini düzeltmeyi öngören, parametrik olmayan bir ekleme yapmayı düşünmüşlerdir. Bu düzeltme mekanizması, DF ve GDF modellerinin AR düzeltmeleri içermesinin yanısıra, MA (Hareketli Ortalamalar-Moving Averages) düzeltmelerinin de ilave edilmesi dışında bir şey değildir. Dolayısıyla PP testi bir ARMA (Autoregressive Moving Average) sürecidir diyebiliriz.

PP testinin denklemleri aşağıdaki gibi modellenmektedir:

$$Y_t = \delta Y_{(t-1)} + u_t$$

$$Y_t = \beta_1 + \delta Y_{(t-1)} + u_t \quad [\text{Sabit Terimli}]$$

$$Y_t = \beta_1 + \delta Y_{(t-1)} + \beta_2(t-T/2) + u_t \quad [\text{Sabit Terimli ve Eğilim Katsayılı}]$$

Yukarıdaki modellerde sabit terimi, eğilim katsayısını, gözlem sayısını göstermektedir. Tüm modellerde hata terimi ortalaması sifıra eşit olmakla beraber, ardışık bağımlı olabilir veya eş-varyans varsayımının ihlal edebilir (heteroskedasticity). Dolayısıyla PP testi, DF veya GDF testinin varsayımlarına bağımlı değildir. Çünkü PP testi Newey-West hata düzeltme mekanizması kullanarak ardışık bağımlılığı ortadan kaldırır ve eş-varyans varsayımını yerine getirir. Bu nedenle PP testi, Dickey-Fuller testinin kullandığı tüm kritik değerleri aynen kullanmaya devam eder. Hipotez testi DF testinde sınındığı gibi, eşitliği üzerinden H_0 hipotezinin test edilmesiyle yapılır ve H_0 'ın reddi bize serinin birim kök içermediğini yani durağan olasılıklı süreç karakteristiği içerdiğini gösterir.

4.4.3. KPSS Birim Kök Testi

Daha önce bahsedilen DF, GDF ve PP testlerindeki ortak nokta, H_0 hipotezinin serinin birim kök içerdiğini yani verinin durağan olasılıklı süreç karakteristiği göstermediğinden daha önce bahsedilmişti. KPSS testi için ise tam tersi bir durum geçerlidir. Bu sefer inceleme konusu olan serinin birim kök içermediğini öne süren H_0 hipotezi kurulacaktır. KPSS testinin hipotezleri aşağıdaki gibidir:

$H_0 : \sigma_u^2=0$ birim kök yoktur / veri durağandır.

$H_1 : \sigma_u^2 \neq 0$ birim kök vardır / veri durağan değildir.

Durağanlığın sınanması için $\sigma_u^2=0$ temel hipotezinde; σ_u^2 nin pozitif değerler aldığı diğer bir deyişle Y_t 'nin birim köke sahip olduğu alternatif hipotezine karşılık, otonom parametrenin sabit bir unsuru olduğu savunulmaktadır. Kwiatkowski ve diğ. (1992) makalesine göre, yukarıdaki temel hipotezleri sınamanın koşulu şu denklemlerdir:

$$Y_t = \xi_t + r_t + \varepsilon_t$$

Burada eğilimi (trend) gösteren belirleyici (deterministic) eğilim katsayısı, rassal terimi ve bozucu terimi göstermektedir. Rassal terim, bir gecikmeli değeri ile aşağıdaki gibi bir ilişki içindedir:

$$r_t = r_{(t-1)} + u_t$$

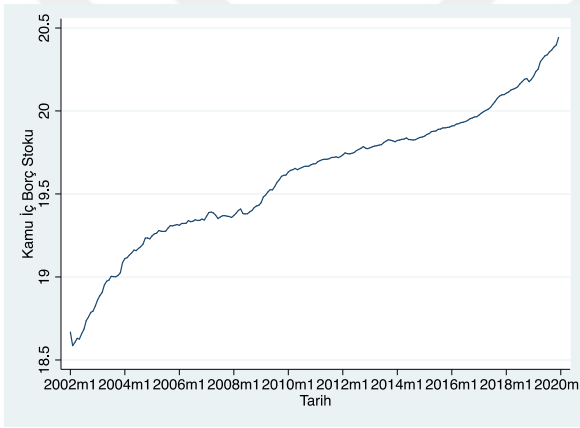
Burada u , rassal terimin bir gecikmeli değeri ile kendisi arasındaki hata terimidir. Bu hata terimi KPSS testi için özel varsayımların kurulduğu bir hata terimidir, buna göre bu hata terimi ardışık bağımlı olmayan ve eş-varyans (homoskedasticity) ilkelerine sahip (σ_u^2) eşitliğidir. İşte bu hata teriminin varyansının sifıra eşit olması, r_t 'nin durağan olmasını sağlayan koşulu yerine getirmektedir.

4.5.Ampirik Analiz Sonuçları

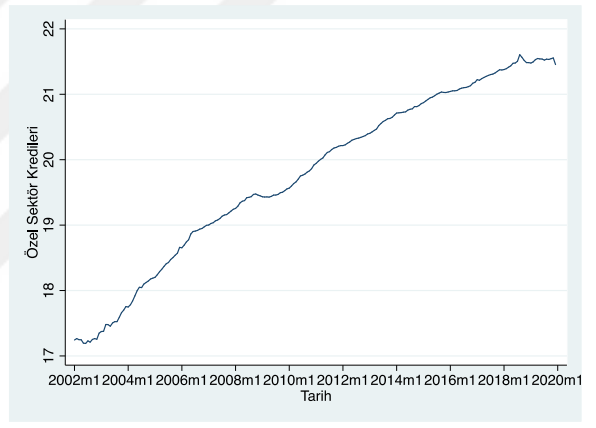
4.5.1.Serilerin Birim Kök Analizi

Analizde kullanılan verilerin hangi yöntemle analiz edileceğinin tespiti için ilk önce değişkenlerin birim kök içerip içermediği belirlenmelidir. Bu nedenle çalışmada kullanılan verilerin birim kök içerip içermediği önceki başlıkta değinilen DF, PPerron ve KPSS testleri ile analiz edilmiş, sonuçlar Tablo 4, 5 ve 6 üzerinde gösterilmiştir. Ayrıca verilerin düzeyde ve birinci farkları alındıktan sonra trend ve sabit içerip içermediği grafikler yardımıyla gösterilmiştir.

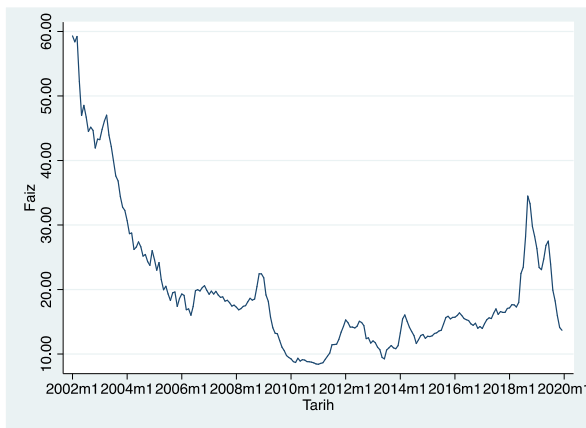
Grafik-11: KİBS

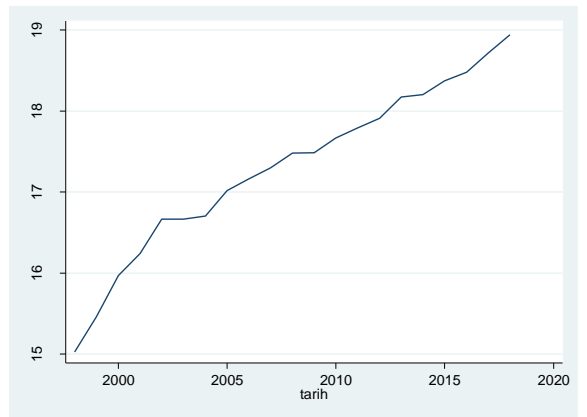
Grafik-12: OZKRD

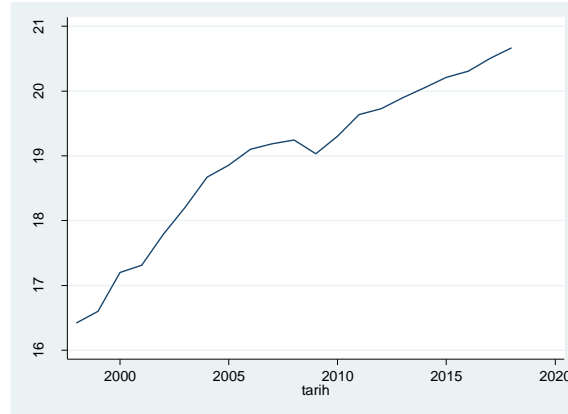

Grafik-13: FAİZ

Grafik-14: KAMU

Grafik-15: OZEL

Grafikler üzerinden çalışmada kullanılan serilerin zamana göre düzey değerleri izlenebilir. Grafiklerden görüleceği üzere seriler düzeyde sabit değere sahip olmasının yanında bir trend sergilemektedir. Bu nedenle yapılacak birim kök testlerinde sabitli ve trendli model üzerinden analiz yapılacaktır.

Ekonometrik analiz sonucunda elde edilecek çıktıların sağlıklı yorumlanabilmesi için çalışmada kullanılan verilerin durağan olması gerekmektedir. Analiz kısmına geçmeden, verilerin birim kök içerip içermemesi durumunu test etmek amacıyla sırasıyla DF, PPerron ve KPSS testleri uygulanmış, sonuçlar Tablo 5, 6 ve 7 üzerinde gösterilmiştir.

Tablo-5: Değişkenlerin Düzeyde ADF Birim Kök Testi Sonuçları

Değişken	Test Biçimi	Test İstatistiği	Kritik Değer		
			%1	%5	%10
KİBS (11)	Sabitli ve Trendli	-1.853	-4.005	-3.436	-3.136
FAİZ (11)	Sabitli ve Trendli	-2.983	-4.005	-3.436	-3.136
OZKRD (7)	Sabitli ve Trendli	-0.902	-4.004	-3.436	-3.136
KAMU	Sabitli ve Trendli	-5.081***	-4.380	-3.600	-3.240

(1)					
OZEL (1)	Sabitli ve Trendli	-2.662	-4.380	-3.600	-3.240

***%1 seviyesinde anlamlılığı ifade etmektedir.

Parantez içerisindeki değerler gecikme uzunluklarını vermektedir.

Analizde kullanılacak değişkenlerin ADF birim kök testi sonuçları Tablo 5 üzerinde gösterilmektedir. Tablo 5'ten görüleceği gibi KİBS, FAİZ, OZKRD ve OZEL değişkenlerinin test istatistiği en az %10 seviyesinden büyük çıkmıştır. Elde edilen değerlere göre KAMU değişkeni hariç diğer değişkenler düzeyde birim kök içermektedir.

Tablo-6: Değişkenlerin Düzeyde PP Birim Kök Testi Sonuçları

Değişken	Test Biçimi	Test İstatistiği	Kritik Değer		
			%1	%5	%10
KİBS (11)	Sabitli ve Trendli	-2.399	-4.002	-3.435	-3.135
FAİZ (11)	Sabitli ve Trendli	-3.515**	-4.002	-3.435	-3.135
OZKRD (7)	Sabitli ve Trendli	0.333	-4.002	-3.435	-3.135
KAMU (1)	Sabitli ve Trendli	-4.867***	-4.380	-3.600	-3.240
OZEL (1)	Sabitli ve Trendli	-1.801	-4.380	-3.600	-3.240

***%1 seviyesinde anlamlılığı ifade etmektedir.

**%5 seviyesinde anlamlılığı ifade etmektedir

Parantez içerisindeki değerler gecikme uzunluklarını vermektedir.

Tablo 6 üzerinde değişkenlerin PP birim kök testi sonuçları gösterilmektedir. Elde edilen test istatistiklerine göre KİBS, OZKRD ve OZEL değişkenleri düzeyde birim kök içermektedir. FAİZ değişkeni %5 anlam seviyesinde, KAMU değişkeni ise %1 anlam seviyesinde düzeyde durağandır.

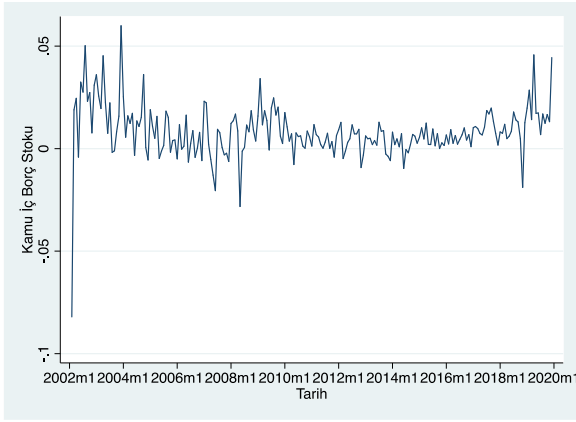
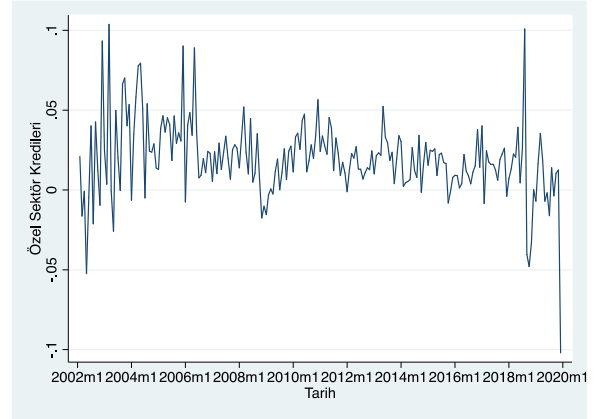
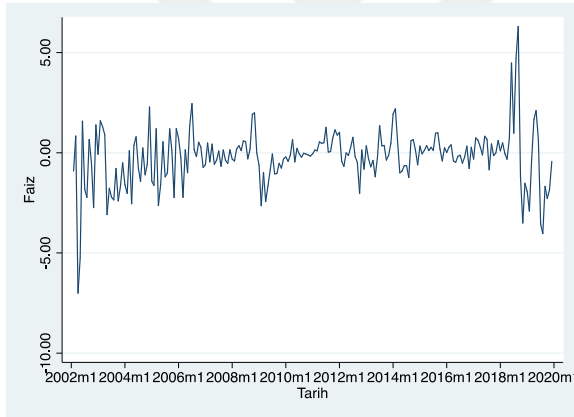
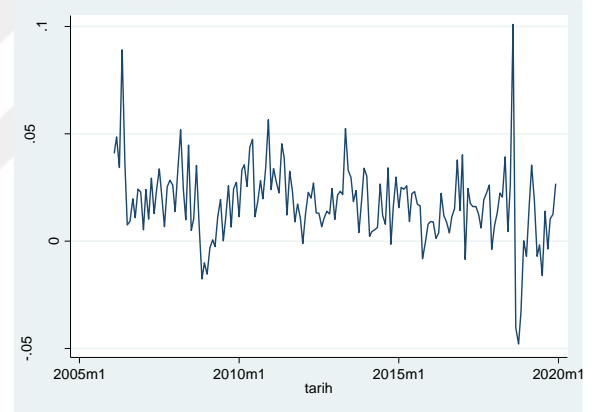
Tablo-7: Değişkenlerin Düzeyde KPSS Birim Kök Testi Sonuçları

Değişken	Test Biçimi	Test İstatistiği	Kritik Değer		
			%1	%5	%10
KİBS (11)	Sabitli ve Trendli	0.210	0.216	0.146	0.119
FAİZ (11)	Sabitli ve Trendli	0.387	0.216	0.146	0.119
OZKRD (7)	Sabitli ve Trendli	0.565	0.216	0.146	0.119
KAMU (1)	Sabitli ve Trendli	0.116*	0.216	0.146	0.119
OZEL (1)	Sabitli ve Trendli	0.225	0.216	0.146	0.119

Parantez içerisindeki değerler gecikme uzunluklarını vermektedir.
H0 Hipotezi: Değişken düzeyde durağandır.

Tablo 7 üzerinde gösterilen KPSS birim kök testi sonuçlarına göre değişkenlerden hiçbiri düzeyde durağan değildir. ADF ve PP testlerine kıyasla KPSS testi için tersi bir hipotez geçerli olması sebebiyle değişkenlerin durağanlığı için test istatistiğinin %10 kritik değerden küçük olması durumu istenmektedir.

ADF, PP ve KPSS birim kök testi sonuçlarına göre kamu iç borç stoku, ticari faiz oranı, özel sektör kredileri ve özel sektör yatırım harcaması verileri genel olarak birim kök içermektedir. Birim kök içeren verilerin bu haliyle analizde kullanılması sağlıklı sonuçlar vermeyeceğinden, bu verilerin birinci farklarının durağan olup olmadığı sınılanmalıdır. Diğerlerinden farklı olarak kamu kesimi yatırım harcamaları serisi yapılan birim kök testleri sonucunda düzeyde durağan çıkmış, düzey değeri analizde kullanılmıştır.

Grafik-16. KİBS**Grafik-17. OZKRD****Grafik-18. FAİZ****Grafik-19. OZEL**

Grafikler üzerinden çalışmada kullanılan serilerin zamana göre birinci fark değerleri izlenebilir. Grafiklerden görüleceği üzere serilerin birinci farkı alındıktan sonra trend kaybolmaktadır ve sabit değer mevcuttur. Bu nedenle yapılacak birim kök testlerinde sabitli ve trendsiz model üzerinden analiz yapılacaktır.

Tablo-8: Değişkenlerin Birinci Farkta ADF Birim Kök Testi Sonuçları

Değişken	Test Biçimi	Test İstatistiği	Kritik Değerler		
			%1	%5	%10
KİBS (10)	Sabitli	-2.516	-3.475	-2.883	-2.573

D2.KİBS (9)	Sabitli	-7.873***	-3.475	-2.883	-2.573
FAİZ (10)	Sabitli	-4.006***	-3.475	-2.883	-2.573
OZKRD (6)	Sabitli	-2.963**	-3.474	-2.883	-2.573
OZEL (0)	Sabitli	-3.570***	-3.750	-3.000	-2.630

***%1 seviyesinde anlamlılığı ifade etmektedir.

**%5 seviyesinde anlamlılığı ifade etmektedir.

Parantez içerisindeki değerler gecikme uzunluklarını vermektedir.

Tablo 8 üzerinden izlenebileceği gibi KİBS hariç diğer değişkenler I(1) seviyesinde durağandır. KİBS değişkeninin birinci farkta birim kök içermesi nedeniyle ikinci farkı alınmış, test istatistiği değeri Tablo 7’de gösterilmiştir. İkinci farkı alınan kamu iç borç stoku değişkeni, I(2) seviyesinde durağan hale gelmiştir.

Tablo-9: Değişkenlerin Birinci Farkta PP Birim Kök Testi Sonuçları

Değişken	Test Biçimi	Test İstatistiği	Kritik Değer		
			%1	%5	%10
KİBS (10)	Sabitli	-12.83***	-3.472	-2.882	-2.572
FAİZ (10)	Sabitli	-10.13***	-3.472	-2.882	-2.572
OZKRD (6)	Sabitli	-11.74***	-3.472	-2.882	-2.572
OZEL (0)	Sabitli	-3.570***	-3.750	-3.000	-2.630

***%1 seviyesinde anlamlılığı ifade etmektedir.

Parantez içerisindeki değerler gecikme uzunluklarını vermektedir.

Değişkenlerin PP birim kök testi sonuçlarının gösterildiği Tablo 9 üzerinde gösterilen verilerden hareketle, KİBS, FAİZ, OZKRD ve OZEL I(1)'de durağan hale gelmektedir.

Tablo-10: Değişkenlerin Birinci Farkta KPSS Birim Kök Testi Sonuçları

Değişken	Test Biçimi	Test İstatistiği	Kritik Değerler		
			%1	%5	%10
KİBS (10)	Sabitli	0.247*	0.739	0.463	0.347
FAİZ (10)	Sabitli	0.250*	0.739	0.463	0.347
OZKRD (6)	Sabitli	0.123*	0.739	0.463	0.347
OZEL (0)	Sabitli	0.463*	0.739	0.463	0.347

Parantez içerisindeki değerler gecikme uzunluklarını vermektedir.
H0 Hipotezi: Değişken düzeyde durağandır.

Tablo 10 üzerinde gösterilen KPSS birim kök testleri sonucuna göre tüm değişkenler I (1) seviyesinde durağandır.

Çalışmada kullanılacak serilerin düzeyde birim kök içermesi nedeniyle, verilerin birinci farklı alınarak sırasıyla ADF, PPerron ve KPSS birim kök analizleri uygulanmıştır. Yapılan analizler sonucunda her test farklı değerler sergilese de genel olarak verilerin birinci farkta birim kökten arındığı görülmektedir. Fakat, KİBS değişkeni ADF birim kök testine göre birinci farkta birim kök içermektedir. Bu nedenle KİBS değişkeninin ikinci fark değeri analizde kullanılmıştır.

4.5.2.VAR – Granger Nedensellik Analizi

VAR modelinde değişkenler arası nedensellik testlerinin yapılabilmesi için bütün değişkenlerin durağan olması şartı aranır (Enders, 1995, s. 327). Bu nedenle birim kök testi yapılan değişkenlerden, FAİZ, OZKRD ve OZEL değişkenleri birinci

farklarında, KİBS değişkeni ikinci farkta durağan hale gelmektedir. Ayrıca KAMU değişkeni ise düzey değerinde durağandır. Bu nedenle kamu kesimi borçlanmasının özel sektöre olan yansımalarının analiz edileceği çalışmada, KAMU değişkeni düzey değerinde, FAİZ, OZKRD, OZEL değişkenleri birinci fark değerlerinde ve KİBS değişkeni ise ikinci fark değerinde kullanılmıştır.

1.Model

Granger nedensellik analizi gecikme değerlerine duyarlı bir analiz yöntemidir. Bu nedenle modelde kullanılacak gecikme değerlerinin uygun olarak belirlenmesi analizin sağlıklı sonuçlar verebilmesi adına oldukça önem taşımaktadır.

Uygulanan gecikme uzunluğu testi sonucu FPE ve AIC kriterlerinin işaret ettiği en uygun gecikme uzunluğu 7 olarak belirlenmiştir. Böylece KİBS, FAİZ ve OZKRD değişkenlerinin bulunduğu 1.Model için gecikme uzunluğunun 7 olarak alındığı Granger Nedensellik analizi gerçekleştirilmiş, sonuçlar Tablo üzerinde gösterilmiştir.

Tablo-11: 1.Model İçin Granger Nedensellik Analizi Sonuçları

Değişkenler			X ²	P - Değeri
KİBS	→	FAİZ	19.2	0.008***
FAİZ	→	OZKRD	35.377	0.000***

***%1 seviyesinde anlamlılığı ifade etmektedir.

Yapılan analiz sonucu modelde belirtilen dönemde kamu iç borç stoku ile ticari kredi faizleri ve ticari kredi faizleri ile özel sektör kredileri arasında Granger nedenselliği vardır ve bu ilişki istatistiksel olarak %1 seviyesinde anlamlıdır. Dolayısıyla kamu iç borç stokunda meydana gelecek bir değişim faiz kanalı aracılığıyla ticari krediler üzerinde bir etkide bulunacaktır. Etkinin yönü ve büyüklüğü VAR analizi sonucu elde edilmiş değerler ile etki-tepki grafiği üzerinde gösterilecektir.

2.Model

2. Model için uygulanan gecikme testi sonucu FPE, AIC, HQIC ve SBIC kriterlerinin işaret ettiği en uygun gecikme uzunluğu 1 olarak belirlenmiştir. Böylece değişkenlerin kamu kesimi yatırım harcamaları ve özel kesim yatırım harcamaları olduğu modelde Granger analizi için gecikme değeri 1 olarak kullanılmış, sonuçlar tablo 11 üzerinde gösterilmiştir.

Tablo-12: 2.Model İçin Granger Nedensellik Analizi Sonuçları

Değişkenler		X ²	P - Değeri
KAMU	→ OZEL	7.5135	0.006***
OZEL	→ KAMU	2.3535	0.125

***% 1 seviyesinde anlamlılığı ifade etmektedir.

Kamu kesimi ile özel sektör yatırım harcamalarının incelendiği Granger nedensellik analizi çıktılarına göre kamu kesimi yatırım harcamaları özel sektör yatırım harcamalarının bir Granger nedenidir. Bir başka deyişle kamu sektörünün yapmış olduğu yatırım harcamaları özel sektör yatırımlarını etkilemektedir. Fakat özel sektör yatırım harcamalarından kamu kesimi yatırımlarına bir nedensellik bulunmamaktadır, yani nedensellik özel sektörden kamu sektörüne doğru tek taraflıdır. Ayrıca, etkinin yönü ve büyüklüğü VAR analizi sonucu elde edilmiş değerler ile etki-tepki grafiği üzerinde gösterilecektir.

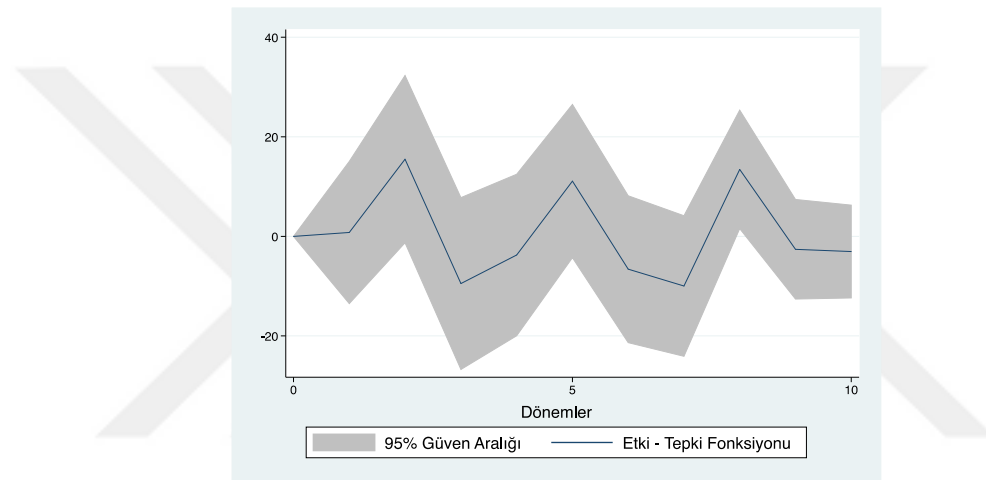
4.5.3.Etki Tepki Analizi

Genel olarak kamu sektörü iç borçlanmasının özel sektör üzerine yansımalarının incelendiği çalışmada VAR analizi sonucu elde edilen bulgular neticesinde geleceğe yönelik projeksiyon yapmak adına etki-tepki fonksiyonlarının incelenmesi önem taşımaktadır. Bu nedenle, değişkenlerden birine verilen bir standart sapmalık şokun diğer değişken üzerindeki yansımalarını gösteren etki tepki testinin kullanılması VAR analizi sonucu elde edilen parametrelerin daha da açıklayıcı olmasını sağlayacaktır. Dolayısıyla, yapısal model belirlenip tahmin edildikten sonra, herhangi bir değişkenin hata

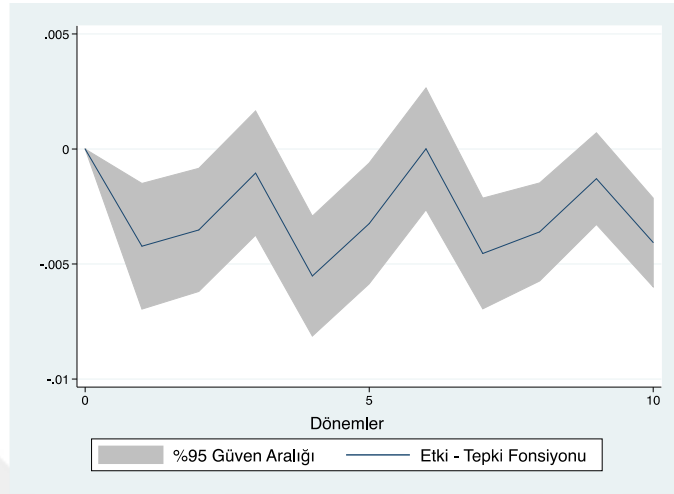
terimine gelen yapısal şoka diğer değişkenlerin verdiği tepkiler (etki tepki analizi) çoğunlukla yapısal parametrelerin tahmininden daha fazla bilgilendiricidirler (Lütkepohl & Kratzig, 2004, s. 184).

Modelde kullanılan değişkenlerden kamu iç borç stoku, ticari kredi faiz oranı, özel sektör kredileri ile özel sektör ve kamu sektörü yatırım harcamaları değişkenleri üzerinden yapılan etki-tepki analizi sonuçları grafikler üzerinde gösterilmiştir.

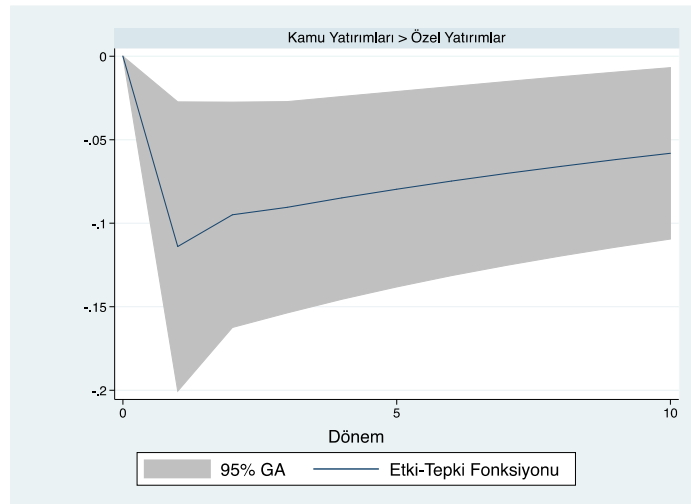
Grafik-20: Kamu İç Borç Stoku ile Ticari Kredi Faiz Oranı Etki–Tepki Grafiği

Grafik üzerinde, kamu iç borç stokuna verilen bir standart sapmalı şokun ticari kredi faiz oranları üzerine etkisi gösterilmektedir. Etki – Tepki analiz sonuçlarına göre, kamu iç borç stokunda meydana gelen bir standart sapmalı şok karşısında, ilk iki dönem ticari kredi faizleri pozitif yönde tepki vermektedir. Bu etki üçüncü dönemde negatif seyretilmesine rağmen sonraki dönemler dalgalı seyir göstermesi, kamu iç borç stokunun ticari kredi faizleri üzerindeki olumsuz etkisini açıklar niteliktedir.

Grafik-21: Ticari Kredi Faiz Oranı ile Özel Sektör Kredileri Etki-Tepki Grafiği

Kamu iç borçlanmasının ticari kredi faiz oranları üzerindeki etkisinin pozitif olması sonucu, bu artışın özel sektör kredileri üzerindeki ilişkisinin incelenmesi amacıyla ticari kredi faiz oranı ile özel sektör kredileri arasında Etki-Tepki testi gerçekleştirilmiş, sonuçlar Grafik 21 üzerinde gösterilmiştir. Grafik 21'den izlenebileceği üzere, ticari kredi faizlerindeki bir standart sapmalılık şokun, özel krediler üzerindeki etkisi negatif olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu etki dönemler boyunca dalgalı seyir izlemesine rağmen genel olarak negatif seviyede devam etmektedir. Bu durum, ticari kredi faizlerinin özel sektör kredileri üzerindeki olumsuz etkisini açıklar niteliktedir.

Grafik-22: Kamu Yatırımları – Özel Yatırımlar Etki-Tepki Grafiği

Son olarak kamu yatırımları ile özel sektör yatırımları arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla oluşturulan 2. Model için gerçekleştirilen etki-tepki testi sonuçları Grafik 22 üzerinden izlenebilir. Elde edilen bulgulara göre, kamu yatırım harcamalarına verilecek bir standart sapmalılık şok, özel sektör yatırım harcamaları üzerinde negatif etkiye neden olacaktır. Bu etki diğer modellerin tersine uzun bir dönem boyunca negatif seyretmeye devam edecek, genel itibariyle özel sektör yatırım harcamalarını olumsuz yönde etkileyecektir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Geçmişten günümüze kadar olan süreçte, devletin sorumlulukları, görevleri ve ekonomi içerisindeki yeri üzerine birçok fikir ortaya atılmıştır ancak, devletin kapsamı hakkında günümüzde hala ortak bir fikir birliğine varılamamıştır. 1990 yılında Doğu Bloku'nun yıkılmasıyla merkezi planlamacı devlet anlayışı gündemden düşmüş fakat, devletin ekonomi içerisindeki yerinin ne olması gerektiği hakkındaki tartışmalar devam etmiştir. Günümüzde ise karma ekonomi olarak adlandırılan kamu sektörü ve özel sektörün bir arada yer aldığı ekonomik sistemler uygulanmaktadır. Bu nedenle, kamu sektörü faaliyetleri sonucu ortaya çıkan ekonomik etkilerin büyümenin lokomotif niteliğindeki özel sektör üzerine doğrudan veya dolaylı olarak yansımalarının incelenmesi genel ekonomik dengenin sağlanması adına oldukça önem taşımaktadır. Bu bağlamda, özel sektör ve kamu sektörü tarafından harcamaların finansmanı amacıyla sıklıkla kullanılan banka kredileri, kamu iç borçlanması ve ticari kredi faizleri üzerinden incelenmiştir.

Türkiye'de kamu kesiminin borçlanma yöntemi olarak iç pazardan kaynak edinmesi sonucunda faiz oranları ile yatırımların etkilenmesi birçok çalışmanın konu başlığı olmuştur. Özellikle Türkiye'de 1980 finansal liberalizasyondan 2000'li yılların başına kadar kamu kesiminin, bankalardaki fonların büyük bir kısmını kullanarak ve ödünç verilebilir fon arzına olumsuz etkide bulunarak kredi hacminin daraldığına yönelik yapılan çalışmalar ortak bir fikir birliğine varmıştır. Bununla birlikte 2001 yılında uygulamaya geçirilen Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı ile başlayan mali disiplin, ekonomik düzen ve istikrarın sağlanmasında özellikle bankaların kredi hacmini önemli ölçüde artırmasına katkı sağlayarak bankaların fon aracılık kabiliyetlerini olumlu yönde etkilemiştir. Bu dönemde bankacılık alanında yapılan denetleme ve düzenleme çalışmaları da sektörün büyüyüp gelişmesine katkı sağlamıştır. Fakat 2000'li yıllardan itibaren bakıldığında kamu kesimi faaliyetleri sonucu doğan borçların, iç borç yoluyla finanse edilmesi durumu faiz oranları ve özel sektör kredilerinde olumsuz etkiye neden olduğu görülmektedir. Ek olarak yatırım harcamaları sonucunda piyasada hâkim durumda bulunan kamu kesimi, özel sektör yatırımları üzerinde de etkiye neden olduğu görülmektedir. Çalışmada bu durumu

istatistiksel olarak açıklamak için kamu iç borç stoku, ticari kredi faiz oranı, özel kesim kredileri ile kamu kesimi, özel kesim yatırım harcamaları arasındaki ilişki analiz edilmiştir. Çalışmada kullanılan değişkenlerin birbirleri arasındaki ilişki açıklanırken VAR modelinden yararlanılarak etki tepki grafiği yardımıyla sonuçlar açıklanmıştır.

Çalışmada kullanılan değişkenlerin farklı dönemleri içermesi nedeniyle, ampirik analiz iki farklı model üzerinden gerçekleştirilmiştir. Böylece, kamu iç borçlanmasının özel sektöre olası etkilerini incelemek adına, kamu iç borç stoku, ticari kredi faiz oranı ve özel sektör kredilerinin bulunduğu 1. Model ve dışlama etkisinin incelenmesi adına kamu yatırım harcamaları ile özel sektör yatırım harcamalarının bulunduğu 2. Model analizde kullanılmıştır. Açıklamaların hepsi bu iki model üzerinden yapılmış, sonuçlar bu durum göz önünde bulundurularak yorumlanmıştır. Ayrıca, iki modelde bulunan değişkenlerin farklı düzeylerde durağan olması, eşbütünleşme koşullarını sağlamadığı için VAR modeli tercih edilmesinin sebebini oluşturmaktadır.

İlk olarak, kamu iç borç stoku, özel sektör kredileri ve ticari kredi faiz oranı değişkenlerinin bulunduğu 1. Model üzerinden VAR analizi yapılmış, elde edilen sonuçlar etki-tepki grafiği yardımıyla gösterilmiştir. 1. Model üzerinden elde edilen bulgulara göre kamu iç borç stoku faizlerin, faizler özel sektör kredilerinin Granger nedenidir. Farklı bir deyişle, kamu iç borç stokunda meydana gelen bir değişim faiz oranları üzerinden özel sektör kredilerine etkide bulunacaktır. Bu etkinin yönü ve büyüklüğünü incelemek adına yapılan etki-tepki analizi sonuçlarına göre ise kamu iç borç stokuna verilecek bir şok karşısında faiz oranları pozitif yönde etkilenecek ve artan faiz oranları özel sektör kredileri üzerinde olumsuz etkide bulunacaktır. Böylece, kamu harcamalarında finansman yöntemi olarak kullanılan iç borçlanma, özel sektörün yatırımlarını harcamalarını karşılamak için büyük ölçüde başvurduğu banka kredileri üzerinde olumsuz bir etkiye neden olacaktır.

Kamu iç borç stokunda meydana gelen artış neticesinde özel sektör kredilerinin daralmasıyla beraber özel kesimin krediye ulaşımı zorlaşacaktır. İktisadi büyüme açısından önem taşıyan özel sektör, yatırımlarıyla ekonomiye katkısı bakımından diğer birimlerden önde gelmektedir. Bu nedenle kamu kesimi faaliyetleri sonucunda kaynağa ulaşmada zorluk çeken özel kesimin, yatırım harcamalarında ne gibi bir

değişim olacağına da saptanması ileride uygulanacak kamu politikaları açısından önem taşımaktadır. Bu neden kamu yatırım harcamaları ile özel kesim yatırım harcamaları arasındaki ilişkiyi analiz etmek amacıyla ikinci bir model çalışmaya konu edinilmiştir. Özel sektör yatırım harcamalarının bağımlı, kamu kesimi yatırım harcamalarının bağımsız olduğu model için değişkenler farklı seviyelerde durağan olmaları nedeniyle kısa dönemli ilişkiyi analiz eden VAR modeli yardımıyla Granger nedenselliği incelenmiştir. Sonuçlara göre kamu yatırımlarından özel sektör yatırımlarına doğru tek yönlü bir Granger nedenselliği mevcuttur ve kamu yatırımlarında meydana gelecek %1'lik artış özel kesim yatırımlarının %0,11 oranda azalmasına neden olacaktır. Bu durum, analizde kullanılan dönemler için Türkiye'de kamu yatırım harcamalarının özel sektör yatırımları üzerindeki kısmi dışlama etkisini göstermektedir. Ayrıca etki tepki fonksiyonu bulgularına göre kamu yatırım harcamalarına verilecek bir standart sapmalılık şok, özel yatırım harcamalarında negatif etkiye neden olacak, bu durum uzun süreli olarak etkisini sürdürecektir. Kısaca, kamu yatırım harcamaları, özel sektör yatırım harcamaları üzerinde negatif bir etkiye sahip olmasının yanında, neden olduğu etki özel sektör yatırımları üzerinde uzunca bir süre hissedilecektir.

Elde edilen bulgulardan hareketle, kamu sektörünün uygulaması halinde özel sektör ve Türkiye ekonomisi için olumlu sonuçlar vermesi beklenen politikalar şu şekilde sıralanabilir:

- Kamu harcamalarında meydana gelecek israfların önlemesi amacıyla sürdürülebilir bir kontrol ve denetim mekanizması oluşturulmalıdır.
- Bütçeden, kamu kesimini oluşturan birimlere kaynak aktarımı, birimlerin ihtiyaçları ve performansları yönünde öncelik sağlanarak yapılmalıdır.
- Borçlanma faaliyetlerini en aza indirmek, borçlanma faiz oranlarını mümkün olduğunca düşük tutmak amacıyla kamu geliri sağlayan kaynakların etkili ve verimli biçimde kullanılması yönünde uygulamalar yapılmalıdır.

- Özel sektör yatırımlarını teşvik etmek amacıyla, kamu kesimi yatırım harcamalarının uygulanmasında dış kaynaklara öncelik verilmeli, iç borçlanmaya ise daha çok, maliye politikası aracı olarak yer verilmelidir.
- Kamu borçlanmalarının iç kaynaklar aracılığıyla sağlanması durumunda, piyasada bulunan diğer aktörlerin mevcut durumu hakkında bilgi edinilmeli ve piyasa aktörlerinin kaynak ihtiyaçlarını etkilemeyecek bir borçlanma politikası uygulanmalıdır.
- Türkiye'nin faiz yükünü azaltması açısından, borçlanma yoluyla sağlanan kaynakların üretimi artıracak, gelir sağlayacak ve katma değer elde edecek alanlara yönlendirilmesi adına politikalar uygulanmalıdır.

Sonuç olarak, kamu iç borçlanma faaliyetlerinin, özel kesim üzerinde yansımalarının finansal sektör olarak bankalar nezdinde konu alan çalışma, kamu kesiminin faaliyetlerini gerçekleştirirken özel kesimde meydana gelecek etkilerin dikkate alınması gerektiğini ortaya koymaktadır. Ekonomi içerisinde en büyük karar alıcı konumunda bulunan devlet, yaptığı her iktisadi çalışma sonucunda doğrudan veya dolaylı olarak piyasa üzerine etkide bulunmaktadır. Bu etkinin piyasa üzerinde olumlu sonuçlar doğurması beklentisi içerisinde, kapsamlı ön etüt çalışmaları yapılmalı, meydana gelebilecek tüm olası sonuçlar özel sektör bağlamında analiz edilmelidir. Çünkü bireyler ve özellikle de firmalar tarafından meydana gelen özel sektör, Türkiye'nin kalkınması ve muhasır medeniyetler seviyesine ulaşma hedefi bakımından kilit rol oynayan en önemli iktisadi karar alıcı birimdir.

Kaynakça

- Afşar, A. (2007). Finansal Gelişme ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*(36), s. 188-198.
- Akdoğan, A. (1993). *Kamu Maliyesi (4.Baskı)*. Ankara: Gazi Büro Kitabevi Yayınları.
- Akdoğan, A. (2011). *Kamu Maliyesi (14. Baskı)*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Akgüç, Ö. (1987). *100 Soruda Türkiye’de Bankacılık*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Aksoy, Ş. (1998). Yeni Sağ, Kamu Yönetimi ve Yerel Yönetim: Eleştirel Bir Yaklaşım. *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 7(1), s. 3-13.
- Aktan, C. C. (2003). *Değişim Çağında Devlet*. Konya: Çizgi Yayınevi.
- Aktan, C. C. (2010). Monetarizm ve Rasyonel Beklentiler Teorisi. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 2(1), s. 168-187.
- Aktan, C. C., & Dileyici, D. (2007). *Modern Politik İktisat Kamu Tercihi*. Ankara: Seçkin Yayın.
- Akyüz, Y. (1993). On Financial Openness In Developing Countries, In: International Monetary And Financial Issues For The 1990s. *Research Papers For The Group Of Twenty-Four*, s. 1-18.
- Al-Khedair, S. I. (1996). *The impact of the budget deficit on key macroeconomic variables in the major industrial countries*. Florida: Florida Atlantic University.
- Allen, F., Carlettin, E., & Gu, X. (2008). *The roles of banks in financial systems*. Oxford: Oxford University Press.
- Altıntaş, H., & Arıçay, H. (2010). Türkiye’de Finansal Gelişme ve Ekonomik Büyüme İlişkisinin Sınır Testi Yaklaşımıyla Analizi: 1987-2007. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(2), s. 71-98.

- Altunç, Ö. F. (2011). Kamu harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisi: Türkiye'ye ilişkin ampirik kanıtlar. *Celal Bayar Üniversitesi İİBF Dergisi*, 18(2), s. 145-157.
- Altunç, F., & Şentürk, B. (2010). Türkiye'de Özel Yatırımlar ve Kamu Yatırımları Arasındaki İlişkinin Ampirik Analizi: Sınır Testi Yaklaşımı. *Maliye Dergisi*(158), s. 531-546.
- Arıcan, E. (2005). Ricardocu Denklik Teoremi ve Teorilerde Kamu Açıklarına İlişkin Yaklaşımlar: Türkiye Ekonomisine İlişkin Bir Uygulama. *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 20(1), s. 77-94.
- Arısoy, A. (2005). Wagner Ve Keynes Hipotezleri Çerçevesinde Türkiye'de Kamu Harcamaları Ve Ekonomik Büyüme ilişkisi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(2), s. 63-80.
- Artun, T. (1983). *İşlevi, Gelişimi, Özellikleri ve Sorunlarıyla Türkiye'de Bankacılık*. Ankara: Tekin Yayınevi.
- Atukeren, E. (2006). *Politico-economic determinants of the crowding-in effects of public investments in developing countries*. Swiss Institute for Business Cycle Research.
- Ayanoğlu, Y., Karapınar, A., Zaif, F., Saraçoğlu, M., Bayırlı, R., Altay, A., & Bal, H. (2013). *Bankaların Yönetimi ve Denetimi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını.
- Aydın, Y. (2015). Keynes'in Parasal Faiz Teorisi. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(1), s. 207-224.
- Aytaç, D., & Sağlam, M. (2014). Kamu Açıkları İç Borç ve Faiz Oranı İlişkisi: Türkiye Örneği. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 9(1), s. 131-148.
- Bülbül, D. (2006). *Yerel Yönetimler Maliyesi*. Ankara: Gazi Kitabevi.

- Başar, S., Aksu, H., Temurlenk, S., & Polat, Ö. (2009). Türkiye'de Kamu Harcamaları ve Büyüme İlişkisi: Sınır Testi Yaklaşımı. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(1), s. 301-314.
- Başar, S., Polat, Ö., & Oltulular, S. (2011). Crowding out effect of government spending on private investments in Turkey: A cointegration analys. *Journal of The Institute of Social Sciences*(8), s. 11-20.
- Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu. (2017). *Bankalar*. 12 2019 tarihinde https://www.bddk.org.tr/ContentBddk/dokuman/duyuru_0009_01.pdf adresinden alındı
- Barlas, E. (2011). Devlet Anlayışları ve İktisadi Oluşumlar. A. Kökocak içinde, *Kamu Ekonomisi* (s. 69-91). Bursa: Ekin Yayınevi.
- Bayraktar, M., & Cenk, O. (2013). Türkiye’de Kamu Kesimi Açıklarının Nedenleri ve Fiyatlar Genel Düzeyi Üzerindeki Etkileri. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*(48), s. 91-111.
- Bayraktar, S. (2017). Kamu Büyüklüğünün İşsizlik Üzerine Etkisi: Teorik Bir İnceleme. *Çalışma İlişkileri Dergisi*, 8(2), s. 95-117.
- Bağcı, E. (2018). Bütçe Açığı, Ticari Kredi Faiz Oranı ve Özel Sektör Sermaye Yatırımları Arasındaki Nedensellik İlişkisi. *Akademik Hassasiyetler*, 5(10), s. 203-217.
- Belediye Kanunu. (2005). 11 2020 tarihinde <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2005/07/20050713-6.htm> adresinden alındı
- Bernheim, B. D. (1989). A Neoclassical Perspective on Budget Deficit. *Journal of Economic Perspectives*, 3(2), s. 55-72.
- Bilir, H. (2018). Neoklasik İktisadın Tanımlanmasına Yönelik Bir Deneme. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 7(2), s. 658-670.

- Braudel, F. (2006). *Uygarlıkların Grameri* (Çev: Mehmet Ali Kılıçbay). Ankara: İmge Yayıncılık.
- Brooks, C. (2014). *Introductory Econometrics for Finance*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bulutoğlu, K. (1970). *Türk Vergi Sistemi*. İstanbul: Batı Türkel Yayıncılık.
- Cavuşoğlu, A. T. (2015). Türkiye'de Kamu Gelirleri ve Harcamaları Arasındaki İlişki Üzerine Ekonometrik Bir Analiz. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*(20), s. 143-160.
- Cebula, R. J. (1987). *Federal Deficits And The Real Rate of Interest In The United States: A Note*. Public Choice.
- Celik, İ. E. (2011). *Türk Bankacılık Sektöründe Yatırım Bankacılığı Uygulaması ve Ekonomiye Etkisi*. Doktora Tezi.
- Celik, N. (2016). Yapısal Kırılmalar Altında Kamu-Özel Kesim Yatırım Harcamaları İlişkisi. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 23(3), s. 653-669.
- Cengiz, V. (2010). Finansal Piyasalarda Bilgi Probleminin Çözümünde Bankaların Rolü. *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, 5(1), s. 151-162.
- Chakraborty, L. (2012). Interest rate determination in India: Empirical evidence on fiscal deficit–interest rate linkages and financial crowding out. *Levy Economics Institute Working Paper No.744*.
- Conard, W. J. (1959). *An Introduction to the Theory of Interest*. Berkeley and Los Angeles: University of California Press.
- Cural, M., Eriçok, R. E., & Yılancı, V. (2012). Türkiye’de Kamu Yatırımlarının Özel Sektör Yatırımları Üzerindeki Etkisi: 1970-2009. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(1), s. 73-87.

- Dardot, P., & Laval, C. (2012). *Dünyanın Yeni Akli Neoliberal Toplum Üzerine Deneme*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Dağ, M., & Tüğen, K. (2018). Türkiye'de Bütçe Açıklarının Nedenleri ve Finansman Yöntemleri: Dönemseş Bir Değerlendirme. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(2), s. 217-240.
- Demir, M., & Sever, E. (2008). Kamu İç Borçlanmasının Büyüme, Faiz ve Enflasyon Oranı Üzerindeki Etkileri. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(25), s. 170-196.
- Demir, M., & Sever, E. (2008). Kamu İç Borçlanmasının Büyüme, Faiz ve Enflasyon Oranı Üzerindeki Etkileri. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(25), s. 170-196.
- Demirgil, B., & Türkay, H. (2017). Türkiye'de faiz oranlarını etkileyen faktörler: bir ARDL/Sınır testi uygulaması. *Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 19(3), s. 907-928.
- Dillard, D. (2018). *The Economics of John Maynard Keynes* *The Economics of John Maynard Keynes: the theory of a monetary economy*. Pickle Partners Publishing.
- Doğan, S. (2006). Keynesyen Teori'ye Bir Tepki: Arz Yanlı İktisat. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 6(12), s. 252-272.
- Edizdoğan, N., Çetinkaya, Ö., & Gümüş, E. (2012). *Kamu Maliyesi*. Bursa: Ekin Basım.
- Eker, A., & Meriç, M. (2013). *Devlet Borçları (Kamu Kredisi)*. Ankara: Şafak Matbaacılık.
- Enders, Q. (1995). *Applied Econometric Time Series*. New York: Iowa State University Press.

- Erden, L., & Holcombe, R. G. (2005). The effects of public investment on private investment in developing economies. *Public Finance Review*, 33(5), s. 575-602.
- Eren, L. G. (2015). Tarımsal Kapitalizm: Fیزیokrasi. *Atılım Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(2), s. 6-23.
- Ergeç, E. H., & Ersin, İ. (2019). Türkiye’de Kamu Harcamaları ve Sektörel İstihdam İlişkisi. *BİLTÜRK Ekonomi ve İlişkili Çalışmalar Dergisi*, 1(2), s. 150-168.
- Erol, İ. (1992). Ekonomi Açısından Devlet ve Piyasa. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 47(3), s. 145-155.
- Ertek, T. (2006). *Makroekonomiye Giriş*. İstanbul: Beta Yayınevi.
- Eğilmez, M. (1996). *IMF Dünya Bankası ve Türkiye*. İstanbul: Tütünbank.
- Friedman, F. (1953). *Essay in Positive Economics*. Chicago: University of Chicago Press.
- Friedman, M. (1975). *Unemployment Versus Inflation ? An Evolution of Phillips Curve*. IEA, Lecture, No:2.
- Göçer, İ. (2015). Bankacılık Sektörü Kredi Hacmi Genişlemesinin İşsizlik Üzerindeki Etkileri: Çoklu Yapısal Kırılmalı Eşümleşme Analizi. *İş, Güç, Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 17(2), s. 109-129.
- Gögül, P. K. (2016). Türkiye’de Mali Sürdürülebilirliğin Yapısal Değişimler Çerçevesinde Analizi (2002-2015). *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 4(2), s. 87-109.
- Gözler, K. (2009). *Devlet Teorisi*. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Gül, E., & Yavuz, H. (2011). Türkiye’de kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisi: 1963-2008 dönemi. *Maliye Dergisi*(160), s. 72-85.

- Güler, B. A. (2006). Yönetimde Özerklik Sorunu: Duyun-u Umumiye-i Osmanlı Meclisi İdaresi 1881-1948). *Memeleket Siyaset Yönetim*(1).
- Güloğlu, B., & Altunoğlu, A. E. (2002). Finansal Serbestleşme Politikaları ve Finansal Krizler: Latin Amerika, Meksika, Asya ve Türkiye Krizleri. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*(27), s. 107-134.
- Günel, M. (2019). *Para Banka ve Finansal Sistem*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Gale, W. G., & Orszag, P. R. (2004). Budget Deficits, National Saving, and Interest Rates. (2), s. 101-210.
- Garcia, A., & Ramajo, J. (2004). Budget Deficit and Interest Rates: Rmpirical Evidence for Spain. *Applied Economics Letters*, 11(11), s. 715-718.
- Gençoğlu, A. Y. (2013). Ticari Kapitalizmden Sanayi Kapitalizmine: Merkantilizm, Liberalizm ve Marksizm. *Toplum Bilimleri Dergisi*, 7(13), s. 79-94.
- Gjini, A., & Kukuleli, A. (2012). Crowding-out effect of public investment on private investment: An empirical investigation. *Journal of Business & Economics research*, 10(5), s. 269-276.
- Granger, C. W. (1969). Investigating Causal Relations by Econometric Models and Cross-spectral Methods. *Econometrica*, 37(3), s. 424-438.
- Greenspan, A. (1995). Bir Defa Daha Bütçe Açıkları Üzerine (Çev: Gonca Kılıç). *Bankacılar Dergisi*(15), s. 62-65.
- Gujarati, D. N. (1999). *Essentials of Econometrics* . Singapore: Irwin/McGraw-Hill.
- Işık, A. (2014). *Kamu Maliyesi: Ekonomik ve Mali Terimler Sözlüğü İlaveli (3. Baskı)*. Bursa: Hiperlink.
- II Özel İdaresi Kanunu. (tarih yok). *T.C. Resmi Gazete*. 11 2020 tarihinde <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2005/03/20050304-1.htm> adresinden alındı

- Küçük, D. (2005). *Türkiye’de Kalkınma ve Yatırım Bankacılığı*. Yüksek Lisans Tezi.
- Küçükaksoy, İ., & Ercan, E. (2015). Keynesyen Görüş İle Monetarist Görüşün Yöntem Farklılıkları Üzerine Bir İnceleme: 1929 Kriz Örneği. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*(45), s. 57-72.
- Kamu İktisadi Teşebbüsleri Hakkında KHK. (1984). *T.C. Resmi Gazete, 18435, 18 Haziran 1984. 11 2020 tarihinde* https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/18435_1.pdf, adresinden alındı
- Kamu Mali Yönetim ve Kontrol Kanunu. (2003). *T.C. Resmi Gazete, 25326, 24 Aralık 2003. 11 2020 tarihinde* <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2003/12/20031224.htm#1>, adresinden alındı
- Kar, M., & Ağır, H. (2006). Menkul Kıymet Piyasaları, Finansal Kalkınma ve Ekonomik Büyüme: Türkiye Örneği. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, 56*(1), s. 13-46.
- Karagöl, E. (2004). A disaggregated analysis of government expenditures and private investment in Turkey. *Journal of Economic Cooperation, 25*(2), s. 131-144.
- Karakayalı, H. (2005). *Makro Ekonomi*. Manisa: Emek Matbaası.
- Kartal, M. T. (2018). Bankaların Finans Sektöründeki Önemi. *Finansal İktisat, 5*(27), s. 5-27.
- Kartopu, S. (2012). Duyun-u Umumiye İdaresi ve İdareyle İlgili Görüşler. *Küresel İktisat ve İşletme Çalışmaları Dergisi, 1*(2), s. 32-40.
- Kaya, E. (2006). *Kamu harcamalarının Büyüme Üzerine Etkisi*. Yüksek Lisans Tezi.
- Kazgan, G. (2000). *İktisadi Düşünce ve Politik İktisadın Evrimi (9. Basım)*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

- Keating, J. W. (1990). Identifying VAR Models under Rational Expectations. *Journal of Monetary Economics*, 25(3), s. 453-476.
- Kebic, C., Dündar, Ö., & Devrim, A. (2016). Kamu Yatırımlarının Özel Sektör Yatırımlarını Dışlama Etkisi : Türkiye Örneği. *Dokuz Eylül Üniversitesi İİBF Dergisi*, 31(2), s. 59-94.
- Kesbiç, C. Y., & Bakımlı, S. (2003). *Hazine Borçlanmalarının Özel Kesime Aktarılabilir Fonlar Üzerindeki Etkisi*. <http://www.mu.edu.tr> adresinden alındı
- Keynes, J. M. (1936). *The General Theory of Employment, Interest and Money*, Macmillan and Company. London: Macmillan and Company.
- Keynes, J. M. (1937). Alternative Theories of the Rate of Interest. *The Economic Journal*, 186(47), s. 241-252.
- Koç, S., Bağcı, A., & Işık, K. C. (2016). Kalkınma ve Yatırım Bankalarının Performansları Açısından Değerlendirilmesi: Türkiye Ölçeği (2002-2012). *Çankırı Karatekin Üniversitesi İİBF Dergisi*, 6(1), s. 227-256.
- Kumar, V., Leona, R. P., & Gaskins, J. N. (1995). Aggregate and Disaggregate Sector Forecasting Using Consumer Confidence Measures. *International Journal of Forecasting*, 11(3), s. 361-377.
- Lütkepohl, H. (2005). *New introduction to multiple time series analysis*. Springer Science & Business Media.
- Lütkepohl, H. (2010). *Impulse response function*. In *Macroeconometrics and time series analysis*. London: Palgrave Macmillan.
- Lütkepohl, H., & Kratzig, M. (2004). *Applied Time Series Econometrics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Laopodis, N. T. (2012). Dynamic linkages among budget deficits, interest rates and the stock market. *Fiscal Studies*, 33(4), s. 547-570.

- Masatçı, K., & Darıcı, B. (2006). Türkiye'de Faiz Oranlarının Belirlenmesinde İçsel ve Dışsal Faktörlerin Rolü. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 4(6), s. 18-31.
- Mutluer, M. K., Öner, E., & Kesik, A. (2007). *Teoride ve Uygulamada Kamu Maliyesi*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Nadaroğlu, H. (1998). *Mahalli İdareler: Teorisi, Ekonomisi, Uygulaması*. İstanbul: Beta Yayınevi.
- O'Brien, D. F. (2003). Classical Economics. . J. S. Warren, E. B. Jeff, & B. D. John içinde, *A Companion to the History of Economic Thought*. Madlen MA: Blackwell Publishing Limited.
- Oktayer, A. (2011). Türkiye'de Ekonomik Büyüme ve Kamu Harcamaları Arasındaki İlişkinin Ampirik Analizi: 1950-2009. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 61(1), s. 261-282.
- Okutan, M. (2010). *Bütçenin İç Borçlanma İle Finansmanının Bankacılık Sektörü Üzerindeki Etkileri*. Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Orhan, O. Z. (1995). *Türkiye'de İç Borç Sorunu ve Çözüm Önerileri*. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları.
- Ozay, İ. (2004). *Günüşğında Yönetim*. İstanbul: Filiz Yayınevi.
- Ozden, Y. G. (2008). *T.C. Anayasası*. Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Ozpençe, A. İ., & Ergen, E. (2007). Kamu Harcamaları ve Dış Ticaret Açıkları: Türkiye Örneği. *Kastamonu Üniversitesi İİBF Dergisi*, 19(4), s. 134-145.
- Oztürk, N. (2005). Noe-Liberal Yaklaşımlar Çerçevesinde Devletin Ekonomide Yarattığı Sorunlar. *Öneri Dergisi*, 6(23), 205-215.
- Oztürk, N. (2013). *Kamu Maliyesi*. Bursa: Ekin Dağıtım.

- Palley, T. (2015). Milton Friedman's Economics And Political Economy: An Old Keynesian critique. R. Cord içinde, *Milton Friedman: Contributions to Economics and Public Policy*. London: Oxford Univesity Press.
- Paya, M. (1994). *Para Teorisi ve Para Politikası*. İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Pehlivan, D. (2003). *Kamu Maliyesi*. Trabzon: Derya Kitabevi.
- Pehlivan, P. (2016). Türkiye'de Katılım Bankacılığı ve Bankacılık Sektöründeki Önemi. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 16(31), s. 296-324.
- Poggi, G. (2007). *Devlet, Doğası, Gelişimi ve Geleceği (Çeviren: Aysun Babacan)*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Ricardo, D. (2001). *On The Principles of Political Economy And Taxation*. Kanada: Botache Books.
- Rosen, H. S. (1998). *Public Finance (5. Edition)*. United States: Irwin McGraw-Hill.
- Sahinkaya, S. (1999). *Sanayileşme Süreçleri ve Kalkınma-Yatırım Bankaları - Teorik Bir Çerçeve ve Türkiye Örneği (Cilt Tezler Dizisi: 7)*. Ankara: Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları.
- Savaş, V. (2000). *İktisatın Tarihi*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Sağlam, Y., & Sönmez, E. (2017). Finansal Gelişme ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Avrupa Geçiş Ekonomileri Örneği. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 12(1), s. 121-140.
- Schumpeter, J. (1934). *The Theory of Economic Development*. Harvard University Press.
- Seker, M. (2007). Osmanlı Devletinde Mali Bunalım ve İlk Dış Borçlanma. *Çukurova Üniversitesi İİBF Dergisi*, 8(2), s. 115-134.

- Serpam, P. (2013). *İslami Finans Kavramı, Ürünler, Dünyada ve Türkiye’de Gelişimi ve Geleceği*. İslami Finans, Sermaye Piyasaları Araştırma ve Uygulama Merkezi, Araştırma Notları 1.
- Seyrek, İ., & Mızrak, Z. (2009). Faiz Teorileri Üzerine Bir İnceleme: Finansal İstikrarsızlık Hipotezinin Temel Dayanağı. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(22), s. 383-394.
- Sims, C. A. (1980). Macroeconomics and Reality. *Econometrica*(48), s. 1-48.
- Sosyal Güvenlik Kurumu Kanunu. (2006). *T.C. Resmi Gazete, 26173, 20 Mayıs 2006*. 11 2020 tarihinde <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/05/20060520-2.htm>, adresinden alındı
- Tüργay, T. (2011). Kamu Gelirleri ve Vergi Politikaları. A. Kökocak içinde, *Kamu Ekonomisi* (s. 279-351). Bursa: Ekin Yayınevi.
- Türkiye Bankalar Birliği. (2020). *Faaliyet Raporu 2019-2020*. 06 2019 tarihinde https://www.tbb.org.tr/Content/Upload/Dokuman/7672/Faaliyet_Raporu_2019-2020.pdf, adresinden alındı
- Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası. (2020). 12 2019 tarihinde <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/26640b7b-9641-4c35-99ec-cd10a9d4e51b/program.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-26640b7b-9641-4c35-99ec-cd10a9d4e51b-m3fB7oF> ,. adresinden alındı
- Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası. (2020). *Merkez Bankası Tarihçesi*. <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Banka+Hakkında/Tarihce> adresinden alındı
- Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası. (2020). *TCMB Kanunu*. 11 2020 tarihinde <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Banka+Hakkında/Mevzuat>, adresinden alındı

- Türkiye İş Kurumu Kanunu. (2003). *T.C. Resmi Gazete*, 25159, 5 Temmuz 2003. 11 2020 tarihinde <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2003/07/20030705.htm#1>, adresinden alındı
- Türkmenoğlu, R. E. (2007). *Katılım Bankacılığı ve Türkiye'de Finansal Yapı*. Yüksek Lisans Tezi.
- Targan, Ü. (1996). *Finans Kesiminin Reel Sektöre Kaynak Yaratma Kapasitesi*. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayını.
- Temiz, D. (2008). Türkiye'de Vergi Gelirleri ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: 1960-2006 Dönemi. 2. *Ulusal İktisat Kongresi*, (s. 1-18).
- Tokatlıoğlu, M. Y. (2005). *Küreselleşme ve Kamu Hizmetleri*. İstanbul: Alfa Aktüel Yayınları.
- Tuncer, İ., & Yüksel, C. (2011). Kamu Harcamalarının Ekonomik Analizi. A. Kökocak içinde, *Kamu Ekonomisi* (s. 212-278). Bursa: Ekin Yayınevi.
- Uçak, S. (2006). Dış Borçlar, Gelişmekte Olan Ülke Deneyimleri ve Türkiye. *Üniversite ve Toplum Dergisi*, 6(4), s. 1-14.
- Ulutürk, S. (2001). Kamu Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi. *Akdeniz Üniversitesi BF Dergisi*, 1(1), s. 131-139.
- Umit, A. Ö. (2016). Türkiye'de ticari açıklık, kredi hacmi ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiler: Çoklu yapısal kırılmalı zaman serisi analizi. *ankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(1), s. 471-499.
- Ustaoglu, D. (2014). *Türkiye'de Katılım Bankacılığı Sektördeki Yeri ve Önemi*. Yüksek Lisans Tezi.
- Uysal, D., & Mucuk, M. (2004). Crowding-Out (Dışlama) Etkisi: Türkiye Örneği (1975-2000). *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 3(5), s. 158-171.

- Varolsun, D. S. (2006). *Türkiye'de Kamu Kesimi Açıkları ve Finansmanı*. Yüksek Lisans Tezi.
- Whitehead, G. (1992). *Bsc (Econ) Economics 14th Edition*. London: MAde Siple.
- Yüksel, S., & Özsarı, M. (2016). Bölgesel Kalkınmada Bankacılık Sektörünün Önemi: KOP Bölgesi Üzerine Bir Uygulama. *KOP Sempozyumu*. Karaman.
- Yasa, B. D. (2017). İktisat Düşüncesinde Devlet Müdahaleciliği Kuramının Evrimi. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(2), s. 281-298.
- Yavuz, H. (2016). Türkiye'de Bir Kamu Geliri Olarak Harç Gelirlerinin Gelişimi: 1990-2015 Dönemi. *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*(Özel Sayı), s. 370-377.
- Yay, T. (1993). *F.A. Hayekte İktisadi Düşünce*. Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları.
- Yurttadur, M., & Demirbaş, H. (2017). Türkiye'de Bulunan Katılım Bankaları ve Özel Sermayeli Mevduat Bankalarının Finansal Performanslarının Karşılaştırılması. *İstanbul Gelişim Üniversite Sosyal Bilimler DErgisi*, 4(2), s. 89-117.
- Zügül, M., & Gezer, M. (2007). Menkul Kıymetler Borsası ile Vadeli İşlem ve Opsiyon Borsasının Karşılaştırılması. *Akademik Bakış Dergisi*(11), s. 1-19.
- Zahid, G. M., & Iqbal, Z. (tarih yok). Macroeconomic Determinants of Economic Growth in Pakistan. *The Pakistan Development Review*, 37(2), s. 125-148.
- Zahid, K. H. (1988). Government budget deficits and interest rates: the evidence since 1971, using alternative deficit measures. *Southern Economic Journal*, s. 725-731.

EKLER

Ek Tablo-1: Genel Bütçe Kapsamındaki Kamu İdareleri

1) Türkiye Büyük Millet Meclisi	21) Tarım ve Orman Bakanlığı
2) Cumhurbaşkanlığı	22) Ticaret Bakanlığı
3) Anayasa Mahkemesi	23) Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı
4) Yargıtay	24) Devlet Arşivleri Başkanlığı
5) Danıştay	25) Diyanet İşleri Başkanlığı
6) Hâkimler ve Savcılar Kurulu	26) İletişim Başkanlığı
7) Sayıştay	27) Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği
8) Adalet Bakanlığı	28) Milli İstihbarat Teşkilatı Başkanlığı
9) Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı	29) Milli Saraylar İdaresi Başkanlığı
10) Çevre ve Şehircilik Bakanlığı	30) Strateji ve Bütçe Başkanlığı
11) Dışişleri Bakanlığı	31) Jandarma Genel Komutanlığı
12) Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı	32) Sahil Güvenlik Komutanlığı
13) Gençlik ve Spor Bakanlığı	33) Emniyet Genel Müdürlüğü
14) Hazine ve Maliye Bakanlığı	34) Türkiye İstatistik Kurumu
15) İçişleri Bakanlığı	35) Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı
16) Kültür ve Turizm Bakanlığı	36) Gelir İdaresi Başkanlığı
17) Milli Eğitim Bakanlığı	37) Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü
18) Milli Savunma Bakanlığı	38) Meteoroloji Genel Müdürlüğü
19) Sağlık Bakanlığı	39) Göç İdaresi Genel Müdürlüğü
20) Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	40) Avrupa Birliği Başkanlığı

Ek Tablo-2: Özel Bütçe Kapsamındaki Kamu İdareleri

1) Savunma Sanayi Başkanlığı	23) Özelleştirme İdaresi Başkanlığı
2) Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu	24) Kamu Denetçiliği Kurumu
3) Atatürk Araştırma Merkezi	25) Ceza İnfaz Kurumları ile Tutukevleri İşyurtları Kurumu
4) Atatürk Kültür Merkezi	26) Meslekî Yeterlilik Kurumu
5) Türk Dil Kurumu	27) Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı
6) Türk Tarih Kurumu	28) Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı
7) Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu	29) Doğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı
8) Türkiye Bilimler Akademisi	30) Konya Ovası Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı
9) Karayolları Genel Müdürlüğü	31) Doğu Karadeniz Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı
10) Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü	32) Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü
11) Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü	33) Türkiye Su Enstitüsü
12) Orman Genel Müdürlüğü	34) Türkiye İlaç ve Tıbbi Cihaz Kurumu
13) Vakıflar Genel Müdürlüğü	35) Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu
14) Türkiye Hudut ve Sahiller Sağlık Genel Müdürlüğü	36) Türkiye Sağlık Enstitüleri Başkanlığı
15) Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü	37) Helal Akreditasyon Kurumu
16) Sivil Havacılık Genel Müdürlüğü	38) Maden ve Petrol İşleri Genel Müdürlüğü
17) Türk Akreditasyon Kurumu	39) Türkiye Uzay Ajansı
18) Türk Standardları Enstitüsü	40) Türkiye Adalet Akademisi
19) Türk Patent ve Marka Kurumu	41) Kapadokya Alan Başkanlığı
20) Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı	42) Türkiye Enerji, Nükleer ve Maden Araştırma Kurumu
21) Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı	43) Devlet Üniversiteleri (KMYKK II. Sayılı cetveli kapsamaktadır)
22) GAP Bölge Kalkınma İdaresi	

Ek Tablo-3: Düzenleyici ve Denetleyici Kurumlar

1) Radyo ve Televizyon �st Kurulu
2) Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu
3) Sermaye Piyasası Kurulu
4) Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu
5) Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu
6) Kamu İhale Kurumu
7) Rekabet Kurumu
8) Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu
9) Kişisel Verileri Koruma Kurumu
10) Nükleer Düzenleme Kurumu
11) Sigortacılık ve �zel Emeklilik Düzenleme ve Denetleme Kurumu

Ek Tablo-4: Sosyal Güvenlik Kurumları

I- Sosyal Güvenlik Kurumu
2-Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü

Ek Tablo-5:**İKTİSADİ DEVLET TEŞEKKÜLLERİ**

1. Makina ve Kimya Endüstrisi Kurumu
2. Devlet Malzeme Ofisi Genel Müdürlüğü
3. Türkiye Taşkömürü Kurumu
4. Türkiye Kömür İşletmeleri Kurumu Genel Müdürlüğü
5. Eti Maden İşletmeleri Genel Müdürlüğü
6. Elektrik Üretim Anonim Şirketi
7. Türkiye Elektrik İletim A.Ş.
8. Türkiye Elektrik Dağıtım A.Ş.
9. Türkiye Elektromekanik Sanayi A.Ş.
10. Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı
11. Boru Hatları ile Petrol Taşıma A.Ş.
12. Toprak Mahsülleri Ofisi
13. Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü
14. Et ve Süt Kurumu Genel Müdürlüğü
15. Çay İşletmeleri Genel Müdürlüğü
16. T.C. Devlet Demiryolları İşletmesi Genel Müdürlüğü

ÖZELLEŞTİRME KAPSAM VE PROGRAMINDAKİ KURULUŞLAR

1. Sümer Holding A.Ş. 100,00
2. Doğusan Boru Sanayii ve Ticaret A.Ş.
3. ADÜAŞ (Ankara Doğal Elektrik Üretim ve Ticaret A.Ş.)
4. TŞFAŞ (Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.)
5. Türkiye Denizcilik İşletmeleri A.Ş.

KAMU SERMAYELİ BANKALAR

1. T.C. Ziraat Bankası A.Ş.
2. T. Halk Bankası A.Ş.
3. Eximbank Türkiye İhracat Kredi Bankası A.Ş.
4. T. Kalkınma ve Yatırım Bankası A.Ş.
5. T. Emlak Katılım Bankası A.Ş.
6. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
7. Vakıfbank (Türkiye Vakıflar Bankası)
8. İller Bankası A.Ş.

16.2 Türkiye Lokomotif ve Motor Sanayii A.Ş.
--

16.3 Türkiye Demiryolu Makinaları Sanayii A.Ş.
--

16.4 Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demiryolları Taşımacılık A.Ş.

KAMU İKTİSADİ KURULUŞLARI

1 Devlet Hava Meydanları İşletmesi Genel Müdürlüğü
--

2 Kıyı Emniyeti Genel Müdürlüğü

DİĞER İŞLETMELER

1. Türkiye Radyo-Televizyon Kurumu

2. Atatürk Orman Çiftliği Müdürlüğü

3. TÜRKSAT Uydu Haberleşme Kablo TV ve İşletme A.Ş.

4. Posta ve Telgraf Teşkilatı A.Ş.

5. Borsa İstanbul Anonim Şirketi

6. Askeri Fabrika ve Tersane İşletme Anonim Şirketi

7. Uluslararası Sağlık Hizmetleri Anonim Şirketi
--

8. Nükleer Teknik Destek Anonim Şirketi

9. Türk Reasürans A.Ş.

